

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
KONZERVATORSKI ODJEL U SPLITU

**KONZERVATORSKI ELABORAT O KULTURNIM DOBRIMA NA PODRUČJU
OBUHVATA PROSTORNOG PLANA OPĆINE SELCA**

Izradili:

Sandi Bulimbašić, stručni suradnik konzervator
mr. sc. Vanja Kovačić, viši savjetnik konzervator

Pročelnik:

mr. sc. Joško Belamarić

Split, veljača 2004.

SADRŽAJ:

1.	Zakonski okvir zaštite kulturnih dobara	3
2.	Područje obuhvata kulturnih dobara na prostoru Općine Selca	11
3.	Pregled povijesno-prostornog razvoja	12
4.	Zaštita kulturno – povijesnih vrijednosti	18
5.	Urbane cjeline s popisom kulturnih dobara	20
	Selca	20
	Sumartin	41
	Povlja	56
	Novo Selo	64
6.	Ruralne cjeline	69
	Zaselak Rasotica	70
	Selački zaseoci : Nagorinac, Nakal, Osridtke, Podsmrčevik, Nadsela	71
7.	Kultivirani agrarni krajolik	73
8.	Arheološke zone	74
9.	Smjernice za prostorno uređenje i mjere zaštite kulturnih dobara u Konzervatorskoj podlozi za Prostorni plan Općine Selca	86

Zaštita kulturnih dobara

Zakonski okvir zaštite kulturnih dobara

Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara RH (NN 69/99), kulturna dobra od interesa za Republiku Hrvatsku i uživaju njezinu osobitu zaštitu su:

- pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja,
- arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost,
- nematerijalni oblici i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentacija i bibliografska baština
- zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima (članak 2, NN, 69/99).
- kulturna dobra bez obzira na vlasništvo, preventivnu zaštitu ili registraciju uživaju zaštitu prema odredbama ovoga Zakona. (članak 3, NN, 69/99)

Vlasnici i nositelji prava na kulturnom dobru, te drugi imatelji kulturnoga dobra odgovorni su za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara. Za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, u sklopu svoga djelokruga skrbe i odgovorna su tijela državne uprave, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela lokalne samouprave u području kulture, prostornog planiranja i uređenja prostora, zaštite okoliša, graditeljstva, stambenog i komunalnog gospodarstva, turizma, financija, unutarnjih poslova i pravosuđa sukladno zakonu i drugim propisima. Svi su građani dužni skrbiti o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, te prijaviti nadležnom tijelu dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra. (članak 3, NN, 69/99). Vlasnici i nositelji prava na kulturnom dobru, te drugi imatelji kulturnoga dobra odgovorni su za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara prema odredbama ovoga Zakona. Za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, u sklopu svoga djelokruga skrbe i odgovorna su tijela državne uprave, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela lokalne samouprave u području kulture, prostornog planiranja i uređenja prostora, zaštite okoliša, graditeljstva, stambenog i komunalnog gospodarstva, turizma, financija, unutarnjih poslova i pravosuđa sukladno zakonu i drugim propisima. Svi su građani dužni skrbiti o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, te prijaviti nadležnom tijelu dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra (Članak 4.). Svrha je zaštite kulturnih dobara (Članak 5.):

- zaštita i očuvanje kulturnih dobara u neokrnjenom i izvornom stanju, te prenošenje kulturnih dobara budućim naraštajima,
- stvaranje povoljnijih uvjeta za opstanak kulturnih dobara i poduzimanje mjera potrebnih za njihovo redovito održavanje,

- sprječavanje svake radnje kojom bi se izravno ili neizravno mogla promijeniti svojstva, oblik, značenje i izgled kulturnog dobra i time ugroziti njegova vrijednost,
- sprječavanje protupravnog postupanja i protupravnog prometa kulturnim dobrima, te nadzor nad iznošenjem i uvozom kulturnih dobara,
- uspostavljanje uvjeta da kulturna dobra prema svojoj namjeni i značenju služe potrebama pojedinca i općem interesu.

Pojedini pojmovi u smislu ovoga Zakona imaju sljedeća značenja (Članak 6.) :

1. zaštita kulturnog dobra jest poglavito provedba mjera zaštite pravne i stručne naravi propisanih odredbama ovoga Zakona, a sukladnih pravilima konzervatorske struke,
2. očuvanje kulturnoga dobra jest provedba mjera zaštite i očuvanja radi produženja trajanja spomeničkih svojstava kulturnoga dobra,
3. čuvanje kulturnoga dobra je sustavno praćenje stanja kulturnoga dobra i osiguravanje njegove zaštite od svakog ugrožavanja toga dobra ili njegovih spomeničkih svojstava, kao i svake druge protupravne ili neovlaštene uporabe,
4. održavanje kulturnoga dobra je sustavno praćenje stanja kulturnoga dobra te poduzimanje mjera i radova nužnih za očuvanje spomeničkih svojstava, cjelovitosti i namjene kulturnoga dobra,
5. kulturno-povijesnom cjelinom smatra se naselje ili dio naselja, kao i područje, koji su zaštićeni kao kulturno dobro,
6. nositelj prava na kulturnom dobru smatra se osim vlasnika i nositelj drugih stvarnih i obveznih prava na kulturnom dobru,
7. imatelj kulturnoga dobra jest svaka osoba koja na bilo koji način i po bilo kojoj osnovi drži kulturno dobro,
8. sustav mjera zaštite kulturnoga dobra jest ukupnost svih zaštitnih mjera utvrđenih radi potpune zaštite i očuvanja pojedinoga kulturnog dobra,
9. nadležno tijelo je Konzervatorski odjel Ministarstva kulture na čijem se području kulturno dobro nalazi, a za područje Grada Zagreba Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu.

Nepokretno kulturno dobro može biti (Članak 7.):

- grad, selo, naselje ili njegov dio,
- građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem,
- elementi povijesne opreme naselja,
- područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima i osobama,
- arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone,
- područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima,
- krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru,
- vrtovi, perivoji i parkovi,
- tehnički objekt s uređajima i drugi slični objekti.

Dokumenti prostornog uređenja, ovisno o vrsti i području obuhvata, obavezno sadrže podatke iz konzervatorske podloge sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara koja se nalaze na području obuhvata plana (Članak 56). Konzervatorsku podlogu utvrđuje nadležno tijelo, a ona sadrži opće i posebne uvjete zaštite i očuvanja kulturnih dobara u području obuhvata plana. U slučaju kada nadležno tijelo nije utvrdilo konzervatorsku podlogu dužno je na zahtjev donositelja dokumenta prostornog uređenja utvrditi sustav mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara koja se nalaze na području obuhvata plana. Dokument prostornog uređenja može se donijeti samo uz prethodnu suglasnost nadležnog tijela kojim se potvrđuje da je sukladan konzervatorskoj podlozi ili utvrđenom sustavu mjera zaštite prema stavku 2. ovoga članka. Nadležno se tijelo dužno pisano očitovati u roku od 15 dana od zatražene suglasnosti, a ako to ne učini smatrat će se da je suglasnost dana. Radi zaštite i očuvanja kulturno-povijesne cjeline donosi se urbanistički plan uređenja, sukladno propisima o prostornom uređenju i ovom Zakonu (Članak 57).

Čimbenici utjecaja na kulturno dobro

Kulturna baština kao životna sredina, izložena trajnom utjecaju i pritiscima, zbog svoje fizičke strukture je naročito osjetljiva i sklona propadanju.

Čimbenici utjecaja na kulturno dobro su:

- ratna razaranja
- pritisak razvoja (adaptacije, prenamjene, industrija, infrastrukturni koridori)
- ekološki pritisci (onečišćenja)
- prirodne katastrofe (poplave, požari, potresi)
- pritisci što ih vrše posjetitelji, odnosno turistička djelatnost
- nebriga i neodržavanje, nedostatak financijskih sredstava, neriješeni imovinski i pravni odnosi.

Ciljevi i opredjeljenja za zaštitu graditeljske baštine su:

- uspostavljanje cjelovitog i usklađenog pravnog sustava zaštite integralnih prirodnih i kulturnih vrijednosti prostora

• sveobuhvatna obnova i sanacija graditeljske baštine razorene i oštećene tijekom Domovinskog rata,

- neprekidno istraživanje i vrednovanje graditeljske baštine
- zaštita arheoloških zona i lokaliteta
- revizija postojećih konzervatorskih studija
- uspostava uravnoteženog odnosa između osnovnih izvornih oblika graditeljske baštine i suvremenih graditeljskih pojava
- u sklopu modela revitalizacije ruralnih cjelina primjena integralnih oblika zaštite radi odgojno obrazovnih, ekoloških i turističkih učinaka, te poticanje brige za nacionalnu baštinu kod lokalnog stanovništva

- stalna suradnja stručnih organizacija za zaštitu kulturne baštine s nositeljima izrade dokumenata prostornog uređenja, kao i integracija stručnih opredjeljenja zaštite graditeljske baštine u te dokumente te povezanost i komplementarnost istraživanja pojedinih znanstvenoistraživačkih i obrazovnih institucija u projektima koji obrađuju problematiku zaštite kulturne baštine.
- daljnja intenzivna suradnja sa specijaliziranim međunarodnim vladinim organizacijama i zajednicama uska veza sa strateškim opredjeljenjima razvoja gospodarstva i mogućnošću osiguranja financijskih sredstava

Sa stručnog aspekta ciljevi su:

- usklađivanje i donošenje odgovarajućih propisa u području zaštite kulturne baštine, te osiguranje uvjeta za njihovu provedbu (Zakon o zaštiti, Zakon o obnovi ugrožene spomeničke cjeline, Zakon o prostornom uređenju, Zakon o carinama, Zakon o gospodarstvu, Zakon o ulaganju
- poticanje istraživanja, osobito arheoloških zona i lokaliteta, na područjima koja se namjenjuju intenzivnom razvoju infrastrukturnih sustava ili određenih djelatnosti
- intenzivirati inventarizaciju te provesti vrednovanje i kategorizaciju dobara graditeljske baštine (uključujući djela suvremene arhitekture i urbanizma) i načiniti popis dobara graditeljske baštine od nacionalnog značenja
- razvijati metodologiju planiranja u zaštićenim područjima, temeljeno na jedinstvenim osnovama vrednovanja, kategorizacije i režima zaštite
- osigurati kontinuitet dopunjavanja i izrade konzervatorske dokumentacije za naselja (ili dijelove naselja) registrirana kao povijesne urbanističke cjeline kroz disperzivnu mrežu službe zaštite, edukacije stanovništva
- izgraditi programe obnove i revitalizacije najznačajnijih ugroženih spomenika kulture
- dovršiti realizaciju programa obnove i revitalizacije prema utvrđenim prioritetima te intenzivirati dokumentiranje ratom oštećenih spomenika graditeljske baštine i izradu prijedloga njihove obnove

Posebni ciljevi prostornog uređenja na području aktivne zaštite graditeljskog nasljeđa su:

- stvaranje institucionalnog kompleksa koji uključuje cjelokupni postupak integralne obrade graditeljskog nasljeđa od određivanja pravno-normativnog okvira do završno investicijskog okvira i upravljanja kulturnim dobrima
- pokretanje prostorno-planerske, projektantske, nadzorno-inspekcijske i izvodačke prakse koja se temelji na svim gore navedenim načelima, uz strogo poštivanje detaljne metodologije obrade graditeljskog nasljeđa utvrđene ovim planom
- koordinirano djelovanje svih subjekata u obradi graditeljskog nasljeđa od formuliranja investicijskih programa, izrade konzervatorskih studija i podloga, planova i projekata, postupaka provedbe natječaja u sferi javnih investicija, građenja i nadzora nad gradnjom te naposljetku do upravljanja dobrima

- promidžba i upravljanje dobrima na načelima županijske solidarnosti, prioriteta u intervencijama, stimulacije za dobro gospodarenje i marketinške penalizacije uporabe dobara suprotno ili na štetu svojstva spomenika

Kulturna dobra na području Općine Selca

Prostor Općine Selca bogat je kulturno-povijesnim nasljeđem koje je izloženo trajnom utjecaju i pritiscima aktivnog života. Zbog svoje je fizičke strukture osjetljivo i sklono propadanju, pa ga zbog očuvanja kulturološkog identiteta treba permanentno štiti. Prostor se sastoji od naselja u unutrašnjosti kao što su Selca (općinsko središte) i Novo Selo, naselja uz more poput Povalja i Sumartina, te ruralnih naselja Selački zaseoci sjeverozapadno od Selaca i napuštenog zaselka Rasotica istočno od Sumartina. Unutar Selačkih zaselaka kojih je pet (Nagorinac, Nakal, Osridtke, Podsmrčevik i Nadsela) sačuvani su stočarski stanovi i staje kao naselja privremenog karaktera iz vremena kada su izvorno to bila tzv. sekundarna ruralna naselja koja su s vremenom postala primarna i u njima se počelo živjeti tijekom čitave godine. Prostor Općine Selca ističe se bogatstvom različitih utjecaja i neprekinutom kontinuitetom kulturnog življenja od prapovijesti i antike do danas.

Spoznaja da je arhitektonski spomenik bilo koje vrste i značenja nedjeljivo povezan s okolinom, a time i širim regionalnim prostorom postala je jedno od glavnih načela na kojem se zasniva suvremena teorija zaštite kulturne baštine. Na tim je principima definiran i novi segment zaštite kulturne baštine, a to je pojam krajolika i prostorne baštine. Uz tradicionalne pojmove zaštite spomenika kulture i prirode, sada se ravnopravno pojavljuje i zaštita kulturnih i prirodnih dobara, odnosno vrednovanje svih oblika proizvoda prirode i ljudske stvaralačke djelatnosti. Smatrajući da kulturno i prirodno nasljeđe predstavlja cjelinu čiji su elementi nedjeljivi, nameće se potreba integralnog pristupa analizi i vrednovanju prostora. Jedna od osnovnih zadaća zaštite kulturne baštine, osim zaštite i očuvanja fizičke strukture arhitektonskog spomenika, je težnja da se spriječi devastacija neposrednog prostora, kako bi očuvao svoje autentično okruženje, a time i svoje prostorne vrijednosti i značenje.

Načela zaštite kulturne baštine:

- kulturna i prirodna baština predstavlja temelj identiteta i dokaz kontinuiteta sredine, pa ju je potrebno zaštititi od svake daljnje devastacije i degradacije njenih temeljnih vrijednosti
- uz pojedinačne građevine, kulturnu baštinu čini i prostorna baština, bilo da je rezultat ljudskog djelovanja kroz povijest, ili je djelo prirode
- osim vrednovanih građevina - reprezentativnih primjera određenog stila, kulturnu baštinu čine i skromna ostvarenja tradicijske stambene izgradnje
- prirodni krajolik je neponovljiv, a svako novo širenje građevinskih zona u kvalitetne pejzažne prostore znači osiromašenje i gubitak za cijelu zajednicu.

- Povijesne cjeline i ambijenti, kao i pojedinačne građevine sa spomeničkim obilježjima, zajedno sa svojim okolišem, moraju biti na kvalitetan način, sukladno s njihovim prostornim, arhitektonskim, etnološkim i povijesnim karakteristikama, uključeni u budući razvoj.
- Inventarizacija i vrednovanje kulturnih dobara prema predloženim vrstama temelji se, i usklađena je sa važećim međunarodnim dokumentima: poveljama, konvencijama i preporukama zaštite kulturne baštine (UNESCO, ICOMOS, Vijeće Europe).

Klasifikacija kulturne baštine prema vrstama kulturnih dobara:

Povijesno naselje ili njegov dio, urbanog, poluurbanog ili seoskog karaktera:

- povijesni gradovi specifični za razdoblje ili kulturu
- povijesna središta koja su dio suvremenog grada ili naselja

Građevina, sklop ili dio građevine s okolišem:

- stari gradovi, utvrde, fortifikacije; stambene građevine, dvorci, kurije, vile; građevine javne namjene, škole, željezničke stanice, hoteli, terme i sl.; crkve i kapele; poklonci i raspela; groblja i grobne građevine; gospodarske i industrijske građevine

Elementi povijesne opreme prostora, inženjerske i tehničke građevine sa uređajima:

- građevine niskogradnje, stare ceste s opremom, ograde, mostovi; nadvožnjaci, vodne ustave s tehničkom opremom; oprema vezana uz tradicionalnu poljodjelsku obradu, i sl.

Područje, mjesto, spomenik i obilježje vezano uz povijesne događaje i osobe:

- područja vezana uz povijesne događaje; skulpture u prostoru; memorijalna područja, masovne grobnice, kosturnice; rodne kuće i mjesta djelovanja osoba velikog značaja za nacionalnu kulturu, znanost i ostale djelatnosti

Arheološko nalazište i zone, uključujući i podmorsko i podvodno nalazište i zone:

- istražena i prezentirana arheološka nalazišta; neistraženi i potencijalni lokaliteti i zone

Krajolik ili njegov dio

- kulturni krajolik, je onaj koji sadrži povijesno karakteristične strukture, te svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru - prostorna baština
- namjerno kreiran krajolik, stvoren čovjekovim djelovanjem, a podrazumijeva parkove, perivoje i vrtove stvorene iz estetskih razloga, vezane uz religijske ili druge monumentalne građevine
- krajolik nastao organskim putem, višestoljetnim djelovanjem društvenog, gospodarskog, administrativnog i religijskog poticaja na svoj prirodni okoliš
- asocijativni kulturni krajolik, sa snažnim religijskim, umjetničkim ili kulturnim asocijacijama prirodnog elementa, a ne toliko materijalnim dokazima kulture

Radi uspostave jedinstvenih kategorija, važno je ustanoviti kriterije i parametre vrednovanja za pojedine vrste kulturnih dobara: pojedinačne građevine, naselja i dijelove krajolika (prostornu baštinu).

Međunarodnim dokumentima uspostavljena je kategorizacija kulturnih dobara:

0. kategorija, internacionalna vrijednost, lista svjetske baštine

1. kategorija, nacionalna vrijednost

2. kategorija, regionalna vrijednost

3. kategorija, lokalna vrijednost

- Kriteriji **internacionalne vrijednosti** za povijesna naselja i pojedinačne vrijednosti s okolišem, temelje se na iznimnoj univerzalnoj vrijednosti sa stanovišta povijesti, umjetnosti i znanosti. Za lokalitete odnosno ljudska djela i kombinirana djela prirode i čovjeka, te područja koja uključuju arheološke lokalitete, od iznimne vrijednosti sa povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog stajališta.
- Kriteriji **nacionalne vrijednosti** temelje se na velikoj vrijednosti sa stajališta nacionalne povijesti, umjetnosti ili znanosti za povijesna naselja i pojedinačne građevine, a za prostornu baštinu i veliku vrijednost sa povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog stajališta.
- Kriteriji **regionalne vrijednosti** temelje se na vrijednosti sa stajališta povijesti, umjetnosti, znanosti za povijesna naselja i pojedinačne građevine te za prostornu baštinu šire regije (npr. otoka Brača), s povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog stajališta.
- Kriteriji **lokalne vrijednosti** temelje se na nevelikoj vrijednosti sa stajališta povijesti, umjetnosti ili znanosti, ali imaju veliko značenje za lokalnu sredinu.

Primjena aktivnog pristupa graditeljskom nasljeđu

Suvremeni, kompleksan pristup graditeljskom nasljeđu polazi od principa aktivne zaštite, a to znači da taj postupak ne obuhvaća samo konzervatorske postavke, obradu i intervencije, već cjeloviti integralni društveni proces vrednovanja i revitalizacije kulturno-povijesnog nasljeđa. Za ovakav pristup potrebno je u društveno-organizacijskim, pravnim i tehničkim postupcima poboljšati interakcije, te osigurati profesionalni licencirani rad. Kompleksan pristup nasljeđu u prostoru polazi od pretpostavke da djelovanje treba usmjeriti u četiri osnovna pravca:

- proširiti interes od probranih spomenika do građevina skromnijeg estetskog ili povijesnog značaja u smislu zahtjeva za integralnim pristupom graditeljskom nasljeđu.
- informativnim, promidžbenim i pedagoškim djelovanjem evoluirati kolektivnu i individualnu svijest o vrijednosti cjelina (naselja, gradske četvrti, gradske jezgre, grada u cjelini slike, kulturnog pejzaža i ukupnog krajolika) pored naglaska na pojedinačni spomenik.
- proširiti osnovni koncept ponašanja u prostoru na bazi osnovne potrebe zaštite graditeljskih i kulturnih dobara također uz i nasuprot stvaranja novih vrijednosti.
- evoluirati shvaćanje problematike nasljeđa, koja se više ne svode na povijesno-umjetničke aspekte starih građevina i rješavanje tehničkih problema za očuvanje i održavanje samo tih vrijednosti, već zalazi u mnogo složenije socio-ekonomske, higijensko-komunalne, urbane i ekološke probleme.

Suvremeni odnos spram graditeljskog nasljeđa donosi bitne promjene i u pristupu očuvanju baštine, uvodeći sasvim novu metodologiju, primjerenu razvitku suvremenih znanosti općenito, a posebno onih područja i disciplina koje su usko vezane na zaštitu, kao što su: urbanizam, arhitektura, građevinarstvo, historiografija, teorija likovnih umjetnosti, arheologija i druge, no koristeći istodobno sva, dobrim dijelom i zaboravljena, tradicionalna znanja, tehnologije pa i način života. Osnovno obilježje aktivne zaštite nasljeđa u prostoru je provedba zaštite kroz prostorne planove i projektnu dokumentaciju, a temeljem valorizacije zatečenih i prepoznatih povijesnih vrijednosti primjenjujući pritom prihvatljive metode konzervacije, adaptacije, revitalizacije, restauracije, rekonstrukcije, tipološke rekonstrukcije i interpolacije na svim razinama zaštite nasljeđa. Budući da je prostorno planiranje u jedinstvenom sustavu društvenog i gospodarskog planiranja, valja težiti da u taj sustav bude što više integrirana i zaštita i obnova kulturne baštine kroz integralni proces rada. U specifičnom položaju prostora Općine Selca broj spomenika, njihov značaj i temeljna integriranost u cjelokupni integralni krajolik, traže da prostorni dokumenti niže razine usvoje kao osnovni princip zaštitu kulturno-povijesnih i estetskih vrijednosti, te utvrde osnovne mjere koje se operativno provode na razini detaljnijih planova. Međutim, neposredna osnova za intervenciju na kulturnim dobrima mora biti detaljni program revitalizacije, čije je osiguravanje i temeljni cilj ove konzervatorske podloge, a koji uključuje slijedeća načela:

- načelo očuvanja specifičnih osobitosti
- načelo njegovanja tradicijskog kreativnog izražaja
- načelo selektivnog odabira gospodarske namjene
- načelo pozitivne interakcije na razvoj infrastrukture i suprastrukture ambijenta
- načelo edukativnog impulsa
- načelo autorestrikcije pri intervencijama u tipologiji, strukturi i odnosu spram ambijenta kulturnog dobra

Organizacija službi zaštite graditeljskog nasljeđa

Organizacija i metodologija provedbe zaštite graditeljskog nasljeđa na području djelovanja Konzervatorskog odjela u Splitu, svedena je na apsolutno nedostatan broj stručnih kadrova koji se u ovoj instituciji sustavno i sukladno prostorima bave istraživanjem, znanstvenom obradom, evidentiranjem, registriranjem i popravkom spomenika, kao što rješavaju tekuću i planersku problematiku mnogobrojnih zaštićenih urbanih i ruralnih cjelina te pojedinačnih spomenika. Odnos prema spomeniku identičan je u zaštiti cjeline i pojedinačnog te je angažman raspoloživog, a vrlo deficitarnog kadra odavno dosegao maksimum. Radikalni, neophodni i kvalitetni zaokret u odnosu prema graditeljskoj baštini prostora Općine Selca neće se ostvariti ako se ne formira zadovoljavajuća profesionalna struktura u okviru gradskih / općinskih uprava. Taj je pristup tek u povojima, a još je teže govoriti o činjenici da bi gotovo svaka zaštićena povijesna cjelina trebala imati barem jednu stručnu i odgovornu osobu za praćenje stanja i provedbu mjera zaštite graditeljskog nasljeđa. U

djelatnosti prostornog uređenja stanje je bolje, jer kvalitetne planerske službe postoje na razini županije i svih značajnijih gradova, a također i određeni broj pravnih osoba s licencama za izradu prostornih planova, koje mogu preuzeti radove obrade povijesnih cjelina i kompleksa objekata. Nažalost, projektantska praksa, najobimnija po prirodi posla, nedostajuća u smislu dovoljnog broja stručnjaka s radnim iskustvom na poslovima projektiranja, inženjeringa i konzaltinga na objektima graditeljskog nasljeđa, a još je kritičnije stanje u svezi formalne naobrazbe potrebne za obavljanje navedenih poslova (odgovarajući poslijediplomski studiji). Ovaj se problem mora riješiti tek državnom regulacijom u smislu izdavanja licenci, za što postoje osnove u Zakonu o hrvatskoj komori graditelja i Pravilniku o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Naposljetku, bitno je napomenuti da se aktivni pristup graditeljskom nasljeđu realizira unutar slijedećih institucionalnih okvira:

- pravno-normativnog (Sabor, Vlada, Ministarstva, nacionalni odbori i povjerenstva)
- upravnog (uprave i konzervatorski odjeli, inspekcije)
- znanstveno-istraživačkog (konzervatorski odjeli, znanstvene ustanove, muzeji i arhivi)
- tehničko-regulativnog (planerske ustanove i pravne osobe, ovlaštene projektanti)
- promidžbeno-financijskog (javne ustanove, fundacije i zaklade, turističke zajednice)
- investicionog (zainteresirane pravne i građanske osobe, građevinska poduzeća i obrti, specijalizirane radionice)

Nepostojanje ili neadekvatno djelovanje i jednog od gore navedenih okvira dovodi u pitanje funkcioniranje cijelog sustava, te je stoga nepotrebno razvijati institucije po načelu prioriteta (jedna po jedna), već organizirati cjelokupni kostur istovremeno, a s vremenom i mogućnostima ga nadograđivati i teritorijalno rasprostitirati.

Popis nepokretnih kulturnih dobara na prostoru obuhvata Prostornog plana Općine Selca

Područje obuhvata kulturnih dobara za Općinu Selca

Prostor Općine Selca obuhvaća istočni dio Brača zvan Vrhbrača koji se na sjeveru proteže od granice s općinom Pučišća preko široke uvale Povelja do luke Sumartin s pripadajućim uvalama na južnoj strani otoka do granice s općinom Bol. Na sjevernom dijelu otoka granica je općine uvala Točinjak iza koje je uvala Luka koja već pripada općini Pučišća. U unutrašnjosti otoka granica ide linijom Vele slatine preko Zagvozda, Podsmrčevika do uvale Spilice na južnoj strani otoka.

Općinsko središte Selca nalazi se u unutrašnjosti i udaljeno je oko tri kilometara od mora i uvale Radonja. U unutrašnjosti se, između Selaca i Povalja, nalazi i manje naselje Novo Selo, a sjeverno od Selaca na širem prostoru je ruralna cjelina raštrkanih Selačkih zaselaka: Nadsela, Nagorinac, Nakal,

Osridtke i Podsmrčevik. Istočno od Sumartina, najmlađega naselja na ovom dijelu Brača, je duboka uvala Rasotica iznad koje je istoimeni napušteni zaselak kojega su osnovali Sumartinjani. Prostoru općine Selca pripada i podmorje priobalnog dijela.

Pregled povijesno - prostornog razvoja

U prethistorijsko vrijeme trajnije naseljavanje otoka Brača i početak sjedilačkog života vezanog za stočarstvo i poljoprivredu potvrđuju ubicirana gradinska naselja te gomile, bilo da imaju strateško značenje ili su isključivo zagrobnog karaktera. Gradinska naselja smještena su na prirodno utvrđenim položajima koji imaju pregled nad širim teritorijem uključujući plovne puteve i obližnje kopno od Omiša do Makarske kao i komunikacijski prijevaj Dupci sa putem prema unutrašnjosti. Lošije branjene strane gradine utvrđuju se bedemima od neobrađenog kamena i širokim gradinskim nasipima koje formiraju kružni ili ovalni perimetar. Locirane su većim dijelom oko Gornjega Humca i Selaca, a sporadično i po čitavom otoku. Najistaknutije gradine nastanjene od 2 tisućljeća pr. Krista su Gradac, Velo Gračšće kod Bunja i Gračišće kod Povalja.

Grobne gomile su kameni humci podignuti nad kosturnim ukopima u kamenim škrinjama u kojima se često nalaze prilozima poput keramičkih posuda i oružja. Na prostoru istočne jadranske obale to su karakteristični oblici kultiviranog krajolika vezani za ilirska plemena posebice Delmate. Osim grobnih gomila kasnije se koriste i drugi načini inhumacije poput grobova obloženih kamenim pločama. U uvali Žaganj dolac kod Sumartina pronađeni su željeznodobni grobovi s bogatim prilozima nakita iz 6. i 5. stoljeća pr. Krista.

Na Braču nije bilo grčkih kolonija ni emporija kao na drugim jadranskim otocima (Issa, Faros, Korcyra Melaina) ili susjednom kopnu (Tragurion, Epetion, Salona), ali su sačuvani tragovi trgovačkih veza između lokalnog stanovništva i grčkih moreplovaca. Bogati grobni nalazi istraženi su na zapadnoj strani otoka u uvali Vičja luka kod Bobovišća, a ulomci helenističke keramike pronađeni su u uvali Vošćica i na položaju Naplove južno od Bunja.

U rimsko vrijeme na Braču nema većih naselja zbog blizine Salone, glavnoga grada provincije, a naseobine se u prvom redu formiraju blizu kamenoloma oko Škripa (Stražišće, Plate, Oklade, Rasohe) iz kojih se kamen izvezio na obližnje kopno ili se brao za lokalne potrebe neposredno uz naselje (Pučišća, Praznice, Novo Selo, Selca). Gospodarska imanja bila su smještena u plodnim poljima te na mjestima gdje su široki dolci dopirali do samog mora (Lovrečina i Trstena kod Postira, Stipanska kod Pučišća, Povlja na Žalu, Rat kod Bola). Gospodarske vile su nastajale i u podnožju gradinskih naselja (Glogovik pod Velom gradinom kod Nerežišća) kao i uz rub velikih polja (na imanjima nastaju crkve sv. Ilije kod Donjeg Humca, sv. Jadre u Nerežiškom polju, crkva Stomorice iznad Ložišća). Na

istočnom dijelu Brača izdvaja se lokalitet Bunje u predjelu Veljak na južnim padinama Velog Gračišća. Villa rustica nastala je uz rub polja, a u blizini je i uvala Voščica koja je služila kao zaštićena luka. Na lokalitetu nisu vršena arheološka istraživanja, ali je vidljivo više zidova pokrivenih žbukom te dvije cisterne većih dimenzija premazane hidrauličnom žbukom. Za potrebe stoke vjerojatno je služila Lokva dijelom uklesana u stijeni, a dijelom zagrađena u koju se prikupljala voda sistemom kanala uklesanih u stijenu. Ulomci bijelih kockica pronađeni su na više mjesta i ukazuju na mozaično popločanje ili bazene pokrivenne bijelim mozaicima. Ostaci okruglih opeka (*suspensurae, pilae*) potvrđuju da je postojao manji termalni sklop ili sistem podnog grijanja. Monumentalni kameni tijesak za masline koji je služio za proizvodnju ulja jedan je od temelja gospodarstva u doba antike, jer je ulje osim u ishrani služilo kao energent za svjetiljke. Na položaju Njivice kod Selaca pronađena je rimska uljanica s likom Kentaura iz 4. stoljeća. Nalaz stupa s reljefom kože na gomili u Bunjama odražava drugu komponentu rimskog gospodarstva jer se stočarstvo posebno razvilo u bračkoj unutrašnjosti. Nedaleko Bunja je kamenolom Kamenprag iz kojega se brao bijeli kamen, vjerojatno i sarkofazi s motivom Konstantinova monograma. Kako se radi o sarkofazima sa izrazito kršćanskim odlikama možemo pretpostaviti i postojanje ranokršćanske crkve koja još nije ubicirana na ovom prostoru.

Za razliku od sjeverne obale (Sutivan, Supetar, Postira, Pučišća, Povelja) koja je većim brojem dobrih luka održavala pomorske veze sa susjednim kopnom te je sagradivši bogate crkve s krstionicama udarila temelje budućim naseljima, istočni dio otoka, ako isključimo Povelja, nije razvio kasnoantičkih središta oko najranijih kršćanskih crkava koja su održala kontinuitet u današnjim naseljima. Visoko nad istočnom stranom uvale Povelja dižu se impozantni ostaci ranokršćanske bazilike s transeptom i do krova sačuvanim baptisterijem koji je postao svetište kasnije crkve. Bazilika s narteksom ima duboku apsidu upisanu u ravni zid svetišta koja je rastvorena triforom s akantus kapitelima i impostima. Sred apside je križna konfesija, a sa strana male prostorije pastoforija. Južno od crkve sa krovova se kaptirala voda u cisternu debelo premazanu hidrauličnom žbukom. Na sjevernoj je strani sklop krstionice u kojemu se ističe izvornim volumenom zgrada krstionice s freskama koje marmorizacijom imitiraju preciozne zidne oplata. U prvoj polovici 12. st. na ovom mjestu se spominje benediktinski samostan koji je više puta spaljen i razaran brzim akcijama Omišana i Neretljana. Najznačajniji pisani spomenik koji bilježi imanja i toponime na istočnom dijelu Brača je Povaljska listina iz 1184 g. pisana ćirilskim pismom (prijepis iz 1250. čuva se u župnom uredu u Pučišćima), a dokument je o obnovi povaljskog samostana. Drugi značajan epigrafski spomenik pisan hrvatskim jezikom i ćirilskim pismom zvan Povaljski prag bio je uzidan na zapadnim vratima krstionice. Majstor Radonja spominje kneza Brečka koji je samostanu udijelio zemlje “po Koncu” pa se također može datirati godine 1184.

Prodori i naseljavanje slavenskog stanovništva na Brač prema toponimijskim studijama mogu se pratiti preko uvala Rasotica i Radonja na istočnom dijelu otoka te uvale Hrvatska na južnom, dok se

romansko stanovništvo povlači prema zapadu. Hrvati se u ranom razdoblju koncentriraju na unutrašnjost otoka što potvrđuju i nalazi pozlaćenih naušnica sa četiri jagode iz 10. stoljeća iz grobova u blizini gomile kod Nagorinca.

Predromaničke crkve na uzvisinama značajni su prostorni reperi, ali i pokazatelji položaja prvih srednjovjekovnih naselja poput sv. Nikole kod Selaca, sv. Tome kod Nadsela, sv. Nedilje (Marije) na Gracu te adaptacije povaljskog samostanskog sklopa. Jedno od najvećih naselja na istočnom dijelu Brača tijekom srednjeg vijeka bio je Gradac na kojem su kuće građene suhozidom sačuvane na zaštićenim i osunčanim padinama.

Početkom 15. st. u njemu je rođen kroničar Dujam Hranković, koji navodi poimence srednjovjekovna sela na otoku: Nrežišća, Donji Humac, Škrip, Dol, Pražnice, Straževnik, Gornji Humac, Pothume, Mošuje, Dubravice, Gradac i Podgračišće. Veći dio tih sela, poglavito na prostoru Donjeg Humca i Selaca, gasi se u prvoj polovici 15. st. uslijed epidemije kuge, a stanovništvo seli u pravcu Bola, Gornjeg Humca i Selaca te nenaseljenih uvala poput one u kojoj će nastati Sumartin.

U doba mletačke vladavine (1420.-1797.) te ratova između Mletačke Republike i Turskog carstva, Brač nije izravno osjetio sve te krvave sukobe, ali su gusarski napadi i pljačke koje su poduzimali stanovnici Krajine i Primorja, dok još nisu bili pod mletačkom vladavinom, nanosili Bračanima mnoge štete. Kada su Mlečani osvojili Omiš i Makarsko primorje, nestala je za Brač opasnost od gusarskih pohoda te se slobodnije razvijaju primorska naselja. Od stanovništva koje s kopna bježi pred Turcima, mnogi nalaze utočište na Braču. Uskoci koji su upadali na turska područja i pljačkali ih imali su svoja uporišta i na Braču. Brački uskoci pomagali su im upadajući na područja neretljanske i makarske krajine, doduše potajno, jer im je kao mletačkim podanicima to bilo zakonom zabranjeno.

U drugoj polovici 16. stoljeća prijeteća turska opasnost postajala je sve jača. Ratovanja oko Klisa i u Poljicima izazivaju migracije pojedinaca i grupa zbog čega nailazimo na sve veći broj poljičkih prezimena na Braču. Mletačko – turski ratovi donijeli su bračkim naseljima nevolje, ali i porast stanovništva te razvoj privrednog i kulturnog života. U 17. i 18. stoljeću nastavilo se raseljavanje bračkih naselja u unutrašnjosti što je uvjetovalo nastanak novih naselja naročito na obali te njihov daljnji razvoj.

Razvoj naselja odvijao se, dakle, u Mletačkom razdoblju u dva pravca. S jedne strane razvijaju se neka već postojeća naselja u unutrašnjosti, dok druga potpuno iščezavaju. S druge strane, u tihe i dobro zaštićene uvale, nakon prestanka gusarske opasnosti, doseljavaju novi stanovnici i razvijaju se primorska mjesta.

Na istočnom dijelu Brača događa se sljedeće: već u 15. i 16. stoljeću započelo je raseljavanje srednjovjekovnih naselja Pothum, Mošuje, Dubravica, Gradac te Podgračišće (zanimljivo je da ih u svojoj vizitaciji iz 1579. biskup A. Valier uopće ne spominje), a u 17. stoljeću nastaju nova naselja Selca, Novo Selo, Poblja i Sumartin. Selca nastaju raseljavanjem gore spomenutih srednjovjekovnih naselja, a Novo Selo, Poblja i Sumartin od doseljenika koji su bježali pred Turcima. Novo Selo se razvija od bračkih starosjedilaca i doseljenika s kopna iz Poljičke republike, a Sumartin nastaje posljednji doseljavanjem izbjeglica iz Makarskoga primorja za Kandijskog rata (1645-1669).

Raseljena sela u unutrašnjosti istočnog dijela otoka bila su malena, kuće su im bile u suhozidu, a stanovništvo se bavilo uglavnom stočarstvom. Iako o njima ima dosta zabilježenih podataka ne zna se zašto je došlo do njihovoga raseljavanja niti kada je pojedino raseljeno. Nakon raseljavanja broj stanovnika na istočnom dijelu Brača još je malen. Iz vizitacije vikara P. Moraviusa koji je 1627. posjetio Gornji Humac saznajemo da je u župi, kojoj tada pripadaju Selca, Novo Selo i Poblja, uz stanovnike Gornjeg Humca tek mali broj stanovnika u Pobljima, a još manje u Selcima i Novom Selu. U Selcima je 1614. zabilježeno osam pastirskih kuća, a uistinu neznatan broj stanovnika zabilježit će u svojoj vizitaciji 1645. biskup V. Milani koji crkvu u Selcima naziva *Eccl. B.M. de Radovnja*.

Sredinom 17. stoljeća Kandijski rat donosi promjene, Brač je u blizini ugrožene Dalmacije, a velik broj stanovnika od Poljica do Neretve bježi na otoke. Na područje poznato kao Vrhbrača, gdje će se razviti naselje Sumartin stižu 1645. prvi bjegunci: Martin Rude, Ivan Majstorlija, Marin Stipičić iz Makra i Juraj Solo iz Igrana. Sljedeće godine dolaze novi bjegunci i franjevci. Velik broj pridošlica zadržao se u tek oformljenom naselju, ali dio je naselio i već postojeća naselja Selca i Poblja.

U naseljima dolazi do nesuglasica i sukoba između starog i novog stanovništva, naročito u početku jer su bjegunci – doseljenici, koje Bračani nazivaju *dogonima*, od mletačke vlasti dobili različite povlastice te su bili izuzeti od mnogih podaničkih dužnosti. Tako su društveno – ekonomski i socijalni odnosi u doba Mletačke republike produbljivali klasne razlike među bračkim stanovništvom. Razlikovale su se četiri osnovne skupine: plemići, privilegirane obitelji, novi stanovnici (*nuovi abitanti, dogoni*) i pučani kojih je bilo najviše (težaci, stočari i ribari).

U 18. stoljeću broj stanovnika u naseljima u bračkoj unutrašnjosti i dalje opada, a u onima na moru napreduje. Alberto Fortis će 1774. zabilježiti da su iz istih razloga i Nerežišća, glavno mjesto otoka, izgubila mnogo stanovnika. Godine 1715. razdvajanjem od župe Gornji Humac Selca dobivaju samostalnu župu, Novo Selo 1907., a Poblja tek 1921. godine razdvajanjem od selačke župe.

Selca će se od izrazito pastirskog naselja razviti zahvaljujući kamenoklesarstvu.. Sumartinjani će osnovu za daljnji brzi razvoj svoga naselja steći obrađivanjem okolnih polja i vinograda. Poticaj im je

dao i general Foscolo kada je 16. prosinca 1647. obdario doseljene franjevce i novo stanovništvo posebnom ispravom u kojoj ističe njihove zasluge. Na daljnji razvoj tek osnovanoga naselja utjecat će i proglašenje samostanske zajednice pravim samostanom 1738. na redovničkome zboru u Sinju.

Usporedo s političkim i društvenim promjenama možemo pratiti i razvoj stambene arhitekture. Najstariji tip stambene arhitekture su prizemnice građene u suhozidu s dvostrešnim krovovima od kamenih ploča. Imale su jednu prostoriju s ognjištem u središtu ili u kutu sobe. U 17. i 18. stoljeću te prve nastambe i naselja se usavršavaju i nadopunjuju novim prostorijama, zahvaljujući darovitosti i snalažljivosti samih graditelja koji su zaslužni za razvoj bračkog tradicijskog graditeljstva. U 18. stoljeću utemeljit će se tipologija tradicijske arhitekture koja će trajati sve do prve polovice 20. stoljeća: kamene katnice ili dvokatnice s drvenim krovnim konstrukcijama i pokrovom od kamenih ploča. U prizemlju je konoba i spremište alata, a na katu sobe i prostorije za boravak. Na kat je vodilo vanjsko kameno stepenište s balaturom ispod koje je nadsvođeni ulaz u konobu. Balature su se ukrašavale odrinom od vinove loze. Pojavila su se savršenija ognjišta s napom (komini) i s karakterističnim dimnjacima koji i danas iznenađuju svojom raznolikošću i oblikovanjem. Voda se dobivala iz gustomerne s bucalom, u koju se slijevala s krovišta kuće. Najčešće su kanali za sakupljanje i odvod kišnice bili kameni i postavljeni na kamenim konzolama ispod krovne strehe. Svi su otvori imali kamene pragove te konzole s obje strane prozora za motku na koju se vješala zavjesa za zaštitu od sunca i pogleda. U dvoru se nalazila krušna peć, turanj za vino i ulje, žrvanj te manja potleušica za stoku građena u suhozidu.

U ljeto 1797. dolazi do narodnog ustanka na Braču. Pučani koji su bili najveći dio bračkog stanovništva su nakon pada mletačke uprave u Dalmaciji odlučili svrgnuti plemstvo te sami odlučivati koga će priznati za svoga gospodara. Organiziranim ustankom u kojemu, međutim, nisu sudjelovali pučani Sumartina, Selaca i Povalja, svrgnuto je stoljetno plemstvo i proglašena jednakost svih otočkih stanovnika. Vođe ustanka Hranotić i Nikolorić sazvali su sve Bračane i zaključili da se Brač preda austrijskom caru.

Kratkotrajna prva austrijska uprava na Braču (1797.-1805) nije se puno razlikovala od mletačke jer su na snazi ostali svi stari mletački propisi, a i službenici. Kako je Austrija bila zaokupljena brigama za svoj opstanak pred Napoleonovim osvajanjima, nije ni pokušala učiniti nešto ozbiljnije za ekonomski i kulturni napredak nove, zapuštene otočke pokrajine. Godine 1805. Napoleon je teško porazio austrijsku vojsku kod Austerlitza.

Francuska vlast (1805. – 1813.), iako nije bila dugotrajna, doprinijela je na Braču kao i u cijeloj Dalmaciji razvoju ekonomije, prosvjete, sudstva, školstva, a sve na slobodnjačkim načelima revolucije. Poboljšali su i promet, trgovinu, primijenili zakon o toleranciji vjeroispovijesti. Ipak,

unatoč svemu, na Braču se stvaralo raspoloženje protiv francuske reformatorske akcije. Jedan od najutjecajnijih dalmatinskih političara u borbi protiv Francuza bio je poznati austrofil fra Andrija Dorotić, profesor teologije i filozofije, rođen u Sumartinu 1761. Mletački bonapartist Dandolo vidio je u Dorotiću ozbiljnu kočnicu reformama u Dalmaciji te ga je pokušao pridobiti, ali bez uspjeha. Stoga ga je proglasio austrijskim agentom zbog čega je fra Andrija morao bježati. Nekoliko je puta odlazio u Beč izraziti caru Franji II odanost Dalmatinaca, zbog čega je, nakon odlaska Francuza, bio od bečkog dvora i bogato nagrađen odlikovanjima i velikom mirovinom.

Teško je ocijeniti glavne motive fra Dorotićeva djelovanja. Zbog svoga vjerskog i redovničkog mentaliteta zazirao je od “bezbožnih” tekovina francuske revolucije, te se stavio u službu bečkog dvora koji je, međutim, lukavo izigrao njegovu pozitivnu političku misao. Dorotić je, naime, po svom nacionalnom uvjerenju težio ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, te je bio teško razočaran kada je Austrija stavila Dalmaciju izravno pod svoju upravu. Posljednje godine svoga života proveo je na osami u kući koju je dao sagraditi u predjelu Vranratak pokraj Rasotice, a umro je u franjevačkom samostanu u Sumartinu.

Brač je ponovo pod austrijskom upravom od 1814. do 1918. godine. Austrijski centralistički apsolutizam uspio je u svakoj općini naći uporište svojoj politici. Oko 1848. godine počinje življe suprotstavljanje takvoj politici i buđenje nacionalne svijesti. Selca i obitelj Didolić ostat će čvrsto vezana uz razdoblje narodnog preporoda ne samo na Braču, već i u Dalmaciji. Bila su skromno, ali dragocjeno žarište i oslonac borbi za nacionalnu samostalnost. Glavni pokretač bio je Tomo Didolić, čije su velike zasluge bile ne samo političke već i kulturne. Jedan je od osnivača Narodnog društva i čitaonice *Hrvatski sastanak* u Selcima. Uz kulturni procvat, Selca krajem 19. stoljeća dobivaju i reprezentativnu građansku arhitekturu s neostilskim obilježjima koja najbolje govori o ekonomskom procvatu. Mjesna središta – pijace formiraju pročelja gradnjom niza reprezentativnih građevina, a isto se događa i s obalnim pročeljima naselja na moru. Početkom 20. stoljeća uređuju se povaljska i sumartinska luka.

Nakon pobjede narodnjaka sve općine dolaze u hrvatske ruke, a s novom generacijom bračkih intelektualaca školovanih u Pragu i Grazu, prodiru ideje panslavizma. Središte takvih ideja su Selca u kojima tada živi i piše i i slovački književnik Matej Bencur, a podiže se spomenik i park Lavu Tolstoju.

U Prvom svjetskom ratu uslijedit će otrežnjenje od panslavenskih zanosa o čemu svjedoči i bista Stjepana Radića, djelo kipara A. Augustinčića, podignuta na Pijaci u Selcima. Politička ideja sjedinjenja nije zamrla; za ujedinjenje Brača s Dalmacijom i ostalom Hrvatskom, a protiv austrijske vlasti borit će se brački intelektualci i iseljenici. Kod kuće, u Selcima istaknut će se dr. Ante Štambuk,

sudac koji je pravo studirao u Grazu. Dosljedan protivnik austrougarskom režimu, član Demokratske stranke, a pred kraj rata jedan je od pokretača slobodnog nacionalnog lista *Novo doba* u Splitu.

U Drugom svjetskom ratu, za talijanske okupacije mjesta, Selca će teško stradati u požaru koji su 1943. podmetnuli Talijani. O tome i danas svjedoče od tada napuštene i neobnovljene velike kuće imućnih selačkih obitelji u središtu mjesta: Didolića dvori, Palac, Kuća Štambuk i druge.

Osnovne urbanističke ili ruralne karakteristike naselja na istočnom dijelu Brača kao i zanimanje stanovništva nisu se mnogo promijenili. Naselja su zadržala osnovnu aglomeraciju, karakter raštrkanosti ili zbijenosti kao i u vrijeme osnivanja ili izrade austrijskih katastarskih karata. Sačuvala se i stara parcelacija, tradicionalna mreža ulica, a tradicijska arhitektura više ili manje uspješno, ovisno o pojedinom naselju. Međutim, procvat turizma u posljednja dva desetljeća uvjetuje znatnu turističku izgradnju, potrebu širenja građevnih zona, negirajući dotadašnji tradicionalni način prostornog razvoja i građenja. Tome su sve češće izložena i mjesta koja pripadaju općini Selca. Sve češće obnova starih ili gradnja novih kuća u povijesnim cjelinama, ali i planirana gradnja hotela i turističkih naselja na dotada neizgrađenim predjelima svojim glomaznim volumenima i arhitektonskim rječnikom prijeti narušavanju stoljetnog sklada krajolika s tradicionalnom arhitekturom. Opasnosti od uništenja izložena su i područja kultiviranog krajolika te područja zaštićena kao prirodna dobra. O tome treba povesti računa u prostornom planiranju, kao što i svaki arhitekt treba preispitati vlastitu odgovornost kada pristupa jednom takvom projektnom zadatku.

Zaštita kulturno – povijesnih vrijednosti

Za potrebe izrade ovog plana izrađena je konzervatorska podloga kojom su inventarizirana i vrednovana nepokretna kulturna dobra općine Selca. Nepokretna kulturna dobra sistematizirana su prema vrstama i podvrstama. Osnovna podjela prema vrstama nepokretnih kulturnih dobara je sljedeća:

- povijesna naselja i dijelovi povijesnih naselja,
- povijesne građevine i sklopovi,
- elementi povijesne opreme prostora, tehničke građevine s uređajima,
- područje, mjesto, spomenik ili obilježje vezano uz povijesne događaje i osobe
- arheološka nalazišta i lokaliteti,
- krajolik ili njegov dio što svjedoči o čovjekovoj prisutnosti u prostoru.
- etnozone

Nepokretna kulturna dobra navedena kako slijedi, imaju svojstva kulturnog dobra, i podliježu pravima i obvezama Zakona o zaštiti kulturnih dobara, bez obzira na njihov trenutni pravni status zaštite. Pravni status zaštite obuhvaćen je sljedećim kategorijama:

- kulturno dobro upisano u Registar nepokretnih kulturnih dobara
- preventivno zaštićeno kulturno dobro
- (evidentirano) zaštita prostornim planom

Povijesne građevine i sklopovi koji imaju pravni status registriranog kulturnog dobra pripadaju vrsti sakralnih, i civilnih građevina. Pojedinačne građevine i sklopovi također su vrednovani navedenim kategorijama: nacionalnog (I. kategorija), regionalnog (II. kategorija, lokalnog (III. kategorija značaja). Na području općine Selca nema kulturnih dobara koje bi bile vrednovane kao 0 kategorija, internacionalnog značaja.

Zone zaštite određene su u cilju očuvanja tipoloških karakteristika povijesnog naselja i njegove karakteristične slike, te očuvanju njegovih povijesnih struktura (prostornih i graditeljskih). Diferencirane su prema stupnju očuvanosti povijesne građevne strukture i prostorne organizacije i različitih režima i mogućih zahvata. Zone zaštite povijesnih naselja definirane su kao **A zona zaštite** - kao prvi stupanj zaštite i odnosi se na zonu u kojoj se u potpunosti štiti ustroj naselja. **B zona zaštite** vrednuje se kao 2. stupanj zaštite i uključuje povijesni prostor naselja u kojem je očuvana tradicionalna matrica, mreža ulica i parcelacija te pripadajuća povijesna (tradicijska) arhitektura, ali je djelomice izgrađena i novijim građevinama koje čine skladnu cjelinu.

Slijedom suvremenih zamisli o zaštiti nepokretnih kulturnih dobara, uvedeni su i pojmovi kulturnog krajolika i etnozona koje čine topografski definirana područja u kojima je naročito izražen kvalitetan suživot graditeljske baštine i prirodnih osobitosti pripadajućeg okruženja, a kao cjelina je iznimnih povijesnih, arheoloških, umjetničkih, kulturnih znanstvenih, socijalnih i tehničkih vrijednosti.

Kultivirani krajolik (kao dio sveukupnog kulturnog krajolika) podrazumijeva područja oblikovana ljudskom rukom tijekom povijesti, očuvana do danas, a svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru.

Razlikujemo sljedeće vrste krajolika:

- namjerno kreiran krajolik, stvoren čovjekovim djelovanjem, a podrazumijeva parkove, perivoje i vrtove, stvorene iz estetskog razloga, vezane uz religijske ili druge monumentalne građevine.
- krajolik nastao organskim putem, višestoljetnim djelovanjem društvenog, gospodarskog, administrativnog ili religijskog poticaja na svoj prirodni okoliš. Razlikujemo fosilni krajolik, u kojem je evolucijski proces u nekom trenutku prošlosti došao do kraja, i kontinuirani krajolik koji je zadržao djelatnu društvenu ulogu u suvremenom društvu, usko povezanu s tradicijskim načinom života, u kojem je evolucijski proces još uvijek u tijeku, a istovremeno još uvijek pruža materijalne dokaze svoje evolucije kroz vrijeme (poljodjelski krajolik).

URBANE CJELINE

SELCA

Razvoj naselja i arhitektura

Selca su najveće naselje na istočnom dijelu otoka Brača (tzv. *Vrhbrača*). Smještena su na visoravni, oko tri kilometra udaljena od morske obale i uvale Radonja.

Toponimi Selca i Radonja spominju se prvi put u Povaljskoj listini 1184. godine. Toponim Selca odnosio se tada, vjerojatno, na manji posjed ili pastirsku nastambu. Nekoliko stoljeća kasnije, 1614. godine spominje se na tom mjestu osam pastirskih kuća koje su bile jezgra mjesta koje se razvilo tek raseljavanjem okolnih srednjovjekovnih naselja. Ta su srednjovjekovna naselja; Pothum, Mošuje, Dubravica, Gradac te Podgračišće sasvim nestala. Dio stanovnika naseljava predio Stomorica sa crkvom koja je u pisanim izvorima poznata kao «Madonna na Selcih» ili «Ecclesia B. M. de Radovgna» kako je u vizitaciji 1645. naziva hvarski biskup Vincenzo Milani. Na mjestu te stare crkve danas je prva župna crkva u Selcima, crkva Gospe od Karmena iz 18. stoljeća.

Godine 1673. u Selcima su zabilježena 124 stanovnika, 1702. zajedno sa stanovnicima Novog Sela oko 260, a 1724. Selca imaju oko 300 stanovnika. Početkom 19. stoljeća broj stanovnika se popeo na 400. U vrijeme izmjere i izrade prvog katastra za Selca 1841. godine zabilježeno je 648 stanovnika od kojih 322 žene i 326 muškaraca, okupljenih u 121 obitelji. Žene su se bavile domaćinstvom, a muškarci klesarstvom (u selačkim kamenolomima radilo je trideset do četrdeset klesara) te poljodjelstvom i stočarstvom. U to vrijeme Selca su pripadala općini Pučišća, a vlastitu općinu dobivaju 1885. godine kada je na izborima Narodna stranka pobijedila autonomaše. Godine 1859. u Selcima se otvara škola, samo jedna učionica za mušku djecu, a kako se u zadnjem desetljeću u mjestu spominje i jedna učiteljica, pretpostavlja se da je tada bila otvorena i učionica za djevojčice.

Kao i većina bračkih naselja na visoravni, Selca su nastala na području na kojemu su zabilježeni ostaci prethistorijske kulture, a prvotno je zanimanje stanovništva bilo stočarstvo. Uskoro će ga zamijeniti kamenarstvo i klesarstvo koji će do danas ostati glavna grana selačkog gospodarstva. Izvoz kamene industrije obavljao se u selačkoj luci Radonja u kojoj je u 19. stoljeću bilo i sidrište trgovačkih brodova duge plovidbe u vlasništvu istaknutih i imućnih selačkih obitelji Didolić i Štambuk. Danas se u Radonji, točnije u susjednoj uvali Žaganj Dolac nalazi električna pilana kamenarske industrije tvrtke Jadrankamen.

Prvi kamenolom poznat pod imenom sv. Nikola otvoren je 1710. godine zaslugom bračke plemićke obitelji Niseteo u čijem je vlasništvu bio veći dio zemljišta na ovom prostoru. Nalazio se u predjelu Glavice, između Sumartina i Selaca, neposredno uz predromaničku crkvicu sv. Nikole. Otvorio ga je

Mate Niseteo koji je uočivši značaj i vrijednost kamena u okolici Selaca, u siječnju 1713. godine oslobodio s mletačke galije klesarskog majstora Antuna Stambuca iz Praga koji mu se obvezao služiti dok ne otplati otkupninu. Tako se majstor Antun stalno nastanio u Selcima i rodonačelnik je poznate i ugledne obitelji Štambuk koja je dala brojne vrsne klesare koji su radili na istaknutim spomenicima na Braču i izvan njega. Jedan od potomaka majstora Antuna je i vrsni klesarski majstor samouk Ivan Štambuk zvan Kanova koji je u drugoj. polovici 19. stoljeća ostavio minuciozne klesarske ukrase prepoznatljivoga rukopisa na kućama istaknutih selačkih obitelji.

Nagli rast stanovništva i procvat Selca doživljavaju krajem 19. stoljeća kada broj stanovnika dostiže dvije tisuće. Općina Selca prednjači u proizvodnji vina i ulja na otoku; 1893. proizvodi se 20 500 hektolitara vina i 9 000 hektolitara ulja. Tada u predjelu Čobanija nastaju zaselci koji su također pripadali Selcima, a čije se stanovništvo bavilo primarno stočarstvom. To se zanimanje zadržalo do današnjih dana, iako je većina zaselaka danas gotovo napuštena i broji tek nekoliko stanovnika. Krajem 19. stoljeća zabilježena su sljedeća imena zaselaka: *Dunaj* («staro zbiralište vode»), *Osrilke*, *Sela*, *Podsmrčevik* te *Nakal*, *Nagorinac* i *Zagvozd* (od stare zaboravljene imenice *gozd* u značenju «šuma stara i gusta»). Danas je Selačkih zaselaka pet i od Selaca prema zapadu nižu se sljedećim redom: *Nagorinac*, *Nakal*, *Osridtke*, *Podsmrčevik* te nešto sjevernije *Nadsela*.

U Selcima su zabilježeni ovi stariji nazivi pojedinih dijelova naselja: *Lokanjac*, *Pijaca*, *Čelo*, *Ozid*, *Jakšića dvori*, *Nižetića dvori*, *Kováčeva ulica*, *Naćešini dvori*, *Točilo*.

O ranijem izgledu naselja svjedoči nam prvi katastar iz 1841. na kojemu su ucrtane i neke kasnije promjene. Prema tim podacima, Selca su imala 62 prizemnice, 33 jednokatnice i 35 dvokatnica. Uz kuće koje su bile građene od kamena s krovštima od kamenih ploča zabilježena su dvorišta, vrtovi, staje i gospodarske zgrade. Od sakralnih građevina ucrtana je na mapi jedino crkva Gospe od Karmena. Ne baš plodna zemlja bila je podijeljena na mnogo malih parcela kako bi se prehranilo stanovništvo, a kamenolomi su i dalje bili glavni izvor prihoda. Selačka polja, maslinici, vinogradi, šume i pašnjaci nalazili su se u predjelima izvan samog naselja (*Bisna Rudina*, *Castello Vusio*, *Glavica*, *Gradac*, *Okladine*, *Lokanjac*, *Pliš*, prema uvalama *Studena* i *Spilice*). Kroz naselje, polja i pašnjake prolazili su putovi nasuti kamenom, a u samom naselju popločani, i svaki je imao svoj naziv, najčešće povezan s nazivom lokaliteta na kojemu su Selčani imali svoje posjede. (Put *Bisne Rudine*, Put *Glavice*, *kala Pliš*, Put *kamenoloma*, Put *Lokanjca*...). Već su dijelom trasirani i ucrtani putovi prema okolnim naseljima: Put *Pučišća*, Put *Novoga Sela*, Put *Gornjeg Humca*, Put *Bola*, Put *Sumartina* i Put *Radonje* To su nazivi koji su se među stanovništvom, a negdje i u službenim nazivima zadržali i danas.

SELCA, AUSTRIJSKI KATASTAR

Iako nevelika; Selca već tada imaju strukturu u kojoj čitamo osnovne urbane elemente, po kojima je mjesto i danas prepoznatljivo. U središnjem dijelu naselja prostorno je, na određeni način, već formiran središnji trg –Pijaca –oko crkve Gospe od Karmena, koji će krajem 19. i početkom 20. stoljeća dobiti niz građevina značajnih za kulturno, duhovno i upravno vođenje mjesta, a koje će definirati istočno i zapadno pročelje trga. Uskoro će započeti gradnja nove, velike župne crkve Krista Kralja po kojoj je mjesto danas prepoznatljivo, a za projektanta Selčani će angažirati arhitekta iz Graza, Adolfa Schlauffa. Uređen je i perivoj u kojemu je podignut spomenik s bistom Lava Tolstoja, prvi u svijetu i prvi u nizu spomenika istaknutim ličnostima po kojima su Selca do danas poznata. Kuće su građene od kamena s krovovima od kamenih ploča, visinom prizemnice, jednokatnice i dvokatnice. Uz kuće su najčešće prostrana dvorišta s viokim kamenim ogradnim zidovima, vrtovi, te staje i gospodarske zgrade.

Ta osnovna prostorna organizacija mjesta zadržala se i do danas, uz značajne izmjene i reprezentativne građevine koje Selca dobivaju na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Za izniman urbanistički izgled mjesta, široke, pravilne, lijepo uređene ulice i autohtone materijale za gradnju zaslužan je Antun Didolić, jedan od članova ugledne obitelji koja je u mnogočemu zadužila Selca. Njegova je zasluga što je već u 19. stoljeću u Selcima postojala komisija koja je nadzirala sve novogradnje. Potrebno je spomenuti i Grgu Andreisa iz Supetra koji je imenovan za općinskog čelnika nakon političke pobjede narodnjaka. Ostao je na dužnosti do 1913. i za to vrijeme mnogo učinio za izgled mjesta, čemu je naravno pridonijela i ekonomska sredenost selačke općine u to vrijeme. Od 1913. općinu ponovo preuzima redovita općinska uprava i načelnik Marko Didolić.

Selački *Veli* Didolići bili su jedna od imućnijih obitelji na Braču, s velikim posjedima, vinogradima, točionicama vina u Zagrebu, Lawovu i, najznačajnijom, u Pragu. Bili su čvrsto povezani s narodnim preporodom ne samo na Braču već u Dalmaciji. Glavni pokretač borbe za hrvatsko sjedinjenje bio je Tomo Didolić. Brojne su njegove zasluge: trasiranje ceste koja je 1865. povezala dvije krajnje točke otoka, pomoć hrvatskim studentima i hrvatskoj arheologiji (korespondencija s arheolozima don

Franom Bulićem, Marunom i Jelićem). Zahvaljujući njemu osnovan je brački ogranak Matice hrvatske, a jedan je od osnivača Narodnog društva i čitaonice *Hrvatski sastanak* u Selcima 1888. Bila je to najbolje opremljena knjižnica na otoku koja je uz bogati fundus knjiga primala i 15 različitih novina koje su izlazile u to doba. Iste je godine na Pijaci podignut štandarac u spomen društva. Za prvoga počasnoga člana *Hrvatskog sastanka* bio je izabran biskup J. J. Strossmayer. Dom Didolića u Selcima posjećivali su brojni ugledni političari i kulturnjaci, na terasi kuće (s krunom bunara na kojoj se nalazio grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) vodili su se mnogi važni razgovori. Ispod terase bili su veliki podrumi za vino koje je kasnije koristila vinarska zadruga. Nažalost, čitaonica *Hrvatski sastanak*, Didolića dvori te ostale istaknute kuće imućnih selačkih obitelji su stradale kada su Talijani 1943. godine spalili Selca.

Nakon pobjede narodnjaka kada sve općine dolaze u hrvatske ruke, a osjećajući se dijelom maloga naroda na samoj nacionalnoj periferiji, s novom generacijom bračkih intelektualaca koji su se školovali u Pragu i Grazu prodiru početkom 20. stoljeća ideje panslavizma. Središte toga slavenofilstva su upravo Selca predvođena uglednim ličnostima Marka i Tome Didolića, Tome Štambuka, Nižetića i Grge Andreisa. Toj ideji doprinio je i dolazak slovačkoga književnika Mateja Bencura (pisao je pod pseudonimom Martin Kukučin) koji se zaposlio kao općinski liječnik. U njegovom romanu *Dom u strani* koji je među značajnijim djelima slovačke književnosti, portretirao je Selca početkom 20. stoljeća. Bencur je dobro poznao rusku književnost, propagirao je ideje Turgenjeva i Tolstoja, primao ruske časopise. U ovakvoj političkoj klimi s početka 20. stoljeća ne iznenađuje što su Selčani, za uprave Andreisa, započeli uređenje mjesnog parka početkom 1911. Prema željama brojnih mještana park je nazvan Tolstojev park, a 1912. vodi se u društvu Hrvatski sastanak rasprava o spomeniku koji je trebao biti postavljen u parku. Na jednoj su strani vijećnici predvođeni Tomom Štambukom koji su željeli spomenik velikog pisca Lava Tolstoja, a na drugoj strani Selčani predvođeni Matkom Carevićem i Andrijom N. Štambukom koji žele podići spomenik Strossmayeru. Nakon gorljivoga nastupa Tome Štambuka općinsko je vijeće pristalo na postavljanje Tolstojeva spomenika kojega je izradio češki kipar profesor Barda, upravitelj Klesarske obrtne škole u Selcima, zajedno sa svojim učenicima kojima je to bio školski zadatak. Spomenik Tolstoju postavljen je 1914. godine i prvi je u svijetu podignut tom velikom piscu, u vrijeme kada se u Tolstojevoj domovini tek osnivao odbor za podizanje spomenika.

U razdoblju nakon Prvog svjetskog rata promijenit će se kulturna i duhovna klima Selaca, uslijedit će otrežnjenje od panslavenskih zanosa. O tome najbolje svjedoči brončana bista Stjepana Radića, rad mladog Antuna Augustinčića, podignuta na glavnom trgu –Pijaci. U Selcima koja su postala poznata po podizanju spomenika istaknutim osobama iz kulturnoga i političkoga života nalaze se još i spomenik papi Ivanu Pavlu Drugom kojega je izradio kipar Kuzma Kovačić, spomenici političarima

Genscheru i Mocku koji su pomogli Hrvatskoj u proglašenju njene samostalnosti, te spomenik hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu.

Urbana cjelina i popis kulturnih dobara

Selca kao mjesto imaju sve karakteristike urbanog koje se miješaju s odlikama suburbanog i ruralnog, ali promatramo ih prije svega kao izrazito urbanu cjelinu što je za otočko mjesto koje nije na moru zapravo iznimka.

Središte je mjesta Pijaca s velikom župnom crkvom Krista Kralja i nizom reprezentativnih kamenih kuća jednokatnica s profiliranim nadprozorcima i krovštima na istaknutim kamenim konzolama, u kojima su smještene glavne javne, sakralne i kulturne funkcije naselja.

Sve građevine, javne i stambene namjene, imaju pravilnu tlocrtnu dispoziciju (pravokutna), građene su od kamena, koji je i danas jedini materijal za gradnju, krovovi su s pokrovom od tradicionalnih kamenih ploča ili od kupe kanalice, svi otvori uokvireni punim kamenim pragovima i s drvenom stolarijom. Sačuvana je tradicionalna mreža ulica, na pojedinim je mjestima još očuvano staro popločanje. Kuće za stanovanje su najčešće ograđene visokim kamenim zidovima iza kojih se odvijao život u privatnosti prostranog dvora ili vrta. Kuće bogatijih i imućnijih obitelji imale su uz kuću i prostranu terasu na kojoj se često nalazila i krana bunara.

Svakako treba izdvojiti nekoliko reprezentativnih građanskih kuća – palača sagrađenih u drugoj polovici i krajem 19. stoljeća u vrijeme ekonomskog i kulturnog procvata Selaca. Danas su te kuće, nakon što su prve stradale u požaru 1943. godine, nažalost uglavnom napuštene ruševine ili su u prilično lošem stanju. To su svakako *Palac* ili kuća Štambuk na Pijaci, zatim kuća Matea Štambuka (inicijali MVS na ulaznom portalu) na zapadnom dijelu Pijace, povučena od glavne linije pročelja, neposredno uz kuću u kojoj je danas ugostiteljski objekt *Ruzmarin*, kuća Vjenceslava Štambuka sa zanimljivim konzolama u obliku Atlanta također na Pijaci, jugoistočno od župne crkve, zatim kuća,

danas, u vlasništvu obitelji Bezmalinović u Ulici Vjenceslava Štambuka, Štambukovi dvori u ulici Marka Marulića te svakako sklop Didolića dvori sjeveroistočno od župne crkve.

To su dvokatnice građene od kamena, s balkonima u središnjoj osi na prvom katu, a ističu se vrsnom kamenom izvedbom i klesarskim ukrasima na pročelju. Sve su bogato ukrašene sa skulptorski urešenim konzolama i podnicama balkona, nadprozornicima, podprozornicima, ulaznim portalima, a svi su ti ukrasi djelo selačkog kipara Ivana Štambuka zvanog Kanova koji je u Selcima ostavio prilično zaokružen kiparski opus i dao prepoznatljiv pečat mjestu. Unutrašnjost tih kuća bila je jednako reprezentativna i raskošna poput njihove vanjštine.

U starijem dijelu mjesta sačuvane su još i manje gospodarske prizemnice, staje i pojate građene u suhozidu s krovovima od kamenih ploča, ponegdje vrlo slikovito uklopljene uz noviju stambenu gradnju, a ponegdje napuštene ili srušene. Na tim sačuvanim dijelovima možemo očitati tipologiju tradicijske ruralne arhitekture – mala dvorišta, kamene jednokatnice s konobom u prizemlju, balaturom na prvom katu za stanovanje, te gospodarska prizemnica i krušna peć unutar dvorišta.

Kao vrijedna ambijentalna cjelina te povijesno memorijalno područje, a prema mjerama zaštite utvrđenim Zakonom o zaštiti kulturnih dobara za takva područja štiti se cjelina selačkog groblja s crkvicom sv. Nikole iz 1888. godine. Groblje je ograđeno kamenim zidom i okruženo čempresima.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro (u tijeku je postupak upisa u Registar)

Valorizacija: kategorija II, regionalni značaj

Režim zaštite: Selca se štiti kao urbana cjelina u kojoj se navode pojedinačna kulturna dobra. **Zona zaštite** obuhvaća središnji i najstariji dio naselja s pojedinačnim kulturnim dobrima, ali i preostali povijesni prostor mjesta u kojemu je sačuvana tradicijska arhitektura i parcelacija ulica, ali je djelomično izgrađen novijim građevinama. Zona zaštite označena je na priloženoj karti Selaca.

Unutar zone zaštite predlaže se strogo definiranje tlocrtne dispozicije (pravokutna), katnost (P + 1 + krovšte ili P+1+2 + krovšte), tradicionalni materijali (kamen, kupa kanalica ili lomljene kamene

ploče, puni kameni pragovi oko svih otvora, drvena stolarija). Karakterističnu tradicijsku arhitekturu i njezine arhitektonske vrijednosti potrebno je čuvati i obnavljati metodom konzervacije i sanacije uz moguću prilagodbu u interijeru.

Za Selca se predlaže izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU).

Naselje sa širim pojasom kontaktne zone treba štititi kroz prostorne planove.

Popis kulturnih dobara za naselje Selca

Sakralne građevine

1. Župna crkva Krista Kralja (k.č.zgr. 460 k.o. Selca) (Na karti pod rednim brojem 1)

Župna crkva Krista Kralja sagrađena je na mjesnom trgu, na mjestu gdje se ranije nalazila crkva Gospe Miraške (Gospe od Pohoda) koja je srušena da bi ustupila mjesto novoj. Nekoć je bila posvećena slavenskim apostolima Ćirilu i Metodu. Projekt crkve nastao je 1919. godine i rad je austrijskog arhitekta iz Linza, Adolfa Schlaufa. Kamen temeljac postavljen je 1921., nakon dužeg prekida gradnja je nastavljena 1940. i trajala je do 1955. godine kada je dovršen zvonik i donekle uređenje unutrašnjosti. Naime, unutrašnjost crkve nije ni do danas u potpunosti dovršena.

Crkva je samostojeća građevina koja dominira mjesnim trgom i pročeljem je okrenuta prema jugu. To je prevelika i prilično reprezentativna građevina za takvo naselje. Građena je čitava od fino tesanih kamenih blokova povezanih uskim sljubnicama i kao takva rijetkost je u graditeljstvu 20.stoljeću. Gradili su je selački zidari i kamenoklesari, a kamen za gradnju dopreman je iz obližnjeg kamenoloma pokraj starohrvatske crkvice sv. Nikole. U duhu kamenarske tradicije mjesta prava je riznica kamenoklesarskog umijeća.

Ova “selačka katedrala“ monumentalna je neoromanička građevina. Trobrodna bazilika sa stupovima i transeptom, srednji brod završava polukružnom, a bočni upisanim polukružnim apsidama. U osi crkve na pročelju, spojen s narteksom izdiže se kameni zvonik visok 45 metara, najviši u bračko - hvarsko - viškoj biskupiji. Srednji brod i transept pokriveni su dvostrešnim krovom, a bočni jednostrešnim s pokrovom od kupe kanalice. U unutrašnjosti, bočni brodovi presvođeni su križnim svodom. Kasetirani drveni strop glavnog broda nije izveden, ali je planiran. Glavno pročelje svojom širinom prati srednji brod, odnosno narteks. Raščlanjeno je pilastrima u tri polja. Tri su ulaza, nad manjim bočnim su polukružne lunete s kamenom ružom. Glavni ulaz bogatije je profiliran, stepenasto usječen i završava zabatom s reljefom biljnog motiva. Vrhove zabata naglašavaju kamene skulpture Ćirila i Metoda, rad Karmena Štambuka i Paška Čule te središnja figura, kamena verzija Meštrovićeva Srca Isusova iz unutrašnjosti crkve. Slijedi niz bifora iznad kojih je u osi glavnog ulaza velika kamena rozeta. Pročelje završava zabatom ispod kojeg je niz slijepih visećih arkada.

Lijevo od glavnog pročelja je manji toranj sa stepeništem za zvonik koji završava kamenom piramidom nalik onoj na zvoniku, u koji se ulazi iz nartekse. Na desnoj strani je sličan volumen krstionice također pojačan ugaonim pilastrima i u gornjem dijelu rastvoren triforama, ali završava trostrešnim krovom umjesto piramidom. U taj prostor ulazi se iz crkve. Nad glavnim ulazom u crkvu je luneta s reljefom sv. Justina, rad K. Štambuka.

U unutrašnjosti ističu se bogato izrađeni kapiteli stupova sa starokršćanskim motivima, kamena propovjedaonica s likovima evanđelista, rad P. Čule te kip Krista Kralja ili Srca Isusova visok 2,5 metara postavljen u prezbiteriju. Djelo je Ivana Meštrovića koji ga je darovao crkvi 1956. u gipsanom modelu. U nedostatku sredstava kip je izliven u bronci od čahura granata sakupljenih u okolici Selaca.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja UP/I-612-08/99-01/717

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Crkva Gospe od Karmena (k. č. zgr. 64 k.o. Selca), *(Na karti pod rednim brojem 2)*

Crkva Gospe od Karmena prva je župna crkva Selaca sagrađena na dnu mjesnog trga u 18.stoljeću na mjestu starije crkve koja se spominje u prvoj polovici 17.stoljeća (1633.) kao Gospa na Selcih. Dovršena je 1850. odnosno 1871.godine kada je završena gradnja zvonika. To je trobrodna kamena građevina koja završava polukružnom apsidom. Viši i širi srednji brod pokriven je dvostrešnim, a niži bočni brodovi jednostrešnim krovom s pokrovom od kupe kanalice. Osvjetljenost interijera postignuta je prozorima u obliku luneta na bočnim zidovima srednjeg broda.

Crkva je jednostavnih baroknih oblika. Na pročelju su tri portala s ravno profiliranim nadvratnicima iznad kojih su rozete. U osi glavnog portala izdiže se trodijelni zvonik na preslicu.

Nad glavnim oltarom je kip Gospe od Karmena iz 1850., a u crkvi se čuva i gipsani model Meštrovićeva Krista Kralja iz današnje župne crkve.

Crkva danas, uz sakralnu namjenu, povremeno ima i izložbenu. U listopadu 2002. godine završena je obnova crkva prema konzervatorskim smjernicama i vraćena joj je izvorna sakralna namjena.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/206-63, RST -195

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje u postojećem stanju prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Izrada konzervatorskog elaborata sa smjernicama održavanja. Svi zahvati moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela.

3. Crkva sv. Tome, Nadsela (Selački zaseoci) (Na karti pod rednim brojem 3)

(k. č. zgr. 268 k.o. Selca)

Crkva sv. Tome smještena je na brdu iznad zaseoka Nadsela, na putu od Gornjeg Humca do Selaca. Mala jednobrodna građevina s pačetvorinastom apsidom presvođena je bačvastim svodom, a zidovi su raščlanjeni slijepim arkadama. Građena je lomljenim kamenom i pokrivena dvostrešnim krovom s pokrovom od kamenih ploča.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/204-63, RST -198

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve radove sanacije i restauracije te ostale zahvate potrebna je suglasnost i konzervatorske smjernice Konzervatorskog odjela u Splitu.

4. Crkva sv. Nedilje na brdu Gradac *(Na karti pod rednim brojem 4)*
(k. č. zgr. 300 k.o. Selca)

Predromanička crkva sv. Nedilje smještena je na brdu Gradac ispod predpovijesne gradine. Jednobrodna građevina s polukružnom apsidom presvođena je bačvastim svodom i pokrivena pokrovom od kamenih ploča. Građena je lomljenim kamenom i nekad je izvana bila ožbukana. Na jednostavnom korpusu građevine nema značajnijih otvora, glavni ulaz je proširen u 19. stoljeću, a sred pročelja je postavljena novija kamena preslica. U unutrašnjosti, zidovi su raščlanjeni sa po tri široke slijepe arkade. Na oltaru je na kamenoj ploči slika Bogorodice s djetetom iz 18. stoljeća. Oko crkve je ograđeno grobište s kasnosrednjovjekovnim nadgrobnim pločama.

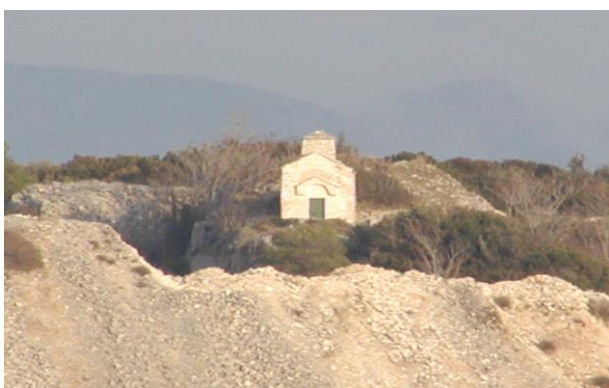
Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/205-63, RST - 192

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Svi zahvati moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela.

5. **Crkva sv. Nikole** (k. č. zgr. 198 k.o. Sumartin) (*Na karti pod rednim brojem 5*)

Crkva sv. Nikole iz 10. stoljeća nalazi se u predjelu Glavice, na brdu sv. Mikule između Sumartina i Selaca, a početkom 18. stoljeća u njoj je neposrednoj blizini započelo branje kamena iz istoimenog kamenoloma. Jednobrodna je predromanička građevina s četvrtastom apsidom, koja u unutrašnjosti prelazi u konhu. U sredini bačvastog svoda između dva poprečna pojasa izdiže se kupola, koja na južnom i sjevernom vanjskom zidu ima plitki slijepi luk. Crkva je građena kamenim lomljencima s obilnim vezivom, a pokrivena je dvostrešnim krovom s pokrovom od kamenih ploča. Četvrtasti tambur kupole ima četverostrešni krov. Na pročelju iznad vrata je viseći luk, koji je s gornje strane pokriven dvostrešnim krovčićem od kamenih ploča. Crkva sv. Nikole (Mikule) značajna je za tipologiju i razvoj predromaničke arhitekture.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/191-63, RST- 204

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Svi zahvati moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela. Trebalo bi izraditi projekt uređenja okoliša koji je neprimjeren ovako vrijednom spomeniku.

Civilne građevine

1. **Kuća Štambuk – «Palac»** (*Na karti pod rednim brojem 6*)

(k. č. zgr. 73/1,2,3,4 k.o. Selca)

Kuća Štambuk nazvana “ Palac “ u Selcima na otoku Braču nalazi se u središtu mjesta, istočno od župne crkve Krista Kralja. Na sjevernom je dijelu mjesnog trga, a njeno kraće pročelje okrenuto je prema istočnom pročelju crkve. Znatno duže, južno pročelje okrenuto je prema ulici koja vodi od glavnog trga - Pijace.

Ovu monumentalnu, nekad reprezentativnu građevinu neoklasicističkog sloga podigla je obitelj Štambuk u drugoj polovici 19. stoljeća. Palac je, prema godini uklesanoj na mansardi južnog pročelja, dovršen 1869. Gradnju je započeo Juraj Štambuk s braćom. Braća Štambuk bili su prilično

bogati; imali su zemlje, vinograde, maslinike, kamenolom i brodove na kojima su izvozili kreč i kamen na istok (Carigrad, Odesa) i u Italiju.

Palac se ističe vrsnom kamenom izvedbom i klesarskim ukrasima. Građen je od kvalitetnih klesanaca usko sljubljenih s istaknutim ugaonim kamenjem. Kuća se sastoji od prizemlja, prvog i drugog kata te visokog potkrovlja s mansardom i terasom. Tlocrt je nepravilan. Naizgled pravokutnik kojemu sjeverna, duža strana slijedi liniju trapeza koja je na tri mjesta blago prelomljena. Bogato profiliran razdjelni vijenac dijeli prizemlje od prvog kata. Kraće, istočno pročelje ima tri uzdužne osi. U prizemlju su bila tri ulaza, danas zatvoreni. Iznad središnjeg ulaza, na prvom i drugom katu je balkon s ogradom od kovanog željeza i bogato ukrašenom kamenom pločom na konzolama s volutama. Prozori na Palacu imaju okvire jednostavne profilacije. Oni na prvom katu imaju profilirane klupčice na konzolama, te profilirane arhitravne istake. Na drugom katu, iznad i ispod kamenih pragova su u plitkom reljefu izvedene volute unutar kojih je mala kamena rozeta ili biljni ornament. Južno pročelje ima 11 uzdužnih osi i po brojnim detaljima je glavno pročelje. Ima četiri ulaza. U središnjoj je osi glavni ulaz iza kojeg je predvorje sa stubištem koje je vodilo u ostale prostorije tj. stanove. Iznad glavnog ulaza je balkon na kamenim konzolama i ogradom od kovanog željeza, sličan onom na istočnom pročelju. Iznad vrata balkona je sat isklesan u kamenu.

Palac je stradao u požaru 1943. kada su Talijani spalili Selca. Izgled krovišta možemo rekonstruirati prema starim razglednicama i fotografijama iz doba kada se gradila nova župna crkva. Monumentalna palača bila je pokrivena četverostrešnim krovom s pokrovom od kupe kanalice. Uzduž strehe je bogato profilirani kameni vijenac (koji danas pokazuje najveća oštećenja). Na istočnom pročelju iznad krovnog vijenca bio je kameni zid u obliku trapeza sa dva prozora, a na sjeveroistočnom uglu krovišta nalazila se terasa. Na glavnom zapadnom pročelju u središnjoj je osi luminar zabatnog završetka s jednim prozorom i istaknute profilacije arhitrava. Unutrašnjost zabata ukrašena je volutama između kojih je uklesana godina završetka gradnje (AD 1869)

Prema kazivanju i nekim sačuvanim dijelovima namještaja, unutrašnjost je bila raskošna i reprezentativna poput vanjštine. Uređivali su je talijanski soboslikari, spominje se veliki kamin, dvije gustirne, jedna u kući na prvom katu, druga u dvorištu. Na prvom i drugom katu bili su uređeni stanovi za četiri obitelji, prizemlje je uvijek služilo u poslovne svrhe, a stanovi u potkrovlju bili su iznajmljeni mjesnom doktoru i učiteljima (bili su to najljepše uređeni stanovi u mjestu).Sve kamenoklesarske ukrase na Palacu radio je selački kipar samouk Ivan Štambuk zvan Kanova.

Svojom veličinom, oblikovanjem i arhitektonskom plastikom ova je građevina izuzetan primjer reprezentativne građanske arhitekture 19. stoljeća na otoku Braču.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja UP/I-612-08/99-01/716

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Danas je ova građevina u izuzetno lošem stanju, ruševna, statički i konstruktivno ozbiljno ugrožena te predstavlja opasnost za prolaznike. Bez krovišta, unutrašnjost je proizvoljno pregrađena, u jednom dijelu je nekoliko stanova dok je veći dio prazan i napušten. Problem obnove i sanacije ovog vrijednog spomenika je izuzetno veliki broj vlasnika. Građevinu treba obnoviti prema konzervatorskim smjernicama uz prethodno izrađen konzervatorski elaborat i projekt obnove, uz obavezan detaljan arhitektonski snimak postojećeg stanja.

2. Sklop kuća «Didolića dvori» (Na karti pod rednim brojem 7)

(k. č. zgr. 79/7,11; 82/1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13, k. č. zem. 351/2,7 k.o. Selca)

Sklop nazvan "Didolića dvori" u Selcima na otoku Braču smješten je u središtu mjesta sjeveroistočno od župne crkve Krista Kralja. Pred glavnom zgradom proteže se prostrani vrt s ulaznim vratima od kovanog željeza, a uz sjeverni ogradni zid je niz prizemnica gospodarske namjene. Monumentalna kamena dvokatnica L tlorisa zidana je pravilnim kvaderima s klesanim uglovnim kamenjem i pokrivena četverostrešnim krovom. Uzduž strehe je bogato profilirani kameni vijenac. U prizemlju su konobe, a na prvi kat sjeverozapadnog pročelja pristupa se vanjskim kamenim stubištem s podestom na masivnim dvostrukim konzolama. Drugo stubište na zidanom podnožju priljubljeno je uz jugozapadno pročelje i vodi do terase s krunom bunara. Na drugom katu bio je balkon na kamenim konzolama, ali je kao i većina kamenih otvora s profiliranim vijencem stradao u požaru 1943. godine. Na jugoistočnom pročelju između dva krila zgrade je velika terasa na kojoj je djelomično sačuvana kruna bunara s grbom obitelji Didolić koji ima heraldičke elemente grba Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slovenije i Dalmacije. Na drugom se katu nekad nalazio dugi balkon na konzolama i kamenim stupovima.

Sklop je podigla istaknuta selačka obitelj Didolić u drugoj polovici 19. stoljeća. i bio je središte kulturnog i političkog života u razdoblju narodnog preporoda u Dalmaciji. Među članovima te obitelji posebno se istakao Toma Didolić, poslanik u Dalmatinskom saboru, koji je zaslužan za uvođenje

hrvatskog jezika u upravno - administrativni i prosvjetni sustav, a na prijelazu stoljeća tu je živio i slovački književnik Martin Kukučin.

Sklop nazvan "Didolića dvori" istaknuti je primjer građanske arhitekture 19. stoljeća na otoku Braču.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 117/6- 97, RST-1432

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Sklop je danas napušten i devastiran. Nedostaju svi kameni okviri otvora, ukrasi i balkoni s ogradama, uništena je i kruna bunara na velikoj terasi. Novo krovništvo podignuto je na betonskom nadozidu čime je izmijenjen gabarit zgrade i izgled krova, te ono nije u skladu s konzervatorskim smjernicama. U unutrašnjosti su izvedene betonske podne konstrukcije te stubište na pogrešnom mjestu. Ovaj vrijedan arhitektonski sklop, zajedno s velikim vrtom, potrebno je obnoviti prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Nužna je izrada konzervatorskog elaborata koji će sadržavati povijesni i arhitektonski razvoj spomenika, analizu stanja te smjernice za obnovu i rekonstrukciju. Projekt obnove mora sadržavati precizan arhitektonski snimak postojećeg stanja izrađen od tvrtke ovlaštene za rad na kulturnim dobrima. Poželjna je i izrada hortikulturne studije. Sve građevinske radove također treba izvoditi ovlaštena tvrtka uz obvezan konzervatorski nadzor.

3. **Zgrada Narodnog doma** (Na karti pod rednim brojem 8)

Ova kamena jednokatnica na glavnom mjesnom trgu od izuzetne je važnosti za društvenu i kulturnu povijest mjesta. Sagrađena je polovicom 19. stoljeća, od 1860. godine u njoj je bila smještena škola, a od 1888. čitaonica i prostorije Narodnog društva Hrvatski sastanak. Zgrada je stradala 1943. kada su Talijani spalili Selca (čitaonica je tada uništena), ali je iste godine obnovljena o čemu svjedoči i godina upisana na bifori u središnjoj osi prvoga kata. Na zgradi je i spomen ploča postavljena prigodom stogodišnjice osnutka škole (1860. – 1960).

Glavno pročelje ima sedam uzdužnih osi. U središnjoj osi prizemlja je ulazni portal s lučnim otvorom i grbom na zaglavnom kamenu (grozd, sidro, klesarski alat, maslina), iznad je lik orla u

visokom reljefu, i natpis NARODNI DOM. Krovšte je dvostrešno s drvenom konstrukcijom i pokrovom od utorenog crijepa. Svi otvori imaju pune kamene pragove i drvenu stolariju.

Ova građevina ima važno mjesto na istočnom pročelju glavnog mjesnog trga te istaknutu ulogu u kulturnoj povijesti Selaca.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Potrebno je sačuvati u izvornom stanju, u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima uz redovito održavanje. Sve radove sanacije i rekonstrukcije treba izvoditi uz suglasnost i prema smjernicama nadležnog Konzervatorskog odjela.

4. Kuća na Pijaci - Zgrada općine Selca (Na karti pod rednim brojem 9)

Kamena jednokatnica pravokutnoga tlocrta s dvostrešnim krovštem od kupe kanalice. Ispod krovšta je niz gusto raspoređenih kamenih konzola jednostavne profilacije koje nose vijenac za odvod vode. Kuća je prva u nizu kamenih jednokatnica na istočnoj strani Pijace. Iako dugačko, glavno pročelje prema Pijaci ima samo tri uzdužne prozorske osi. Svi otvori imaju pune kamene pragove i drvenu stolariju. Prizemlje je doživjelo rekonstrukciju i danas ima tri ulaza. Izvorno je ulaz bio samo u središnjoj osi što se vidi i po jednostavno profiliranom nadvratniku koji ne nalazimo na druga dva otvora.

Danas je u prizemlju kuće smješten poštanski ured i telefonska centrala, a na katu su prostorije općine Selca. Na kući je i spomen ploča dr. Mateju Bencuru (Martinu Kukučinu), općinskom liječniku i književniku, koji je svojim romanom *Dom u strani* ovjekovječio Selca, a radio je upravo u ovoj zgradi.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje prema postojećem stanju, uz moguće promjene u interijeru. Sve zahvate izvoditi uz suglasnost i prema smjernicama nadležnog Konzervatorskog odjela.

5. Kuća iz 1819. godine, Ulica Ozid (Na karti pod rednim brojem 10)

Kamena jednokatnica sa stambenim potkrovljem čije glavno pročelje gleda na Ulicu Ozid. Na kamenom nadvratniku glavnog ulaza u središnjoj osi pročelja upisana je godina gradnje AD 1819 što tu kuću čini jednom od starijih u mjestu. Građena je od klesanaca slaganih u pravilnim redovima, ima dvostrešni krov s pokrovom od kamenih ploča. Na glavnom pročelju su dvije uzdužne osi, a u prizemlju koje je doživjelo preinake otvora, tri. Svi su otvori uokvireni punim kamenim pragovima. Na prvom katu ističe se balkon koji ide gotovo čitavom širinom pročelja (obuhvaća dva otvora), počiva na četiri profilirane kamene konzole i ima ogradu od kovanog željeza. Kuća je značajna kao jedna od starijih sačuvanih kuća u Selcima, a uz to je poznata i godina njene gradnje. Osim konzola i ograde balkona nema istaknutih stilskih oznaka, ali je značajna za tipologiju i razvoj arhitekture i stanovanja u Selcima.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti mišljenje nadležnog Konzervatorskog odjela.

6. **Kuća Bezmalinović, Ulica Vjenceslava Štambuka** *(Na karti pod rednim brojem 11)*

Ova je kamena jednokatnica s mansardnim potkrovljem smještena okomito na ulicu Vjenceslava Štambuka od koje je odvojena visokim ogradnim zidom. Ulazni portal s arhitektonskim elementima od opeke i malom kamenom rozetom te nadstrešnicom od kamenih ploča vodi u prostrani vrt. Na pročelju kuće koje je okrenuto ulici i ima jednu uzdužnu prozorsku os, u prizemlju su vrata. Pred južnim pročeljem koje gleda na vrt je niži volumen s prostranom terasom. Krovište je četverostrešno s mansardom čija su pročelja bila zidana u kamenu i vjerojatno je bilo nalik onom na obližnjem Palacu, ali puno skromnijih dimenzija. Ispod krovišta je profilirani kameni vijenac na konzolama.

Danas je kuša ruševna i zapuštena, bez krovišta i nenastanjena. Očito je stradala 1943. kada su Talijani spalili Selca i od tada nije obnovljena.

Iako dijelom devastirana kuća je značajna kao dio reprezentativne građanske arhitekture 19. stoljeća u Selcima i svjedok je jednog izuzetno važnog ekonomskog i kulturnog razdoblja u povijesti mjesta.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Rekonstrukciju i obnovu moguće je izvesti prema uvjetima Konzervatorskog odjela u Splitu na način da se zadrže sve izvorne vrijednosti te arhitekture. Nužna je izrada konzervatorskog elaborata i projekta obnove.

7. Kuća Štambuk na Pijaci (Na karti pod rednim brojem 12)

Ova kamena dvokatnica s kraja 19. stoljeća prva je u nizu na zapadnom pročelju trga, neposredno do župne crkve. Svojim zapadnim pročeljem gleda na ulicu Vjenceslava Štambuka, a glavnim istočnim pročeljem prema zatvorenom dvorištu. Pravokutnog je tlocrta, postavljena okomito na Pijacu od koje je dijeli visoki ogradni kameni zid s ulaznim portalom i nadstrešnicom. Ono po čemu je ova kuća zanimljiva, iako je doživjela neke izgledom i materijalima neprimjerene rekonstrukcije, su stepenište i balkon u središnjoj osi na drugom katu istočnog pročelja. Balkon nose dvije zanimljive konzole u obliku Atlanta, danas obezglavljene, ali svakako zanimljive među uglavnom ornamentalnom arhitektonskom plastikom kakva je prevladavala u mjestu i koja je nosila autorski potpis Selčanina Štambuka zvanog Kanova. Ističe se i bogato ukrašena ograda od kovanog željeza.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti suglasnost i posebne uvjete nadležnog Konzervatorskog odjela.

8. Portal i ruševni ostaci kuće Matea Štambuka (Na karti pod rednim brojem 13)

Na zapadnom pročelju Pijace, ali povučen od linije ostalih kuća na toj strani trga (neposredno uz kuću u kojoj je restoran Ruzmarin) nalazi se danas ruševan sklop nekad reprezentativne građanske arhitekture s kraja 19. stoljeća (oko 1880.). Pripadao je imućnom trgovcu Mateu V. Štambuku čiji su inicijali (MVS) upisani na luku ulaznog portala klasicističkog sloga, rađenog u bunjatu, koji je jedini cjelovito sačuvan. Kako svjedoči natpis imao je dućan tj. trgovinu vjerojatno u prizemlju reprezentativne stambene jednokatnice koja je danas potpuno ruševna i bez krovišta. Na pročelju prema dvorištu na prvom katu su ostaci četiri balkonske konzole koje nose tragove

kiparske umještosti selačkoga majstora Ivana Štambuka Kanove. U prostranom vrtu su i ostaci nekoliko gospodarskih prizemnica građenih u suhozidu.

Kuća je jedna u nizu reprezentativnih građanskih kuća u Selcima krajem 19. stoljeća i njeni ruševni ostaci svjedoče o jednom zaista ekonomski i kulturno prosperitetnom razdoblju u povijesti Selaca. Kao i ostale takve kuće i ova je stradala od Talijana i od tada ostala napuštena.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Rekonstrukciju i obnovu moguće je izvesti prema uvjetima

Konzervatorskog odjela u Splitu na način da se zadrže sve izvorne vrijednosti sklopa.

Nužna je izrada konzervatorskog elaborata i projekta obnove uz obvezan detaljni arhitektonski snimak postojećeg stanja.

9. Štambukovi dvori, Ulica Vjenceslava Štambuka (Na karti pod rednim brojem 14)

Velika kamena dvokatnica s kraja 19. stoljeća, građena je od finih klesanaca a nalazi se na dnu Ulice Vjenceslava Štambuka. U prilaznom dijelu od ulice je odvojena visokim ogradnim zidom. U dvorištu, se odmah do ulaznog portala čuva ploča ukrašena bogatim reljefom minuciozne izrade, vjerojatno podnica balkona iznad glavnog ulaza u kuću, umjesto koje danas stoji betonska podnica. Ploča je kao i brojni drugi ukrasi na kući (parapeti prozora, kapiteli i drugo) rad čuvenoga selačkoga kipara Štambuka – Kanove. Pred glavnim ulazom u kuću su dva vitka stupa s bazama i ukrašenim kapitelima koji nose balkon na prvom katu, a iznad vrata je medaljon s likom ženske osobe.

Jednim dijelom kuća je ruševna, dok u drugom žive potomci obitelji Štambuk (Puharke). U začelju kuće s pogledom na uvalu Radonja je velika otvorena terasa, a uokolo vrt.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima, uz moguće prilagodbe u interijeru. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti suglasnost i posebne uvjete nadležnog Konzervatorskog odjela. Preporuča se izrada cjelovitog projekta obnove.

10. Kuća ex Mošić, nasuprot Tolstojeva parka *(Na karti pod rednim brojem 15)*

Kamena jednokatnica sa stambenim potkrovljem građena je krajem 19. stoljeća, a nalazi se nasuprot Tolstojeva parka. Parcela je od ceste odvojena kamenim ogradnim zidom, a od ulaznog portala kući, koja je na uzdignutom platou, pristupa se kamenim stepenicama. Građena je od pravilnih klesanaca, krovište je dvostrešno s pokrovom od kupe kanalice, ispod krovne strehe je kameni vijenac na konzolama. Glavno pročelje ima tri uzdužne osi s jednostavno profiliranim otvorima. U središnjoj osi prvoga kata je balkon iznad kojega je na krovu široki dvostrešni luminar s pročeljem zidanim u kamenu i s jednim otvorom

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima, uz moguće prilagodbe u interijeru. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti suglasnost i posebne uvjete nadležnog Konzervatorskog odjela.

11. Kamena jednokatnica iz 19. stoljeća, Put Pliši (Na karti pod rednim brojem 16)

Kamena jednokatnica s dvostrešnim krovom od kamenih ploča smještena je na velikoj parceli, s prilaznim dvorištem pred kućom i nekad prostranim vrtom u začelju koje se terasasto uzdiže. Kroz vrt je vodila staza sa stupovima koji su nosili odrinu, ostaci stupova sačuvali su se do danas. U začelju kuće nalazila se i ljetna kuhinja iznad koje je bila terasa s krunom bunara. Sama kuća je zatvorenog volumena i pravokutnog tlocrta s otvorima raspoređenim u tri uzdužne prozorske osi, u središnjoj osi prizemlja je ulaz. Svi su otvori uokvireni kamenim pragovima. Ispod krovišta je kameni vijenac na konzolama. Od ceste je odvojena kamenim ogradnim zidom na kojemu je ulazni portal sa željeznim vratima. Kuća je lijepi primjer stambene arhitekture Selaca u 19. stoljeću, a nalazi se uz cestu (Put Pliši) koja od Tolstojeva parka vodi prema Novom Selu.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima, uz moguće prilagodbe u interijeru. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti suglasnost i posebne uvjete nadležnog Konzervatorskog odjela.

Fortifikacije

1. Kula Vusio (k.č.zgr. 229 k.o. Selca), (Na karti pod rednim brojem 17)

Južno od Selaca, u polju nalazi se osamljena kula koja je podignuta u 17. stoljeću od obitelji Vusio - Vužić. Kvadratne je osnove, građena od velikih kvadera u slojevima. Otvore ima tek na visini prvog i drugog kata. Na zapadu su vrata s dovratnicima na prvom katu i prozor na drugom. Na jugu

postoji jedan otvor na drugom katu, a na istočnoj strani jedan uski otvor na drugom katu. Krov je bio dvostrešni. Uz kulu je cisterna u koju se kaptira voda kamenim kanalima.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 24/104-65, RST- 275

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Čuvanje i održavanje u naslijeđenom obliku. Novom namjenom ne smije se utjecati na svojstvo kulturnog dobra niti oštetiti izvorne dijelove konstrukcije. Za rekonstrukciju kule potrebno je izraditi projekt obnove koji treba sadržavati konzervatorski elaborat, te imati suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

SUMARTIN

Razvoj naselja i arhitektura

Sumartin je najistočnije mjesto na Braču, smješteno na dijelu otoka koji Bračani nazivaju Vrhbrača. Otuda i stariji istoimeni naziv mjesta. U spisu iz 1703. naselje se naziva San Martino, a taj naziv je zabilježen i u drugim latinskim i talijanskim spisima te na geografskim kartama. Krajem 19. stoljeća kada se sređivalo uvođenje pošte i telegrafa službeno je prihvaćen naziv Sumartin, po uzoru na druge otočke nazive bračkih naselja po svecu zaštitniku (Sutivan, Supetar).

Mjesto je nastalo u luci Sitno i taj se naziv dugo zadržao, ali je u drugoj polovici 20. stoljeća sve češće u upotrebi drugi stari naziv Pod jamu. Važniji dijelovi naselja su: Kopita, Mala banda, Počivale, Dolac. Kula, Ulica, Glavica, Porat, Hulovi dvori, Ivačini dvori, Martinčevi dvori, Dočin i Pod jamu.

Teško je sa sigurnošću tvrditi je li tu u doba prije Kandijskog rata 1645. postojalo ranije naselje. Sumartin je najmlađe bračko naselje nastalo doseljavanjem izbjeglica s Makarskog primorja u uvalu Sitno na dan sv. Martina 11. studenoga 1646. Danas prevladava mišljenje da je mjesto dobilo naziv po danu dolaska na dan sv. Martina. Hipoteze o crkvisi koju su doseljenici zatekli i koja je navodno bila

posvećena sv. Martinu, a o čemu nema pisanih ni drugih dokaza, danas su većinom odbačene kao neutemeljene. Prvi stanovnici zatekli su ruševnu građevinu koju su popravili i posvetili sv. Martinu. Popravlak ruine predodredio je odabir lokacije za gradnju samostana i novoga naselja. Samostan sv. Martina na Vrhbráča osnovali su za Kandijskog rata odbjegli franjevci iz Makarskog primorja, a priznat je 1738. na redovničkom zboru u Sinju.

Godine 1678. u Sumartinu su zabilježena 104 stanovnika, 1702. broj se povećao na 200, a 1713. oko 300 stanovnika. Sljedećih godina stanovništvo se neznatno povećavalo te je 1764. godine zabilježeno 350 stanovnika i 60 obitelji. Oko 1783.-84. mjesto je poharala kuga koja je zaustavila porast stanovništva i smanjila broj na oko 200 ljudi.

Prve su kuće bile prizemnice (potleušice), imale su jednu prostoriju s ognjištem u sredini. Kako su se gospodarstva s vremenom povećavala i dograđivala, povećavao se i stambeni prostor; ognjište je ostalo u sredini, ali ga okružuju sobe kao zasebne prostorije. Prve su kuće u Sumartinu bile izgrađene na dijelu obale okrenutom prema zapadu, u blizini samostana i crkve.

Mjesto je nastajalo uz morsku obalu i na laganim terasastim padinama, a razvijalo se po tipu dalmatinsko-mediteranskog, prilično raštrkanog naselja. To se vidi i na najstarijem prikazu Sumartina koji je sačuvan na crkvenoj zastavi koju je dao napraviti fra Andrija Kačić Miošić početkom 19. stoljeća. Danas se zastava čuva u zbirci franjevačkog samostana. Naselje je prikazano tek s nekoliko kuća, a ističe se samostan s crkvom.

Godine 1829. napravljena je austrijska katastarska karta Sumartina, autor je geometar Defranceschi kojemu su pomagali Sumartinjani: glavar Dorotić, Ivan Novaković i pokazivač Frano Gilić. Samo naselje najmanje je na otoku; protezalo se na 2752 parcele zemalja, imalo je 61 put, samo dvije vode i 197 kuća. Već iza Kopita i Pod Spilom (Crkvošnjak) granica se dizala na stari put prema Selcima kod kapelice sv. Antuna. U blizini Loze skreće prema putu za Novo Selo (naselje nastalo od stanovništva iz Poljica), a zatim od raskrsnice putem Tapatnje do ispod «Cioerine» glavice, te preko brežuljka Orebenik do puta Korita. Odatle je granica išla ravno linijom do Koromačine na put prema Rasotici, malom ribarskom naselju koje pripada Sumartinu, na Gustirnu i Porobiju. Od uvale Rasotice, granica ide morem preko rtova Planik, Puntica, uvale Žukovik, te uz Glavicu u uvalu Lučica, obalom do jezera, a zatim oko poluotočica sv. Roka, uz borovinu na Vlaića puntu, odakle prema luci.

SUMARTIN, AUSTRIJSKI KATASTAR 1829.

Izgled mjesta nije se puno mijenjao. Sumartin je ostao prostorno raštrkano naselje koje nema glavno središte – trg, nego nekoliko širina na raskrsnicama putova, osobito proširenje kod kapele sv. Špirijuna koje nosi naziv Ulica, te proširenje uz grupu kuća u dnu staroga Porta, ispred zgrade stare škole. Samostan s crkvom nalazi se na uzdignutom terenu iznad morske obale (nekada je imao i groblje) okružen je s prostranim zemljištem prema moru i ograđen velikim kamenim zidom. Kao takav oduvijek je bio izdvojen te tu nije moglo nastati mjesno središte. Kada je na prijelazu 19. i početkom 20. stoljeća izgrađen cijeli niz novih kuća na obali, od staroga porta do lukobrana, tu je nastalo i središte mjesta sa svim važnim funkcijama; pošta, lučka uprava, mjesni i turistički ured, trgovina i ugostiteljski objekti.

Naselje se razvijalo postupno i slijedeći logiku posebnosti prostora. U planskoj osnovi zamjećuje se određena pravilnost. Osnovna mreža ulica – *kala* spušta se okomito na uvalu i određuje razmještaj građevina koje su podignute na granici parcele uz ulicu ili u nizovima okomitim prema ulici. Tamo gdje uz *kale* nisu sagrađene kuće, omeđuju ih zidovi dvora ili vrta karakteristični za stambenu arhitekturu Sumartina. Na planu mjesta ističe se i cesta u gornjem dijelu naselja koja vodi od zaleđa crkve i samostana i prati obalu s kojom je povezana okomito položenim kalama. Ta cesta, također, povezuje cestu s *Ulicom* – starim mjesnim trgom kod kapele sv. Špirijuna koji je nekad bio središte okupljanja i događanja. Kako se naselje sve više usmjeravalo ka moru i rivi, *Ulica* je gubila na značenju.

S vremenom se uređuje luka, a riva dobiva niz reprezentativnih građevina koje su odredile njen izgled i pročelje. Početkom 19. stoljeća luka je bila slabo opremljena sa samo jednim gatom po sredini zapadne obale, a riva uređena samo u dnu. Do kraja stoljeća sagrađeni su gatovi - lukobrani s obje strane ulaza u uvalu, a postojeća obala je obnovljena i produžena. Godine 1881. na istočnom je rtu kod ulaza u uvalu, na udaljenosti 12 metara od obale postavljeno lučko svjetlo vidljivo na udaljenosti od pet milja i izgrađen kameni toranj svjetionika visine oko 6 metara. Iste je godine na jugozapadnom gatu postavljen željezni kandelabar s fenjerom čije je crveno svjetlo bilo stalno vidljivo na daljinu od

dvije milje. Gradnja gata za pristajanje brodova započela je 1893., a završena 1897.godine. Početkom 20. stoljeća dno luke toliko je muljevito da je luka postala potpuno plitka i opasna za pristajanje brodova. Godine 1910. Pomorska vlada je poslala više svojih glibodera u Dalmaciju da produbljuju luke te je jedan od njih poslan i u Sumartin.

Osnovne karakteristike prostora i arhitekture nisu se, u ovom najmlađem bračkom naselju puno mijenjale, a i danas su zadržale svoje izvorne vrijednosti. Tako su se sačuvale obiteljske kuće, uglavnom samostojeće, rijetko u nizu, osim pojedinih na obalnom pročelju. Kuće su u većini primjera, što je karakteristično za Sumartin, ograđene visokim kamenim zidom oko dvorišta iza kojega se odvijao život u privatnosti. Oko dvora bio je vrt s pokojim stablom masline ili voćke. Vrata na dvorišnom zidu najčešće su od punog drveta, često s malom nadstrešnicom.

Najstariji oblik stambenog objekta kakvih je još sačuvanih u tkivu naselja, a iz vremena njegovoga nastanka, je *potleušica*- prizemnica sa zidovima od poluobrađenog kamena s dvostrešnim krovom od kamenih ploča. Kasnije se takvi objekti grade kao pomoćni gospodarski objekti uz reprezentativnije kuće.

Kasnije kuće su od lijepo obrađenih klesanaca, uglavnom jednokatnice, u tom slučaju često s luminarima, ili dvokatnice s, najčešće, dvostrešnim krovom s pokrovom od kamenih ploča obijeljenih vapnom. Panoramski pogled na mjesto otkriva još uvijek velik broj kuća koje su sačuvale krovove od kamenih ploča, iako je velik broj i onih s kupom kanalicom. Ispod strehe su kamene kanali za odvod kišnice koji se nalaze na gusto raspoređenim kamenim konzolama koje su također prepoznatljiv motiv otočke arhitekture. Svi otvori, simetrično raspoređeni, imaju pune kamene pragove, a prozori su zatvoreni drvenim škurama.

U prizemlju se nalazila konoba za vino i ulje, spremište za hranu te prostorije za zemljoradnički i ribarski alat. Na katu kojemu se pristupalo vanjskim kamenim stepenicama s odmorištem (balaturom) ispod čijeg je svođenog dijela ulaz u konobu, nalazile su se prostorije za boravak i spavaonice. Balatura je često pred ulazom imala kamene stupove za odrinu radi hladovine. U kutu ili u sredini građevine nalazilo se ognjište. Uz kuću je u dvoru bila krušna peć, turanj za vino i ulje, žrvanj i bunar za kišnicu te manja štala za životinje koje su se ljeti odvodile u poljske torove. Krušne peći građene su kao zasebni objekti ili objekti prislonjeni uz kuću.

To je osnovna tipologija stambene arhitekture Sumartina, iako unutar nje, posebno u odnosu na raspored prostorija u kući postoje razlike, ovisno o veličini, katnosti i reprezentativnosti građevine. Tako kod dvokatnica postoji nekoliko varijanti u odnosu na raspored prostorija, posebno kuhinje. Ona je nekad smještena u prizemlju uz konobu, a sobe na katu ili je u prizemlju samo konoba, a kuhinja i

sobe na katu. Kuće s kuhinjom u potkrovlju (« u šufitu ») nalazimo kod reprezentativnijeg stanovanja kod kojega u središtu kuće nije kuhinja već salon (« tinal »). Kuhinja je u takvim kućama zaklonjena od pogleda posjetitelja, a njen smještaj u potkrovlju priječio je širenje mirisa po ostalim dijelovima kuće, a ujedno omogućavao i brzo provjetranje. Kod bogatijih sumartinskih obitelji stambeni dio kuće se širi na prostor dvora ili «tarace» s odrinom te na tzv. ljetnu kuhinju kao zaseban objekt, s ostalim dijelom kuće povezan hodnikom. Ove su kuće bile opremljene reprezentativnim namještajem, te u pravilu ograđene visokim zidovima unutar kojih je bio i vrt. U Sumartinu je nekoliko takvih kuća, a karakteriziraju ih i skromno prisutna stilska obilježja na portalima (npr. Kuća Novaković na rivi), sularima, kamenim ogradama ili profilacijama otvora.

Nakon Drugog svjetskog rata veliki broj kuća u Sumartinu i oko njega je propao ili je napušten, ali su izgrađene neke nove ili dograđene postojeće. Točnije, prema raspoloživim statističkim podacima, do 1945. Sumartin je imao 119 stambenih kuća, a nakon rata do 1990. sagrađene su 142 nove, većinom suvremenog izričaja, ali je i obnovljena 31 kuća starije gradnje. Nakon 1945. uz elektrifikaciju naselja, proširenje i asfaltiranje putova, uređenje obale i pristaništa za trajekte i ostalo, Sumartin se proširio i turističkom gradnjom na prostoru prema Radonji, na Crkovnjaku, kao i prema svjetioniku i iza njega gdje su u gustom borovoj šumi podignute kuće za odmor.

Sumartin je, unatoč novoj gradnji i proširenoj zoni gradnje gdje niču uglavnom raštrkane i neplanski izgrađene samostojeće kuće za odmor (područje uz cestu iznad predjela Jezero i jugozapadno od groblja; najčešće je to arhitektura izgledom i materijalima neprilagođena podneblju i krajoliku), u povijesnoj cjelini dijelom sačuvao izvorne prostorne i arhitektonske vrijednosti. Zadržana je osnovna aglomeracija naselja, tradicionalna mreža ulica, a u većem dijelu je sačuvan i izvorni izgled kuća na obali. Ipak sve su češće neprimjerene rekonstrukcije i devastacije starih objekata i prostornih kvaliteta naselja. Stoga je nužno uspostaviti režim zaštite koji će osigurati kvalitetno te graditeljskoj baštini i ambijentalnoj cjelini primjereno poboljšanje kvalitete uvjeta života i stanovanja.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro (u tijeku je postupak upisa u Registar)

Valorizacija: kategorija II, regionalni značaj

Režim zaštite: Sumartin se štiti kao urbana cjelina u kojoj se posebno navode pojedinačna kulturna dobra. **Zona zaštite** obuhvaća najstarije dijelove naselja Banda, Ulica, Magazin, Martinčevi dvori, Konjić, Hulovi dvori sve do ceste pod Glavicom, cijelu obalnu liniju uz more od novoga Porta do brodogradilišta, te pojedinačna kulturna dobra. Zona zaštite označena je na priloženoj karti naselja Sumartin.

Unutar zaštićene cjeline predlaže se strogo definiranje tlocrtno dispozicije (pravokutna), katnost (P + 1 + krovšte ili P+1+2 + krovšte), tradicionalni materijali (kamen, kupa kanalica ili lomljene kamene ploče, puni kameni pragovi oko svih otvora, drvena stolarija). Svi zahvati na građevinama unutar zone

zaštite moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela i izvedeni prema konzervatorskim smjernicama.

Za Sumartin se predlaže izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU).

Naselje sa širim pojasom kontaktne zone štiti se kroz prostorne planove.

Kao vrijedna ambijentalna cjelina te povijesno memorijalno područje, a prema mjerama zaštite utvrđenima Zakonom o zaštiti kulturnih dobara štiti se sumartinsko groblje Sv. Roko s istoimenom crkvicom, u borovoj šumi na uzvisini iznad rta sv. Roka.

Popis kulturnih dobara za naselje Sumartin

Sakralni spomenici

1. Franjevački samostan i crkva (k. č. 40, 41 k.o. Sumartin), (Na karti pod rednim brojem 18)

Franjevački samostan u Sumartinu podignut je na istočnom rtu otoka Brača (Vrhbráča) u uvali Sitno. Sredinom 17. stoljeća pod vodstvom franjevaca iz Makarskog primorja dolazi novo stanovništvo s kopna, te se na mjestu starije ruševne građevine početkom 18. stoljeća gradi nova crkva. Uz nju nastaje prvi samostan kojega u današnjem perimetru obnavlja fra Andrija Kačić Miošić polovicom 18. stoljeća. Na mjestu stare crkve od 1911.-1913. podignuta je nova crkva po projektu Ć. M. Ivekovića.

Samostanska zgrada u rasporedu prostora i arhitektonskoj plastici pokazuje jednostavne kasnobarokne odlike 18. stoljeća. Smještena je na uzdignutom položaju u današnjem naselju. To je izdužena kamena jednokatnica s crkvom i zvonikom na istočnoj strani. Građena je većim klesancima u pravilnim redovima s jednostavnim profilima prozora s konzolama. Dvostrešni krov pokriven je crijepom s kamenim vijencem na konzolama uzduž strehe. Natpis na ulazu u samostansku zgradu spominje da ga je podigao književnik fra Andrija Kačić Miošić. Crkva i zvonik su obnovljeni 1955. godine nakon oštećenja bombardiranjem tijekom Drugog svjetskog rata.

U samostanu se čuvaju barokne slike, samostanski arhiv s matičnim knjigama na bosančici iz 17.-18. stoljeća., te bogata biblioteka.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/53-64, RST -164

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Kapela sv. Špirijuna *(Na karti pod rednim brojem 19)*

Kapela sv. Špirijuna (sv. Spiridiona) nalazi se u predjelu Glavica, na uzdignutom terenu usred naselja, udaljenom od morske obale, na širini na raskršću ulica koja, prema starom značenju pojma, nosi naziv Ulica (« prošireni put u naselju»). Ne zna se kada je točno sagrađena, vjerojatno sredinom 19. stoljeća jer na austrijskoj katastarskoj karti iz 1829. nije ucrtana. Prema sačuvanim zapisima, zna se da se početkom 20. stoljeća u vrijeme gradnje nove župne crkve u njoj služila misa te joj je stoga bila dodana drvena kapela dugačka deset i široka osam metara.

Kapela je manja pravokutna građevina od kamena pokrivena dvostrešnim krovom od kamenih ploča, danas obijeljenim vapnom. Glavno pročelje je zidano od pravilnih klesanaca, dok su ostala od kamena nejednakih dimenzija sлагanog u nepravilnim redovima. Ulaz u kapelu ima lučni završetak s istaknutim zaglavnim kamenom i jednostavno profiliranim kapitelima, a danas je zatvoren drvenim rešetkastim vratima.

U unutrašnjosti je mali oltar s gipsanim kipom sv. Špirijuna koji se nekad, na dan zaštitnika, nosio u župnu crkvu i procesijom vraćao u kapelu.

Ova mala kapela bez izrazitih stilskih obilježja značajna je prije svega u duhovnoj i kulturnoj povijesti naselja. U Sumartinu je još nekoliko malih kapelica posvećeno različitim svecima zaštitnicima, a podignute su uz pojedine kuće tj. u dvorištima i vrtovima, a glavnim pročeljem najčešće gledaju na ulicu.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje u postojećem stanju. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

3. Crkva i groblje sv. Roka (Na karti pod rednim brojem 20)

Crkva sv. Roka na sumartinskom groblju sagrađena je 1838. na mjestu starije kapele sv. Roka koju je krajem 17. stoljeća podigla obitelj Martinčević i 1696. darovala franjevcima. Ta je kapela propala, a na njenom je mjestu sagrađena današnja crkva u koju je postavljena slika sv. Roka iz stare kapele. Zbog položaja na uzvisini iznad rta, crkva je stradala od vjetra i soli te je 1886. popravljena. Tada je uz nju izgrađena i skupna grobnica te je postala grobna kapela. I danas se nalazi unutar ograđenog prostora sumartinskog groblja čiji su najstariji grobovi iz 1890. godine.

Crkva je kamena građevina pravokutnog tlocrta s užom i nižom pačetrovinastom apsidom, pokrivena dvostrešnim krovom. U unutrašnjosti je presvođena, ima mali zidani oltar s drvenim kipom sv. Roka. Krov crkve je neprimjereno rekonstruiran; promijenjen je nagib, stavljena neprimjerena kupa te izvedena betonska krovna streha.

Crkva i groblje sv. Roka, okruženo kamenim zidovima, u borovoj šumi na uzvisini iznad rta sv. Roka vrijedna su ambijentalna cjelina i kulturno dobro od povijesnog i memorijalnog značenja te ih kao takve treba štiti i sačuvati uz intaktnost postojećeg stanja, prostorne organizacije i granica.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove, a loše obnovljeno krovništvo trebalo bi sanirati. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela. Mjere zaštite za povijesna groblja utvrđene su odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara koje se u ovom elaboratu navedene zasebno.

Civilne građevine

1. Kuća ex Novaković (Jutronić) na obali (Na karti pod rednim brojem 21)

Velika kamena dvokatnica na samoj obali, u blizini staroga Porta. Jedna je od starijih kuća u Sumartinu, sagrađena vjerojatno krajem 18. stoljeća. Pripadala je istaknutoj i imućnoj sumartinskoj obitelji Novaković. Razvedenog je pravokutnog tlocrta s tri povezana volumena različite visine. Na

glavnom pročelju prema moru je niži prizemni i jednokatni volumen iznad kojih su ravne terase, a u prizemlju portal rađen u bunjatu kojim se ulazilo u konobu. Stambeni dio kuće ima tri uzdužne prozorske osi, u središnjoj osi prizemlja je ulazni portal s jednostavno profiliranim nadvratnikom, a prozori imaju slično profilirane nadprozornike. Cijelo je pročelje nekad bilo ožbukano. Krov je dvostrešan pokriven crijepom. Niži dijelovi kuće na obalnom pročelju su nedavno nadograđeni.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Kuća Skansi na zapadnoj strani uvale *(Na karti pod rednim brojem 22)*

Nalazi se na samoj rivi od koje je odijeljena niskim zidom, a do ulaznih vrata vodi nekoliko kamenih stepenica. Jednostavna kamena jednokatnica s tri uzdužne prozorske osi na glavnom pročelju. U prizemlju koje je doživjelo rekonstrukcije danas je ulaz, a u središnjoj osi prvog kata balkon. Na karakterističnom četverostrešnom krovu s kamenim pročeljima zabatnih dijelova i pokrovom od kamenih ploča su dva dvostrešna luminara u osi prozora na prvom katu. Ispod krovne strehe je kameni vijenac na konzolama.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

3. Kuća fra Andrije Dorotića u predjelu Vranratac *(Na karti pod rednim brojem 23)*

Kuća na osami na predjelu Vranratac iznad naselja Rasotica koju je fra Andrija Dorotić dao sagraditi kada se 1821. zauvijek vratio u Sumartin. Kuća je sagrađena pokraj male prizemnice u suhozidu u kojoj se već jednom skrivao kao bjegunac nekoliko mjeseci. Tu je proveo posljednje godine svog života iako umire u franjevačkom samostanu u Sumartinu 1837. gdje je zbog bolesti našao utočište.

Kuća je reprezentativna, jednostavna kamena jednokatnica pravokutnog tlocrta s dvostrešnim krovom koji je imao pokrov od kamenih ploča. Ispod krovišta je kameni vijenac na konzolama. Ima simetrično raspoređene otvore uokvirene kamenim pragovima, ulaz je u središnjoj osi. Oko kuće nekada je bilo prostrano dvorište s različitim voćkama, a u blizini vinograd i plodne njive.

Kuća je danas napuštena, ruševna, bez krovišta i nalazi se u zapuštenom okolišu. Značajna je za društvenu i kulturnu povijest Sumartina i otoka Brača te kao takva zaslužuje status kulturnog dobra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Čuvati prema postojećem stanju uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

4. Kuće u nizu na obali (danas pošta i Turistička zajednica) (Na karti pod rednim brojem 24)

Tri kamene jednokatnice na obali, u starom Portu, građene su u nizu, vjerojatno početkom 19. stoljeća. Pokrivene su krovovima od kamenih ploča, imaju jednostavno profilirane otvore. Dvije su iste visine sa zajedničkim krovijem; jedna još ima sačuvanu kamenu balaturu s ogradom, na drugoj je ostala samo podnica balkona na jednostavno profiliranim kamenim konzolama. Treća kuća, najbliža starom Portu je nešto viša i na krovu ima dva dvostrešna luminara. Njeno prizemlje je rekonstruirano i tu se nalazi ured Turističke zajednice, dok je u prizemlju središnje kuće danas smještena pošta.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

5. Kuća u dnu staroga Porta (Na karti pod rednim brojem 25)

Reprezentativna kamena jednokatnica u dnu staroga Porta građena je u drugoj polovici 19. stoljeća od finih klesanaca. Ima dvostrešno krovijem s pokrovom od kupe kanalice i tri krovna prozora. Ispod krovne strehe je kameni vijenac na gusto raspoređenim, jednostavno profiliranim konzolama. Glavno pročelje ima tri uzdužne prozorske osi, svi su otvori s kamenim pragovima, a oni na prvom katu imaju jednostavno profilirane nadprozornike. U središnjoj osi prizemlja je široki ulaz, a na prvom katu balkon na kamenim konzolama i s izvornom ogradom od kovanog željeza.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećem stanju. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

6. Zgrada stare škole (Na karti pod rednim brojem 26)

Kuća na rivi pred kojom je danas malo proširenje u dnu nekadašnjeg Porta. Sagrađena je početkom 19. stoljeća (ucrtana je na austrijskom katastru iz 1829.) i bila je u crkvenom vlasništvu do 1868. godine kada je u njoj otvorena prva škola u Sumartinu. Škola je u ovoj kući bila do 1955. kada je premještena u kuću u novom portu. Kasnije je u prizemlju ove kuće bila radionica brodograditelja Lučića, a danas ugostiteljski objekt.

Današnji izgled rezultat je kasnijih intervencija i rekonstrukcije. Nekadašnji pokrov od kamenih ploča i četverostrešno krovništvo sa zabatnim kamenim pročeljima zamijenilo je jednostavno četverostrešno krovništvo s pokrovom od kupe kanalice. Jednostavna kamena dvokatnica ima tri uzdužne prozorske osi. Široki pravokutni ulaz koji se nalazio u središnjoj osi glavnog pročelja prema moru danas je zamijenio uski prozorski otvor u obliku položenog pravokutnika. Balkon u središnjoj osi prvoga kata danas se proteže duž čitavog pročelja i sve tri prozorske osi.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati u postojećim tlocrtnim i visinskim gabaritima. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

7. Kuća na obali *(Na karti pod rednim brojem 27)*

Kamena jednokatnica sa stambenim potkrovljem izgrađena vjerojatno početkom 20. stoljeća, a nalazi se u starom dijelu naselja na zapadnoj strani obale (Podmornica). U konobi u prizemlju neko je vrijeme bio ugostiteljski objekt – konoba.

Kuća je smještena na maloj uzvisini, a od rive je dijeli niski kaskadni ogradni kameni zid. Građena je od finih klesanaca, ima tri uzdužne prozorske osi. Otvori su uokvireni punim kamenim pragovima, u prvoj uzdužnoj osi prizemlja je ulaz. Krov je dvostrešan s pokrovom od kupe kanalice, a u središnjoj osi pročelja na krovu je široki, u kamenu zidani dvostrešni luminar s jednim prozorom uokvirenim s kamenim pragovima. Ovakvi su luminari karakteristični u tipologiji stambene arhitekture Sumartina.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je izraditi projekt sanacije i obnove te zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

8. Kuća u predjelu Martinčevi dvori *(Na karti pod rednim brojem 28)*

Lijepo sačuvana i obnovljena kamena jednokatnica s potkrovljem nalazi se na brežuljkastom dijelu naselja poznatom kao Martinčevi dvori, preko puta franjevačkog samostana. Ima sve karakteristike tipične stambene arhitekture Sumartina. Kuća i vrt od ulice su odijeljeni visokim kamenim zidom s ulaznim portalom. Ulaz u kuću je s gornje ceste u razini prvoga kata istočnog pročelja. Kamena

pročelja imaju naglašeno uglovno kamenje, dvije prozorske osi, a u središnjoj osi krovišta od kamenih ploča objeljenih vapnom je dvostrešni luminar spušten do krovne strehe.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

9. Kuća Puratić (Puretic) *(Na karti pod rednim brojem 29)*

Kuća u kojoj se 1904. rodio Mario Puratić, čuven po inovacijama na području ribarstva, posebice tzv. Puretic Power Block, «snažnom koloturniku» za izvlačenje ribarskih mreža koje su se do njegova izuma izvlačile rukom uz minimalna tehnička pomagala. Koloturnik je postao nezaobilazan na ribarskim brodovima diljem svijeta.

Kuća je građena negdje u 19. stoljeću i očite su rekonstrukcije koje je doživjela od vremena gradnje. Najprije je bila prizemnica s dvostrešnim krovom i jednom prostorijom koja je služila kao kuhinja i spavaonica. Današnji je izgled dobila krajem 19. stoljeća. Kamena jednokatnica sa stambenim potkrovljem u kojemu se nalazila kuhinja, u prizemlju je bila konoba, a na katu «tinel» i sobe. Kuća je jedna od rijetkih u Sumartinu koja je zadržala izvorni raspored prostorija u unutrašnjosti. Prvom katu se pristupa kamenom balaturom. Pročelja imaju četiri uzdužne prozorske osi, u potkrovlju su u osi potkrovlja bili dvostrešni luminari spušteni ispod krovne strehe. Izvorno je krov bio četverostrešni s pokrovom od kamenih ploča. Danas je jedan dio kuće i krovišta neprimjereno nadograđen, smanjen je nagib krova i pokrov od crijepa.

Kao kuća u kojoj je rođen inovator svjetskoga ugleda za područje ribarstva, ova kuća ima istaknuto značenje u memoriji naselja, a pretvaranjem u muzej s memorijalnom sobom Maria Puratića svakako bi obogatila kulturnu ponudu Sumartina.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: II kategorija, regionalni značaj

Režim zaštite: Održavanje postojećeg stanja uz rekonstrukciju loše obnovljenih dijelova građevine. Potrebno je izraditi konzervatorski elaborat i projekt obnove. Za sve radove sanacije i rekonstrukcije treba zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

10. Kuća sjeverno od predjela Ulica *(Na karti pod rednim brojem 30)*

Lijepo sačuvana kamena prizemnica sa stambenim potkrovljem nalazi se na uzdignutom dijelu naselja, na okretištu ceste sjeverno od predjela Ulica. Građena je vjerojatno krajem 19. stoljeća. Trenutno je u tijeku obnova ove kuće. Slobodnostojeća građevina, ima istaknuto uglovno kamenje, tri uzdužne prozorske osi i četverostrešno krovnište s pokrovom od kamenih ploča, obijeljeno vapnom. Na glavnom zapadnom pročelju u središnjoj je osi ulaz do kojega vodi nekoliko kamenih stepenica. Svi su otvori uokvireni kamenim pragovima. Iznad prizemlja je jednostavan razdjelni vjenac. U potkrovlju su tri dvostrešna luminara spuštена ispod krovne strehe.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

11. Zgrada nekadašnjeg hotela Novaković (Na karti pod rednim brojem 31)

Sagrađena je krajem 30-ih godina 20. stoljeća na punti, između brodogradilišta i svjetionika, na području koje je nakon izgradnje hotela zasađeno borovom šumom. Dao ju je sagrađiti, u turističke svrhe, imućni Sumartinjan Frane Novaković. Hotel je imao 36 soba, a ispod njega je uređeno kupalište, a nastavljena je izgradnja ceste prema punti.

To je izdužena kamena građevina pravokutnog tlocrta, visine prizemlja i dva kata. Ima 17 uzdužnih prozorskih osi pravilno raspoređenih, a pokrivena je četverostrešnim krovom s pokrovom od kupe kanalice.

SUMARTIN, HOTEL NOVAKOVIĆ 1940.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Ovu danas napuštenu i prilično oštećenu građevinu treba obnoviti u postojećim visinskim i tlocrtnim gabaritima uz moguće promjene u interijeru, te uz poštivanje ambijentalne cjeline i prirodnih vrijednosti krajolika. Za sve radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

POVLJA

Razvoj naselja i arhitektura

Naziv Povelja prvi se put spominje u Povaljskoj listini na nekoliko mjesta, a svaki put je zabilježen kao pluralni oblik ženskog roda. Po Ivanu Ostojiću, luka u dnu koje se nalazila gospodarska vila nekog Paulusa, spominje se kao *Portus Paulinus*. Iz toga proizlazi da je naziv Povelja pridjevski oblik Paulinianus izveden od latinskog pridjeva s promjenom latinskog dvoglasa *au* u *av* i kratkoga *a* u *o*.

Na mjestu današnjeg naselja nalazila se rimska poganska naseobina o čemu svjedoče i ostaci spomenute rimske gospodarske vile. Nakon toga razvija se starokršćansko središte, a od 10. do 14. stoljeća benediktinska opatija sv. Ivana Krstitelja.

Današnje naselje koje broji oko tristotinjak stanovnika nastalo je naseljavanjem izbjeglica pred Turcima u 17. stoljeću. Do 1715. Poblja su bila pod župom Gornji Humac, od 1715. do 1854. su izložena kapetanija Selaca, a od 1854. do 1921. neovisna kuratija. Od 1921. Poblja su samostalna župa.

Najznačajniji ostaci iz razdoblja prije nastanka samoga naselja i kulturno dobro najviše kategorije, nalaze se usred mjesta u predjelu Lokve. To su ostaci starokršćanske bazilike iz 6. stoljeća. Sagrađena je na uzdignutom položaju na istočnoj strani uvale kao trobrodna ranokršćanska bazilika s narteksom i istaknutim transeptom. Sa strana ravno upisane apside koja je sačuvana nalaze se pomoćne prostorije, a sjeverno od bazilike je krstionica sačuvana do krova. Krstionica je u tlocrtu izvana kvadratna oblika, a u unutrašnjosti je upisan oktagon s polukružnim ugaonim nišama. U sredini krstionice koja je danas svetište župne crkve je krsni zdenac križna oblika. Nad starom apsidom bila je podignuta kvadratna obrambena kula za zaštitu samostana od pljački i paleža. Na ovom izuzetno vrijednom arheološkom lokalitetu u samom mjestu, od starokršćanske bazilike sačuvane su zidine, nadvratnik glavnog ulaza, predvorje krstionice i sama krstionica. Krstionica s predvorjem najstariji je dio današnje župne crkve (svetište), središnji brod crkve je iz 1793. dok su bočne lađe iz 1925. godine. Na zvoniku nad crkvom su zvona iz 1872. Iz razdoblja benediktinske opatije sačuvali su se značajni pisani dokumenti Povaljski prag i Povaljska listina (preslik).

Na području župe Poblja, osim župne crkve i crkve sv. Josipa na groblju treba spomenuti još dvije crkvice. To su crkva sv. Antuna Padovanskog na Puntima i crkva sv. Antuna Pustinjaka na starom putu za Novo Selo. Obje crkvice su podignute dvadesetih godina 20. stoljeća na mjestu ranijih dotrajalih crkvice te ih treba čuvati i održavati u postojećem stanju.

Naselje Poblja nalazi se na sjeveroistočnoj strani otoka Brača, u dubokoj i raščlanjenoj uvali koja pruža odličan zaklon od bure. Nastalo je oko nekadašnje benediktinske opatije od izbjeglica pred turskom opasnošću i sve do početka 19. stoljeća razvijalo se uglavnom na istočnoj strani uvale. O tome svjedoči i austrijski katastarski preres iz prve polovice 20. stoljeća na kojemu se vidi povaljska luka s četiri manja gata, dva na istočnoj i dva na zapadnoj strani, te izdužena aglomeracija naselja na istočnoj strani uvale do brežuljaka na južnoj strani naselja. Obala je tada već uređena, osobito u donjem dijelu. Mreža prilično širokih ulica koje se strmo spuštaju prema obali ili su paralelne s njom sačuvala se i do danas kao i stara parcelacija. Poblja su tada imala tek 355 stanovnika i 60 kuća.

POVLJA, AUSTRIJSKI KATASTAR 1829.

Važniji dijelovi naselja čiji su se nazivi zadržali do danas su: Mala Banda, Vela Banda, Porat, Pod Puntom, Vrhsele, Vrtlič, Lokva, Ulica, Iza Doca, Za Kaštil i Brdanjak. Ulice u Povljima danas još nemaju svoje nazive.

Luka je u tijeku 19. stoljeća doživjela preinake i poboljšice. Tako je vanjski gat na istočnoj strani uvale rekonstruiran i znatno produžen, a od njega prema vani ozidana obala. Veća površina mora u dnu luke je nasuta, a time je zasut drugi gat i stvorena veća slobodna površina. Godine 1882. na rtu sv. Antuna (Punta) na istočnoj strani luke sagrađen je mali kameni toranj za lučku lanternu sa svjetlom dometa pet milja. Ipak, iako je pomorski položaj luke bio povoljan, izvještaji s početka 20. stoljeća svjedoče da je luka još uvijek u slabom stanju. U to vrijeme samo je tridesetak metara ozidane obale, koja se zbog lošeg stanja i načina gradnje urušavala u more, a prijetila je i opasnost potpunog urušavanja. Odlučeno je da se obala popravi i produži do zgrade uljare. Kako je u to vrijeme dno luke već toliko muljevito da je luka postala plitka i opasna za pristajanje brodova, oko 1911. Pomorska vlada je poslala jedan od svojih glibodera u Povlja da produbi luku.

Izgled mjesta nije se puno mijenjao, osim što se u 20. stoljeću naselje proširilo i na zapadni dio uvale, a još dalje u borovoj šumi prema zapadnom rtu izgrađene su kuće za odmor. Plan mjesta potvrđuje da Povlja, po svom razvoju i današnjem izgledu, pripadaju tipu dalmatinsko – mediteranskog, prilično raštrkanog naselja. Po osnovnim prostornim karakteristikama mjesto je nalik Sumartinu, bez glavnog središnjeg prostora koji bi funkcionirao kao trg – pijaca. Širina kod župne crkve i ostataka ranokršćanske bazilike ili plokata kod bunara na predjelu Lokve nisu mogli preuzeti ulogu mjesnog središta. Više je razloga za to; oduvijek je to bio izdvojen i zidovima ograđen prostor, uz to udaljen od morske obale, a život mjesta na obali ipak je uvijek gravitirao prema moru. Tako će, isto kao i u Sumartinu, izgradnjom niza kamenih jednokatnica i dvokatnica na istočnom dijelu obale, tu nastati pravo središte gdje će se odvijati život mjesta sa svim potrebnim funkcijama (pošta, lučka uprava,

mjesni i turistički ured, trgovina i ugostiteljski objekti.). Treba spomenuti da je vjerojatno krajem 19. stoljeća (u dokumentima se spominje 1909.) izgrađena na istočnoj strani obale zgrada Dalmatinske uljarske zadruge, s mlinovima i ostalim napravama za pravljenje ulja. Nažalost, kao i većina kuća na obali ova je zgrada neprimjereno obnovljena i nisu se sačuvale njene izvorne vrijednosti. U prizemlju je danas uređena konoba Mlin čiji je naziv jedino što nas podsjeća na njenu nekadašnju funkciju.

Osnovna tipologija stambene arhitekture Povalja, tamo gdje se uspjela sačuvati, u osnovi se ne razlikuje od one u ostalim naseljima na prostoru obuhvata općine Selca. Najstarije su kuće u predjelu Lokva oko starokršćanske bazilike. U tom je dijelu, ispod ceste koja prolazi pokraj župne crkve, najviše sačuvanih *potleušica*- prizemnica sa zidovima od poluobrađenog i neobrađenog kamena s dvostrešnim krovovima od kamenih ploča koji su danas, uglavnom, obijeljeni vapnom. Ponegdje su takve prizemnice sačuvane i kao pomoćni gospodarski objekti u dvorištima reprezentativnijih kuća. Veći dio je danas napušten ili su ostale potpuno devastirane i zagušene novijom neprimjerenom gradnjom koja nije poštovala tradicijske ni ambijentalne vrijednosti naselja.

Kuće iz 19. i s početka 20. stoljeća su od lijepo obrađenih klesanaca, jednokatnice koje često imaju dvostrešne luminare s pokrovom od kamenih ploča, spuštene do krovne strehe. U središnjoj je osi kata često balkon. Uglavnom su to samostojeće građevine, rijetko u nizu, dok je na obali veći broj dvokatnica s dvostrešnim ili četverostrešnim krovom. Panoramski pogled na mjesto otkriva tek neznatan broj kuća s krovovima od kamenih ploča, koje je uglavnom zamijenila kupa kanalic, ali nalazimo i neprimjerena krovovišta s pokrovom od salonita. Otvori su simetrično raspoređeni, imaju pune kamene pragove i drvenu stolariju. Iako su kod ovakve tradicionalne stambene gradnje kuće bile orijentirane na dvorišta u kojima se nalazila i krušna peć, turanj za vino i ulje te gospodarska prizemnice i iako su ta su dvorišta bila ograđena, za razliku od Selaca i Sumartina, u Povaljima ne nalazimo visoke ogradne zidove.

Za razliku od ostalih naselja koja pripadaju općini Selca. Povalja su, nažalost, većim dijelom izgubila svoj identitet povijesne cjeline i karakteristike otočke tradicionalne arhitekture koja se sačuvala tek ponegdje u središnjim dijelovima naselja. Zadržala se osnovna aglomeracija naselja, tradicionalna mreža ulica i smještaj kuća u odnosu na staru parcelaciju, ali se izgled kuća, pod pritiskom i potrebama turističke izgradnje promijenio. Nove kuće adaptirane ili interpolirane u jezgri i na samoj obali svojim nezgrapnim volumenima i pročeljima (koja su za zaštitu od jakog ljetnog sunca oduvijek imala drvene grilje i škure, a danas se rastvaraju glomaznim isturenim balkonima) narušavaju stoljetni sklad krajolika s tradicionalnom arhitekturom.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro (u tijeku je postupak upisa u Registar)

Valorizacija: kategorija II, regionalni značaj

Režim zaštite: Povlja se štite kao urbana cjelina u kojoj se posebno navode pojedinačna kulturna dobra. **Zona zaštite** obuhvaća najstarije dijelove naselja u kojima se sačuvala tradicionalna mreža ulica, parcelacija i ostaci tradicijske arhitekture koja je, gledano u cjelini, a to važi i za skoro čitavo obalno pročelje, izgubila svoje izvorne vrijednosti. Ta je arhitektura devastirana neprimjerenim materijalima (beton, cementne fuge) i oblicima (dugački balkoni koji idu čitavom širinom pročelja i to na svim katovima, neprimjereni nagibi krovništa) ili je srušena i zamijenjena novom turističkom i apartmanskim gradnjom. Zona zaštite označena je na priloženoj karti naselja.

Kako bi se sačuvala bar neke prostorne kvalitete naselja i spriječila daljnja devastacija sačuvane tradicijske arhitekture potrebno je ubuduće pridržavati se sljedećeg režima zaštite.

Unutar zaštićene cjeline predlaže se strogo definiranje tlocrtno dispozicije (pravokutna), katnost (P + 1 + krovnište ili P+1+2 + krovnište), tradicionalni materijali (kamen, kupa kanalica ili lomljene kamene ploče, puni kameni pragovi oko svih otvora, drvena stolarija), zatvoreni volumeni bez suvišnih balkona na neprimjerenim dijelovima pročelja. Svi zahvati na građevinama unutar zone zaštite moraju biti napravljeni prema projektu odobrenom od nadležnog Konzervatorskog odjela i prema dobivenim konzervatorskim smjernicama.

Za Povlja kao zaštićenu urbanističku cjelinu se predlaže izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU). Naselje sa širim pojasom kontaktne zone se štiti kroz prostorne planove.

Kao vrijedna ambijentalna cjelina te povijesno memorijalno područje, a prema mjerama zaštite utvrđenim Zakonom o zaštiti kulturnih dobara štiti se groblje s crkvicom sv. Josipa.

Popis kulturnih dobara za naselje Povlja

Sakralni spomenici

- 1. Župna crkva sv. Ivana Krstitelja** (Na karti pod rednim brojem 32)
(k. č. zg. 149/1, 150/1/2, 151, 153, 134, 152 k.o. Povlja)

Župna crkva u Povljima je dograđena u 18. stoljeću na starokršćanski baptisterij koji se sačuva u izvornoj visini kao svetište crkve. Godine 1925. proširena je s dva broda. Baptisterij je bio sagrađen uz veliku starokršćansku baziliku iz 6. stoljeća od koje se sačuvala apsida i pastoforij nad kojim je kasnije sagrađena kula za obranu mjesta. Na njoj se ističe trifora sa starokršćanskim stupićima i kapitelima.

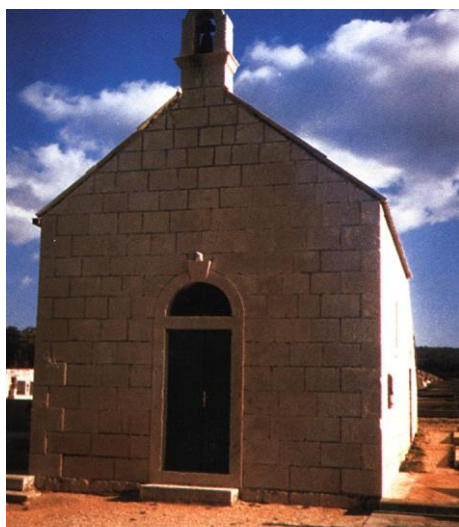
Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/211-63, RST -226

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Crkvice sv. Josipa na groblju *(Na karti pod rednim brojem 33)*

Crkva sv. Josipa na mjesnom groblju u Povljima sagrađena je 1902. godine. Jednostavna je kamena građevina pravokutnog tlocrta. Na glavnom pročelju je ulaz lučnog završetka a vrh pročelja kamena preslica s jednim zvonom. Kao vrijedna ambijentalna cjelina te povijesno memorijalno područje, a prema mjerama zaštite utvrđenim Zakonom o zaštiti kulturnih dobara za takva područja štiti se cjelina povaljskog groblja s crkvom sv. Josipa.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje postojećeg stanja. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela. Mjere zaštite za povijesna groblja utvrđene su odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara koje se u ovom elaboratu navedene zasebno.

Arheološki lokalitet

1. Villa rustica na predjelu Žalo (Na karti pod rednim brojem 34)

(k. č. zg. 20/1/2/3/4/5/6, 179, č. zem. 61, 66/1/2 k.o. Povelja)

Na mjestu gdje se danas nalazi kompleks kuća na žalu nalazila se i rimska villa rustica od koje se sačuvao podanok ogradnog zida s istočne strane uz seoski put i manja zgrada zapadno od toga s karakterističnim načinom zidanja i fugama iz rimskog vremena. Na terenu se nalazi pritesano kamenje od porušenih građevina i krhotine rimske opeke. Prema tome radi se o značajnom kompleksu rimskog gospodarstva koji je još potpuno neistražen.

Ostaci zidova ove antičke gospodarske vile koja se nekad pružala do mora nalaze se danas u dvorištu obitelji Vrsalović – Blažević. Tragovi hidraulične žbuke ukazuju na postojanje cisterne. U blizini su pronađeni rimski grobovi.

ZID RIMSKE CISTERNE NA ŽALU

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 24/121-70, RST -428

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Utvrđen mjerama Zakona o zaštiti kulturnih dobara za arheološke lokalitete, koje se u ovom elaboratu donose zasebno. Arheološka zona koju treba sačuvati, uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju zabraniti. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

Civilne građevine

1. Seoska kuća (Na karti pod rednim brojem 35)

(k.č.zg. 52/1/2, 53/5 k.o. Povelja)

Seoska kuća u Poveljima na Braču građena je na kosom terenu tako da je u prizemlju gdje se nalazi konoba, za dva zida korišten kamen živac. Iznad konobe je jedna prostorija, a druge dvije prostorije su prizemnice. Od glavnog puta zgrada je uvučena oko trideset metara a do nje vodi prilaz s istočne strane popločan kamenim pločama, koji se račva u dva prilaza. Zidovi su od pritesanog kamena razne veličine, vezani vapnom, osim zabatnog zida koji je građen u suhozidu. Krov je dvostrešan s pokrovom od kamenih ploča nepravilna oblika i nepravilno složenih. Na zapadnoj strani zgrade je kuhinja, nadograđena kasnije oko 1930. s ravnim betonskim krovom. Nadvratnik i dovratnik na ulazu konobe su od drva, s blagim rasteretnim lukom od nekoliko komada kamena nepravilna oblika. Na gornjem podu su dvojna ulazna vrata (jer su prije živjele dvije porodice) s kamenim dovratnicima i na zapadnoj strani zgrade (na kuhinji) su vrata s dovratnikom od obrađenog kamena u jednom komadu i vode u vrt. U kuhinji je komin koji je od poda podignut oko 25 cm, a nalazi se na sredini zapadnog zida. Kamena klupa "sadnica" je na lijevoj strani komina uz sam zid. Ovom kućištu pripada i štala koja je smještena do puta pred ulazom u kuću. Štala je građena u suhozidu s dvostrešnim krovom s pokrovom od kamenih ploča, a pregrađena je na dva dijela, ima dva ulaza i pred jednim ograđeni natkriveni prostor.

Kuća je značajna u tipologiji stambenog tradicijskog graditeljstva 19.i 20. stoljeća.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 24/294-70, RST -459

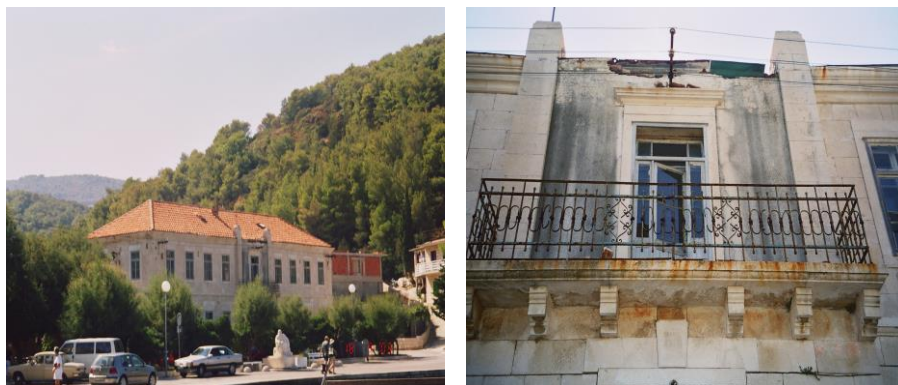
Valorizacija: III kategorija; lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati prema postojećem stanju. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Zgrada stare škole (Na karti pod rednim brojem 36)

Zgrada stare škole nalazi se u samom dnu duboke povaljske luke. Građena je 1911. godine koja je upisana na zaglavnom kamenu glavnog ulaza. Slobodnostojeća kamena jednokatnica pravokutnoga tlocrta završava istaknutim profiliranim krovnim vijencem i četverostrešnim krovom s pokrovom od kupe kanalice. Na glavnom pročelju ima devet uzdužnih prozorskih osi, na bočnim pročeljima po tri. Otvori su visoki, okomito položeni pravokutnici uokvireni punim kamenim pragovima. Na glavnom pročelju, središnja os je blago rizalito naglašena i s obje strane omeđena kamenim pilastrima koji se protežu visinom prizemlja i kata sve do iznad krovišta. Na katu je u središnjoj osi dugački balkon na

šest profiliranih kamenih konzola s ogradom od kovanog željeza. Izlaz na balkon ima jednostavno profilirani nadvratnik. Danas je ova zgrada napuštena i derutna.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

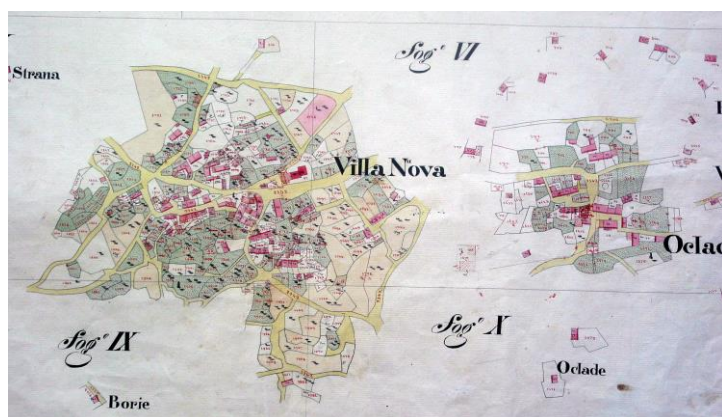
Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Čuvati prema postojećem stanju uz izradu konzervatorskog elaborata i projekta obnove. Moguće su prilagodbe u unutrašnjosti zgrade. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

NOVO SELO

Razvoj naselja i arhitektura

Novo Selo je naselje nastalo od bračkih starosjedilaca i bjegunaca s kopna, tzv. «uskoka» iz Poljičke republike u drugoj polovici 16. stoljeća (oko 1574.). Župa je prvi put osamostaljena 1714. godine, a 1849. je pridružena Selcima. Od 1907. ponovo je samostalna. Novo Selo je imalo najstariju školu u ovom dijelu Brača, sagrađenu 1853. godine. Svoj demografski vrhunac naselje je imalo 1911. kada je zabilježeno 506 stanovnika. Danas tu živi oko 175 stanovnika.

NOVO SELO, AUSTRIJSKI KATASTAR

Novo Selo razvilo se na brežuljkastom terenu sjeverno od Selaca, na putu za Poblja. Najstariji dio naselja je nastao oko crkve gdje se nalazilo i staro groblje. Kao što se vidi na austrijskoj katastarskoj karti, a od tada nije došlo do velikih promjena, Novo Selo je prilično raštrkano naselje. Nekoliko širokih ulica grana se od središnje ulice koja dijeli povijesnu cjelinu na dva, gotovo jednaka dijela, a

proteže se od ulaza u mjesto do župne crkve i trga. Osim te ulice, ostale su prilično strme jer je mjesto nastalo na uzvisini. U tom povijesnom dijelu naselja sačuvana je stara parcelacija i, u većoj mjeri, tradicionalna arhitektura. Najstarije su kamene potleušice u suhozidu s krovovima od kamenih ploča koji su obijeljeni vapnom, a i danas ih je dosta sačuvano. Ostalo su uglavnom kamene jednokatnice ili dvokatnice s dvostrešnim krovovima, najčešće bez luminara, sa simetrično raspoređenim otvorima uokvirenim kamenim pragovima i drvenom stolarijom. Kod reprezentativnijih kuća, ispod strehe su kamene kanali za odvod kišnice koji se nalaze na gusto raspoređenim kamenim konzolama. Do kata na kojemu su prostorije za boravak i spavaonice vode vanjske kamene stepenice s odmorištem (balaturom) ispod čijeg je svodenog dijela ulaz u konobu. Balatura je često pred ulazom imala kamene stupove za odrinu radi hladovine. U kutu ili u sredini građevine nalazilo se ognjište. Uz kuću je u dvoru bila krušna peć, turanj za vino i ulje, žrvanj i bunar za kišnicu te manja kamena prizemnica u suhozidu za stoku. Krušne peći građene su kao zasebni objekti ili objekti prislonjeni uz kuću.

NOVO SELO, STARI DIO NASELJA

U osnovi i tu nalazimo, izgledom i rasporedom unutrašnjih prostorija, tipologiju stambene arhitekture koja se ne razlikuje od ostalih naselja na istočnom dijelu Brača. Za razliku od Selaca i Sumartina ovdje, na primjer, ne nalazimo visoke ogradne zidove oko dvorišta i vrtova, a i manje je luminara na krovovima. Na ulazu u mjesto, na skretanju sa ceste koja povezuje Sumartin / Selca i Povelja danas se nalazi mali park skulptura domaćeg majstora – kipara samouka Frane Antonijevića. Uz put koji vodi do središta mjesta i župne crkve je kameni križ iz 1876., a uz ogradne je zidove još nekoliko zidnih kapelica.

NOVO SELO, KAMENI KRIŽ IZ 1876.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro (u tijeku je postupak upisa u Registar)

Valorizacija: kategorija II, regionalni značaj

Režim zaštite: Novo Selo se štiti kao urbana cjelina unutar koje se posebno navode pojedinačna kulturna dobra. Kao **zona zaštite** štite se najstariji dijelovi naselja oko župne crkve. To je povijesni prostor u kojemu je sačuvana tradicionalna mreža ulica, parcelacija i tradicijska arhitektura, iako je mjestimično izgrađen novijim građevinama te neprimjerenim rekonstrukcijama starih građevina.

Zona zaštite označena je na priloženoj karti naselja.

Unutar zaštićene cjeline predlaže se strogo definiranje tlocrtno dispozicije (pravokutna), katnost (P + 1 + krovšte ili najviše P+1+2 + krovšte), tradicionalni materijali (kamen, kupa kanalica ili lomljene kamene ploče, puni kameni pragovi oko svih otvora, drvena stolarija).

Svi zahvati na građevinama unutar zone zaštite moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela i izvedeni prema konzervatorskim smjernicama.

Naselje sa širim pojasom kontaktne zone štiti se kroz prostorne planove.

Popis kulturnih dobara za naselje Novo Selo

Sakralni spomenici

- 1. Župna crkva Navještenja B. D. Marije** (*Na karti pod rednim brojem 37*)
(k. č. z. 87 k.o. Novo selo)

Ova trobrodna kamena građevina s transeptom i zvonikom koji se uzdiže u središnjoj osi glavnog pročelja nalazi se u samom središtu mjesta, a pred njom je plokata. Orijentirana je istok – zapad, s glavnim pročeljem na zapadu. Građena je u više navrata što se jasno može očitati u njenom tlocrtu, ali i rasporedu arhitektonskih volumena. Najstariji dio je istočni dio građevine pačetvorinastog tlocrta iz 17. stoljeća, središnji dio je iz 18. stoljeća, a novo pročelje sa zvonikom iz 1894. godine. Najstariji je dio najniži i pokriven je dvostrešnim krovom s pokrovom od kamenih ploča, ostali su dijelovi viši s pokrovom od kupe kanalice. Glavno pročelje je od fino klesanog kamena s otvorima lučnog završetka s istaknutim nadprozornicima i profiliranim prozorskim klupčicama. U središnjoj je osi ulazni portal iznad kojega je trokutasti zabat jednostavnih profilacija, iznad je bifora, nad razdijelnim vijencem kameni sat te rastvorena loggia zvonika koji završava lanternom i piramidalnim završecima na uglovima.

U unutrašnjosti je oltarna pala Navještenja, rad domaćeg majstora, drveni kip sv. Antuna Opata, koji je suzaštitnik crkve, iz 1855 godine, drveni kip Gospe od sv. Krunice iz 1844. godine i barokna slika sv. Josipa s djetetom Isusom.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro (u postupku upisa u Registar kulturnih dobara)

Valorizacija: II kategorija, regionalni

Režim zaštite: Redovito održavanje u postojećem stanju. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Crkvice sv. Nikole na groblju *(Na karti pod rednim brojem 38)*

Crkvice sv. Nikole na groblju izgrađena je 1903 godine, dok je groblje iz 1899. godine. Staro groblje nalazilo se kod župne crkve. Jednostavna je kamena građevina pravokutnog tlocrta s dvostrešnim krovom. Na glavnom pročelju je u središnjoj osi ulaz uokviren kamenim pragovima, iznad je rozeta, a vrh pročelja preslica s jednim zvonom.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela. Mjere zaštite za memorijalne i povijesne cjeline groblja utvrđene su odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara koje se u ovom elaboratu navedene zasebno.

Civilne građevine

1. Zgrada škole iz 1853. godine (Na karti pod rednim brojem 39)

Zgrada škole nalazi se duž glavne ceste koja vodi do župne crkve i središta mjesta. Sagrađena je 1853. godine i najstarija je škola na ovom dijelu Brača.

Jednostavna je kamena jednokatnica, građena od pravilnih klesanaca, pokrivena dvostrešnim krovom od utorenog crijepa. Ispod krovnog vijenca je kameni oluk. Nalazi se na terenu podignutom od razine ulice od koje je dijeli ogradni kameni zid s ulaznim portalom. Glavno pročelje ima tri uzdužne prozorske osi, u središnjoj osi prizemlja je ulaz, a kat od prizemlja dijeli razdjelni vijenac. Svi otvori imaju jednostavne kamene okvire.

Ova jednostavna kamena građevina s kraja 19. stoljeća značajna za kulturnu povijest Novoga sela je danas napuštena.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro, prijedlog za registraciju

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje u postojećem stanju uz izradu projekta obnove. Za sve zahvate i radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost i smjernice nadležnog Konzervatorskog odjela.

Arheološki lokalitet

1. Rimska villa rustica u dolini Vejaki – Bunje (*Na karti pod rednim brojem 40*)

(č. zem. 772/1, 773/2, 780, 781, 782, 783, 784, 819/1, 511, 2377/1, k. o Novo Selo)

Sjeveroistočno od Novog Sela u dolini Vejaki, a na južnim padinama gradine Velo Gračišće, nalaze se ostaci antičkog gospodarskog objekta. Na terenu su i danas vidljivi ostaci dviju cisterni, zatim antička uljara s tijeskom, a nešto južnije od cisterne sačuvana je i građevina s polukružnom apsidom. Zapadno od cisterni, na susjednim parcelama, također se uočavaju tragovi antičkih zidova. Na samom lokalitetu sačuvano je i nekoliko ranokršćanskih sarkofaga.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 17/41-70, RST - 486

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor. Za sve radove u bližoj ili daljoj okolini ovoga lokaliteta potrebno je tražiti odobrenje i posebne uvjete nadležnog Konzervatorskog odjela.

RURALNE CJELINE

Unutar konzervatorske podloge Prostornog plana Općine Selca navedene su sljedeće ruralne cjeline: Rasotica te Selački zaseoci - Nagorinac, Nakal, Osridtke, Podsmrčevik i Nadsela.

Rasotica je zaselak koji je pripadao Sumartinu, a nalazi se u brdu iznad duboke istoimene uvale, udaljen od mora. Naselje je danas napušteno, iako je sve više kuća koje se obnavljaju i to u turističke svrhe ili kao kuće za odmor. Selački zaseoci su se razvili od sekundarnih stočarskih naselja u

unutrašnjosti otoka, sjeverozapadno od Selaca, a unutar procesa mehaničke migracije i emigracije danas su uglavnom napušteni (u svakom je tek nekolicina stanovnika koja ne prelazi jednoznamenasti broj). Na taj način, ova su naselja sačuvala izvorne vrijednosti ruralne tradicijske arhitekture.

Ruralno naselje Rasotica

Rasotica je zaselak koji su početkom 19. stoljeća osnovali Sumartinjani u sjevernoj, zaklonjenoj uvali Rasohatici. Toponim se prvi put spominje u Povaljskoj listini, u starijem obliku Rasohatica, a kasnije i u mnogim pisanim izvorima. Oblik Rasotica (od Rasohatica) nastao je neizgovaranjem suglasnika *h* i stezanjem vokala, što je dijalektska crta sumartinskih doseljenika kojima je osnova novoštokavski ikavski dijalekt. U osnovi je toponima imenica *soha*- račve; Rasotica je, dakle, račvasta dolina.

Na austrijskoj katastarskoj karti Sumartina iz 1829. godine, zaselak Rasotica je prikazan tek s nekoliko kuća, točnije svega tri kuće, a zabilježen je pod nazivom Porobija što je nadimak prvih stanovnika Radića iz Sumartina. Prvi je Radić – Porobija prešao u Rasoticu početkom 19. stoljeća kao čuvar i obrađivač posjeda Niseteo – Gazic. Ostale obitelji koje se spominju u Rasotici su obitelj Arković s nadimkom Splicić koji se spominje kao Arković - Rodić (1879.), zatim obitelj Karković iz Hvara (1874.). Oko 1874. u Rasoticu se doselila i obitelj Jukić iz Tučepa. Iz Sumartina je u Rasoticu prešlo i više obitelji Stančić kao i obitelji Šerka.

Andre Jutronić zabilježit će u svojoj studiji o naseljima i porijeklu stanovništva na otoku Braču da polovicom 20. stoljeća zaselak Rasotica ima 15 kuća; osim Radića koji su težaci, ostale obitelji bave se ribarstvom. Godine 1948. u Rasotici je izgrađena cisterna za vodu (oko 200 t). Djeca iz obitelji koje su živjele u Rasotici su pohađala školu u Sumartinu, iako na udaljenosti od skoro četiri kilometra, a s vremenom je to moralo biti i zakonski regulirano jer su zbog udaljenosti bili česti izostanci te djece.

Ovaj danas napušteni zaselak čije je stanovništvo otišlo živjeti u Sumartin, sačuvala je izvorne prostorne vrijednosti krajolika i tradicijske arhitekture koja se po svojoj tipologiji, u osnovi, ne razlikuje od ruralne arhitekture Sumartina.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Ruralnu cjelinu Rasotica potrebno je štiti u postojećim granicama, bez mogućnosti širenja ili gradnje izvan utvrđenih granica zaselka. Potrebno je očuvati karakter naselja bez povezivanja građevinskih područja, te sačuvati tradicionalnu parcelaciju i postojeće tradicijske sklopove. Karakterističnu tradicijsku arhitekturu i njezine arhitektonske i ambijentalne vrijednosti

potrebno je čuvati i obnavljati metodom konzervacije i sanacije uz moguću prilagodbu u interijeru. Smjernice za potrebne i moguće zahvate su zadržavanje definirane tlocrtno dispozicije (pravokutna), katnost (P+1 ili najviše 2) te tradicionalnih materijala (kamen, kamene ploče ili kupa kanalice, drvena stolarija, kameni pragovi oko svih otvora).

Ruralna cjelina Selački zaseoci - Nagorinac, Nakal, Osridtke, Podsmrčevik i Nadsela

Pet selačkih zaselaka smješteno je u unutrašnjosti otoka, sjeverozapadno od Selaca i danas su uglavnom napušteni jer su se njihovi žitelji nastanili u obližnjim naseljima - Novom Selu, Poveljima, a najviše ih je, naravno, u Selcima kojima su oduvijek gravitirali.

Ti se zaselci razvijaju u 18. stoljeću, a nastanile su ih obitelji iz okolnih naselja, uglavnom Selaca. Tako se polovicom 20. stoljeća u zaselku Nagorinac spominje oko deset pastirskih porodica stare selačke obitelji Trutanić. U zaselku Nakal živjelo je oko osam pastirskih obitelji Eterović, porijeklom iz Pučišća iako su u Selcima 1762. zabilježeni kao Hektorovići. U zaselku Nadsela tri su pastirske obitelji Trutanića, a u naselju Osridtke desetak pastirskih kuća, također Trutanića (razlikuju se po nadimcima). U Podsmrčeviku čiji su se stanovnici bavili vinogradarstvom i sječom šume, naročito u okolini brda Smrčevik (izvoz drva odvijao se u obližnjim uvalama Spilice i Hrvaska) zabilježeni su Bezmalinovići, porijeklom iz Novog Sela.

Za razliku od Rasotice koja je, po pitanju bogoslužja i obrazovanja oduvijek u potpunosti bila vezana uz Sumartin, na ovom je prostoru nekad postojala škola (u zaselku Osridtke), a vjerska se služba mogla vršiti u nekoj od obližnjih malih crkvice danas raspoređenih uz put koji povezuje ovih pet zaselaka.

Ova su naselja sačuvala tradicionalnu mrežu komunikacija, parcelaciju i izvorne vrijednosti ruralne tradicijske arhitekture. Izvorno su to bila sekundarna ruralna naselja, prostor na kojemu su Selčani podizali stočarske nastambe (tzv. pastirski stanovi) u kojima se živjelo samo dijelom godine i to od proljeća do jeseni. Stoga, najstarije dijelove zaselaka karakteriziraju tradicionalni ruralni sklopovi: prizemnice građene u suhozidu s dvostrešnim krovom od kamenih ploča, mala uska dvorišta koja su povezivala nekoliko takvih prizemnica; u jednoj se stanovalo, u drugoj se čuvala stoka. U sklopu takvih dvorišta uvijek je bila i krušna peć. Pojedinačne su parcele bili odijeljene niskim ogradnim zidovima također u suhozidu.

S vremenom su se zaselci razvili u primarna ruralna naselja u kojima se živjelo tijekom cijele godine što se vidi i u tipologiji stanovanja. Grade se veće kamene prizemnice i jednokatnice, najčešće samostojeće s dvostrešnim krovovima od kamenih ploča, ulazom na balaturu, otvorima koji su

uokvireni kamenim pragovima. Prostor dvora ili vrta ograđen je niskim kamenim zidovima u suhozidu, uvijek je imao krušnu peć i manji gospodarski objekt s jednostrešnim kamenim krovom koji je služio za čuvanje stoke jer stočarstvo je ostalo primarno zanimanje žitelja Selačkih zaselaka.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Ruralnu cjelinu ovih zaselaka potrebno je štititi u postojećim granicama, bez mogućnosti širenja ili gradnje izvan utvrđenih granica pojedinih zaselaka. Potrebno je očuvati karakter naselja bez povezivanja građevinskih područja, te sačuvati tradicionalnu parcelaciju i postojeće tradicijske sklopove, pogotovo u najstarijim dijelovima naselja.

Karakterističnu tradicijsku arhitekturu i njezine arhitektonske i ambijentalne vrijednosti potrebno je čuvati i obnavljati metodom konzervacije i sanacije uz moguću prilagodbu u interijeru. Smjernice za potrebne i moguće zahvate su zadržavanje definirane tlocrtne dispozicije (pravokutna, nizovi), katnost (P+1 ili najviše 2) te tradicionalnih materijala (kamen, kamene ploče ili kupa kanalice, drvena stolarija, kameni pragovi oko svih otvora).

Kulturna dobra unutar ruralne cjeline Selački zaseoci

1. Zgrada škole u naselju Osridtke (Na karti pod rednim brojem 41)

Zgrada škole nalazi se na izdvojenom mjestu u naselju Osridtke. Jednostavna je kamena prizemnica s dvostrešnim krovom od utorenog crijepa i kamenom *preslicom* za školsko zvono. Svi otvori su uokvireni kamenim pragovima, a uz glavni ulaz je neka vrsta zatvorenog trijema s prozorima i drvenom stolarijom. Ispred škole je kruna bunara.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Održavanje u postojećem stanju. Svi zahvati moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela.

2. Kuća Trutanić u zaselku Nagorinac (Na karti pod rednim brojem 42)

Kamena prizemnica s tri uzdužne prozorske osi, u središnjoj je glavni ulaz. Nalazi se na samom ulazu u zaselak Nagorinac i jedna je od reprezentativnijih na prostoru Selačkih zaselaka. Pokrivena je dvostrešnim krovom od kamenih ploča. Iznad prozora su u kamenu isklesani reljefni motivi ribe i masline. Kuća je okružena vrtom i ogradnim kamenim zidom uz koji je krušna peć.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: III kategorija, lokalni značaj

Režim zaštite: Održavanje u postojećem stanju. Svi zahvati moraju biti odobreni od nadležnog Konzervatorskog odjela.

KULTIVIRANI AGRARNI KRAJOLIK

Kultivirani agrarni krajolik na prostoru Općine Selca vrijedan je resurs ovoga područja. Vešan je uz naselja gdje se odvijao povijesni proces bonifikacije krša. Navedeni proces najčešće je vešan uz konjunkturu monokulture vinove loze i masline. Kultivirani agrarni krajolik je najčešće oblikovan kao suhozidom omeđene terase, a ponekad i kao način parcelizacije polja. Ovakav agrarni krajolik više je vešan uz primorski dio općine - južna, istočna i sjeverna strana ovoga istočnog dijela Brača gdje je povijesno dominiralo ratarstvo nad stočarstvom, dok je kopneni, unutrašnji dio prostora općine prema zapadu bio dominatno stočarsko područje uz ekstenzivno poljoprivredu ograničenih kultura. Nakon što su se prestali obrađivati, na mnogim je dijelovima gdje su nekad bile terase u suhozidu nikla borova šuma.

Taj je krajolik neprocjenjiv prostor koji treba sačuvati kao takav i ne dopustiti njegovo megalomansko pretvaranje u građevna područja za turistička naselja i apartmane.

ARHEOLOŠKE ZONE

Prostor Općine Selca je bogato područje prapovijesne i antičke arheologije s kontinuitetom naseljavanja od prapovijesti do danas. O životu u prapovijesnom razdoblju svjedoče brojne gradine i tumuli s vrijednim prapovijesnim nalazima, posebno u unutrašnjem, kopnenom dijelu prostora obuhvata (najpoznatije gradine su u predjelima Gradac, Velo Gračišće kod Bunja i Gračišće kod Povalja). Tijekom rimskog perioda i kasne antike područje je prošarano putovima, dok su prostori rubova plodnih polja i maritimno povoljnih uvala mjesta gradnje rimskih gospodarskih vila (Bunje u predjelu Veljak na južnim padinama Velog Gračišća. te vila u predjelu Žal u Poveljima). Od ranokršćanskih lokaliteta na ovom istočnom dijelu otoka sačuvani su jedino ostaci trobrodne bazilike s krstionicom na predjelu Lokve u Poveljima. Tijekom srednjeg vijeka područje se sporadično spominje u povijesnim izvorima uz srednjovjekovna groblja i naselja na čiji nam položaj ukazuje sačuvana sakralna arhitektura: male predromaničke crkvice nastale u razdoblju između 9. i 11. stoljeća (Crkva sv. Nikole iznad Selaca, crkva sv. Tome u Nadselu, crkva sv. Marije na Gracu).

ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA OPĆINE SELCA

1. Gradina Gradac (Na karti pod rednim brojem 43)

Na desnoj strani ceste Gornji Humac - Selca, na koti 381 m, nalazi se prapovijesna gradina Gradac. Gradina ima izduženi ovalni oblik, dužine u smjeru sjeveroistok-jugozapad oko 110-120 m, te oko 40-50 m u suprotnom smjeru. Na južnoj, zapadnoj i sjevernoj strani sačuvani su bedemi debljine 3-4 m, građeni u suhozidu. Na sjeveroistočnoj strani gradine bedem je nešto deblji i tu se je najvjerojatnije nalazila kula za izviđanje, kao što je to uočeno na mnogim prapovijesnim gradinama u Dalmaciji.

Mnogobrojni ulomci prapovijesne keramike koji se površinski nalaze po gradini ukazuju da je nastala u željezno doba. Preko sjeverozapadnog bedema sačuvan je zid vezan žbukom, debljine između 0,50-0,70 m, a koji je najvjerojatnije ostatak antičke utvrde. Uz sami bedem sačuvani su i ostaci četvrtastih kula. Na gradini su sačuvani i drugi ostaci građevina u suhozidu ili žbuci, što bi moglo ukazivati da su to ostaci srednjovjekovnog naselja Gradac, spomenutog u srednjovjekovnim dokumentima.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopci, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

2. Gradina Velo Gračišće *(Na karti pod rednim brojem 44)*

Iznad doline Vejaka nalazi se gradina Velo Gračišće (na koti 222 m). Promjer gradine iznosi oko 60 m, a obrambeni bedemi podignuti su na istočnoj, sjevernoj i zapadnoj strani, dok se s južne strane nalazi strma padina. Posebno se ističe istočni i sjeverni bedem, čiji nasip dostiže i do 20 metara širine. Na istočnom i sjevernom nasipu gradine na nekoliko su mjesta sačuvani izvorni bedemi, širine oko 3 metra, građeni grubim kamenjem u suhozidu. Između vanjskog i unutrašnjeg zida nabacano je manje kamenje. Gradina kontrolira cijeli morski zaljev i ima dobru vizualnu povezanost sa sličnim položajima u Poljicima i na Makarskom primorju. Sudeći po ulomcima keramike podignuta je u željezno doba, po svemu sudeći radi obrane plodne doline Vejaka i Bunja između Novog Sela, Selaca i Rasotice.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

3. **Gradina Gračišće iznad uvale Povlja** *(Na karti pod rednim brojem 45)*

Južno od uvale Povlja, na koti 112 m, na samom vrhu glavice, s južne, istočne i sjeverne strane uočavaju se zidovi širine oko jedan metar, građeni u suhozidu. Glavica je u potpunosti zarasla pa je teško odrediti pripadaju li ovi zidovi prapovijesnom utvrđenju ili nekim kasnijim ogradnim zidovima koji se nalaze po glavici. Nekoliko ulomaka keramike nađenih na sjevernoj padini glavice mogli bi ukazivati na njeno postojanje u prapovijesti.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

4. **Gomila na Brizima** *(Na karti pod rednim brojem 46)*

Na koti 381 m je gomila promjera 18 metara i visine 4,5 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

5. Gomila na Brizima (Na karti pod rednim brojem 47)

Na koti 361 m je gomila promjera 13 metara i visine oko 1 metar.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

6. Gomila na Brizima (Na karti pod rednim brojem 48)

Smještena je nešto sjevernije od prethodne, promjera je 9 metara i visine oko 1 metar.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema

odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

7. Gomila na predjelu Vrnice (Na karti pod rednim brojem 49)

Kamena gomila promjera 15 metara i visine oko 3 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

8. Gomila na predjelu Vrnice (Na karti pod rednim brojem 50)

Sjevernije od prethodne, promjera je 14 metara i visine oko 2 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

9. Gomila na Gluhoj Smokvi (Na karti pod rednim brojem 51)

Gomila je promjera 16 m i visine oko 1 m.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

10. Gomila na Bočinici (Na karti pod rednim brojem 52)

Smještena je u polju sjeverno od zaselka Podsmrčevik. Promjera je 16 metara i visine oko 2,5 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

11. **Gomila Zaogradi** (Na karti pod rednim brojem 53)

Smještena je malo više na jugoistok u odnosu na prethodnu. Promjera je 14 metara i visine od oko 2,5 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

12. **Gomila na Providalu** (Na karti pod rednim brojem 54)

Prema ranijim podacima imala je promjer od 20 metara i visinu od oko 4,5 metra. Gomila je samljevena za gradnju ceste, a danas je sačuvan samo njezin jugozapadni rub.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

13. Gomila u Malom Gaju *(Na karti pod rednim brojem 55)*

Gomila ispod Gluhe Smokve, a uz cestu Nadsela-Podsmrčevik. Promjer joj iznosi 19 metara, a visoka je oko 1 metar. Izvorno je bila puno veća, ali je samljevena pri gradnji ceste.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na

privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

14. Gomila na glavici Sapnici (Na karti pod rednim brojem 56)

Smještena je na koti 378 m, između zaselaka Nadsela i Osridtke. Promjera je 21 metar i visine oko 3 metra.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

15. Gomila na glavici Osritak (Na karti pod rednim brojem 57)

Sjeverozapadno od zaselka Osridtke, na koti 336 m, nalazi se gomila promjera 18 metar i visine 2 metra. Većim je dijelom raskopana, a u južnom dijelu je vidljiv grob. Nekoliko metara sjevernije od prethodne nalazi se još jedna manja gomila.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

16. Gomila na glavici Jalova Pliš (Na karti pod rednim brojem 58)

Na sjeverozapadnoj strani glavice, na koti 366 m, nalazi se gomila promjera 16 metara i visine oko 3 metra. Na glavici su vidljivi ostaci suhozida, debljine oko 0,50 metara. Teško je zasigurno kazati je li riječ o prapovijesnom naselju ili o kasnijim pastirskim torovima.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

17. Žaganj dolac kod Sumartina (Na karti pod rednim brojem 59)

Zapadno od Sumartina pronađena su 1954. godine četiri groba od lomljenih ploča s bogatim željeznodobnim priložima (6. i 5. stoljeće prije Krista). Grobovi su istraženi, a nalazi pohranjeni u Arheološkom muzeju u Splitu. Arheološki lokalitet kao i krajolik u Žaganj docu potpuno su devastirani dugogodišnjom eksploatacijom kamena.

Status zaštite: evidentirano kulturno dobro

Valorizacija: lokalni značaj, III. kategorija

Režim zaštite: Tretirati kao A zonu zaštite. Radovi planirani u blizini moraju se vršiti prema posebnim uvjetima službe zaštite i nadležnog Konzervatorskog odjela. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

18. Antički gospodarski objekt u dolini Vejaki – Bunje (Na karti pod rednim brojem 40)

Sjeveroistočno od Novog Sela u dolini Vejaki, a na južnim padinama gradine Velo Gračišće, nalaze se ostaci antičkog gospodarskog objekta. Na terenu su i danas vidljivi ostaci dviju cisterni, zatim antička uljara s tijeskom, a nešto južnije od cisterne sačuvana je i građevina s polukružnom apsidom. Zapadno od cisterni, na susjednim parcelama, također se uočavaju tragovi antičkih zidova. Na samom lokalitetu sačuvano je i nekoliko ranokršćanskih sarkofaga.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 17/41-70, RST - 486

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Arheološka zona koju treba sačuvati u krajoliku uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju u blizini zabraniti. Protupožarne i ostale putove te antenske stupove i odašiljače planirati uz suradnju konzervatorske službe, prema odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda na privatnim i javnim parcelama moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

19. Antički zidovi u Poveljima na predjelu Žalo (Na karti pod rednim brojem 34)

U dvorištu obitelji Vrsalović-Blažević su visoki ostaci zidova antičke gospodarske vile koja se ranije pružala do mora. Tragovi hidraulične žbuke ukazuju na postojanje cisterne. U blizini su pronađeni rimski grobovi.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 24/121-70, RST -428

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Utvrđen mjerama Zakona o zaštiti kulturnih dobara za arheološke lokalitete, koje se u ovom elaboratu donose zasebno. Arheološka zona koju treba sačuvati, uz istraživanja iz kojih će nastati projekt prezentacije. Tretirati kao A zonu zaštite. Buduću izgradnju zabraniti. Svi zemljani radovi, iskopi, poljoprivreda moraju se vršiti prema odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara uz poseban arheološki nadzor.

20. Ranokršćanska bazilika u Povljima na predjelu Lokva (Na karti pod rednim brojem 60)

Na dominantnom položaju sa istočne strane uvale Poblja podignuta je u 6. st. trobrodna ranokršćanska bazilika s narteksom i istaknutim transeptom. Sa strana ravno upisane apside su pomoćne prostorije, a sjeverno od bazilike je krstionica sačuvana do krova koja je u tlocrtu izvana kvadratna oblika, a u unutrašnjosti je upisani oktogon s polukružnim ugaonim nišama. U sredini je krsni zdenac križna oblika u kojemu su kasnije bile pohranjene relikvije sv. Ivana Milostinjara kojem je nova crkva bila posvećena. Nad starom apsidom bila je podignuta obrambena kula za zaštitu od pljački i paleža kojima je samostan bio više puta izložen.

Status zaštite: registrirano kulturno dobro, br. rješenja 35/211-63, RST -226

Valorizacija: I kategorija, nacionalni značaj

Režim zaštite: Redovito održavanje ovog izuzetno značajnog i prezentiranog arheološkog lokaliteta. Tretirati kao A zonu zaštite. Za sve zahvate te radove sanacije i rekonstrukcije potrebno je zatražiti suglasnost nadležnog Konzervatorskog odjela.

Smjernice za prostorno uređenje i mjere zaštite kulturnih dobara u Konzervatorskoj podlozi za Prostorni plan Općine Selca

MJERE ZAŠTITE KULTURNO-POVIJESNIH I KRAJOBRAZNIH VRIJEDNOSTI

Povijesna naselja i njihovi dijelovi, graditeljski sklopovi, povijesne građevine s okolišem, prirodni i kultivirani krajolici, povijesno memorijalni spomenici i arheološki lokaliteti moraju biti na stručno prihvatljiv način uključeni u budući razvitak općine i županije. Očuvanje kulturno povijesnih obilježja prostora podrazumijeva prije svega:

- zaštitu i očuvanje prirodnog i kultiviranog krajolika kao temeljne vrijednosti prostora
- očuvanje i unapređenje održavanja i obnove zapuštenih poljodjelskih površina uz zadržavanje tradicijskog načina korištenja i parcelacije
- očuvanje povijesnih trasa putova (starih cesta, poljskih puteva, pješačkih staza često obilježenih kapelicama-pokloncima
- očuvanje tradicionalnih naseobinskih cjelina (sela, zaselaka, osamljenih gospodarstava) u njihovu izvornom okruženju, zajedno s povijesnom građevnom strukturom i pripadajućom parcelacijom)
- oživljavanje starih zaselaka i osamljenih gospodarstava etnološke, arhitektonske i ambijentalne vrijednosti
- očuvanje i obnovu tradicijskog graditeljstva, naročito kamenih tradicijskih kuća i gospodarskih građevina, kao nositelja povijesnog identiteta prostora
- očuvanje povijesne slike prostora koju čine volumen naselja, njegovi obrisi i završna obrada građevina te vrijednosti krajolika kojim je okruženo
- očuvanje i njegovanje izvornih i tradicijskih sadržaja, poljodjelskih kultura i tradicijskog (ekološkog) načina obrade zemlje
- očuvanje i zadržavanje karakterističnih toponima, naziva sela, zaselaka, brda gomila kojih neka imaju simbolička i povijesna značenja
- očuvanje prirodnih značajki kontaktnih područja uz povijesne građevine i sklopove, kao što su šume, kultivirani krajolik, budući da pripadaju integralnoj (prirodnoj i kulturnoj) baštini.

UVJETI I MJERE ZAŠTITE POVIJESNIH NASELJA I DIJELOVA NASELJA

Povijesna naselja urbanog i ruralnog karaktera kao životna sredina izložena su trajnim utjecajima. Promjenama načina života i djelatnosti stanovnika ili njihovim odseljavanjem i napuštanjem mijenjaju svoja povijesna obilježja, a time i svoj prostorni identitet. U cilju očuvanja prostornih, arhitektonskih vrijednosti naselja određene su zone zaštite. Područja zaštite kulturno povijesnih vrijednosti naseobinskih oblika (gradova, sela, zaselaka) provode se u svrhu očuvanja povijesne (tradicionalne) slike naselja, njegova volumena, povijesne matrice i građevne strukture. Naselja su nositelji identiteta kulturnog krajolika i specifičnosti regionalnih obilježja.

Na kartama su ucrtane cjeline kulturno povijesnih vrijednosti i građevine koje se štite na temelju Zakona o zaštiti kulturnih dobara. Ovom odredbom obuhvaćena su povijesna naselja (čitava ili samo njihovi dijelovi u vidu povijesnih jezgri ili izdvojenih prostornih cjelina): urbana naselja Selca, Povelja, Sumartin i poluurbano naselje Novo Selo te povijesna ruralna naselja (zaseoci): Nagorinac, Nakal, Osridtke, Podsmrčevik, Nadsela i Rasotica.

Planskim dokumentima niže razine potrebno je u najvećoj mogućoj mjeri zadržati i revitalizirati matricu povijesne jezgre naselja. Konzervatorska podloga mora provesti valorizaciju svih elemenata prostorne i građevne strukture, te propisati uvjete obnove i uređenja kao i moguće zahvate unutar kontaktnih zona. Na razini ovog Prostornog plana određena je šira zona zaštite koja uključuje i kontaktne zone i zonu zaštite ekspozicije naselja, u kojoj nije dozvoljena nova gradnja, a za zatečene nove građevine koje svojom lokacijom, volumenom i oblicima umanjuju vrijednost prostornih odnosa i slike povijesnog naselja, treba propisati mjere za umanjene njihova nepovoljnog utjecaja na prostor.

U navedenim naseljima i zaselcima općenito se ne preporučuju interpolacije zbog guste izgrađenosti starih povijesnih sklopova. Dozvoljavaju se samo tipološke rekonstrukcije: podrazumijeva se izgradnja koje je unutarnjom organizacijom prostora, komunikacijom s javnim površinama, gabaritima i namjenom usklađena s postojećim okolnim povijesnim objektima, ne narušavajući siluetu i osnovne vizure te komunikacijske tijekove unutar povijesne jezgre.

Posebno je potrebno očuvati odnos izgrađenog dijela povijesnih poluurbanih i ruralnih jezgri s neposrednim agrarnim okolišem i poljoprivrednim površinama unutar povijesnih jezgri. Ne preporučuje se izmjena strukture i tipologije postojećih objekata radi funkcionalne fuzije u veće prostorne sklopove koje bi mogle dovesti do gubitka prostornog identiteta pojedinih građevina. Neizgrađene dijelove povijesnih jezgri, koji u posljednje vrijeme nisu znatnije transformirani, ili su korišteni kao zelene površine, potrebno je uređivati kao javne zelene površine s mogućnošću minimalnih intervencija objektima javnog značaja. Uređivanje svih vanjskih ploha objekata unutar povijesnih poluurbanih i ruralnih cjelina mora se temeljiti na korištenju isključivo lokalnih arhitektonskih izraza i građevinskih materijala. Režim prometa unutar povijesne jezgre potrebno je prilagoditi mjerilu povijesne jezgre te karakteru i obimu djelatnosti osiguravajući pritom posebne režime prometa. Za upravljanje graditeljskim nasljeđem u povijesnim jezgrama poluurbanih i ruralnih

naselja optimalno bi bilo osnivati specijalizirane ustanove, zaklade i fondacije koje se financiraju temeljem propisa o zaštiti kulturnih doba.

Za pojedine manje cjeline potrebno je izraditi prostorne planove nižeg reda (urbanističke ili planove uređenja). Planovi trebaju imati Konzervatorske podloge, odnosno osigurano konzervatorsko elaboriranje cjeline ili pojedinih dijelova u slučaju da za pojedine zahvate u prostoru lokalna uprava ocjeni nepotrebnim izraditi prostorni plan. Također se propisuje mjera zaštite obvezne izrade detaljnije konzervatorske dokumentacije, kojom će se odrediti - inventarizirati posebno vrijedni prostori i građevine koji se štite kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra.

Svako od evidentiranih seoskih naselja potrebno je detaljno inventarizirati s obzirom na građevnu strukturu (stambene i gospodarske zgrade) i prostornu matricu, koju čini mreža putova (cesta) i pripadajuća parcelacija. Tradicijsku arhitekturu, stambenu i gospodarsku treba dokumentirati, arhitektonski snimiti i obraditi kako bi se odredili uvjeti zaštite, te način i metode obnove kojima bi se prilagodili suvremenim uvjetima življenja. Proširenje građevinskih područja postojećih naselja, planirati na način kojim bi se zadržala homogenost slike povijesnog naselja, kvalitetna ekspozicija, što u većini slučajeva znači da je neprihvatljivo širenje građevinskih područja u smjeru prilaznih cesta s kojih se doživljavaju kvalitetne vizure na povijesnu jezgru naselja.

U planiranju širenja građevinskih područja naselja, njihovom dimenzioniranju i prostornom smještaju, treba nastojati očuvati njihov karakter, s obzirom na tip (zbijeni zaselak, ili longitudinalni niz), i karakter naselja (selo sa središnjim funkcijama, zaselak). Jednako je važno čuvanje kvalitetnog pejzažnog okruženja, poljodjelskih površina, šuma i sl., jer cjelovitu sliku naselja, osim njegove građevne strukture čini i pripadajuće pejzažno okruženje.

Zone zaštite određene su u cilju očuvanja tipoloških karakteristika povijesnog naselja i njegove karakteristične slike, te očuvanju njegovih povijesnih struktura (prostornih i graditeljskih). Diferencirane su prema stupnju očuvanosti povijesne građevne strukture i prostorne organizacije i različitim režimima i mogućim zahvata. Zone zaštite povijesnih naselja definirane su kao **A zona zaštite** - kao prvi stupanj zaštite i odnosi se na zonu u kojoj se u potpunosti štiti ustroj naselja. Za ovu zonu vrijede uvjeti:

- potpuna zaštita građevnog tkiva (oblika i izgleda) a u najvećoj mjeri zaštita tradicije, funkcije i sadržaja
- u potpunosti se čuva povijesna matrica; ulice i trgovi bez izmjene njihove geometrije, završne obrade i urbane opreme, a bez uvođenja novih ulica
- zadržavanje povijesne parcelacije bez mogućnosti spajanja susjednih katastarskih čestica
- od općih mjera zaštite i mogućih građevnih zahvata predviđa se održavanje i popravak građevne strukture, te zahvati kao što su rekonstrukcije, adaptacije, preoblikovanja i izvedba faksimila.

B zona zaštite vrednuje se kao 2. stupanj zaštite i uključuje povijesni prostor naselja u kojemu je očuvana tradicionalna matrica, mreža ulica i parcelacija te pripadajuća povijesna

(tradicijska) arhitektura, ali je djelomice izgrađena i novijim građevinama koje čine skladnu cjelinu. Za ovu se zonu propisuju sljedeći uvjeti:

- obvezna potpuna zaštita matrice naselja (građevne strukture, parcelacije, uličnih poteza), skladnih ambijenata, gabarita, glavnih ekspozicija i vizurne izloženosti
- uz održavanje i sanaciju postojećih građevina dozvoljeni su manji građevinski zahvati u svrhu nužne prilagodbe suvremenim potrebama
- iznimno su dozvoljene i kvalitetne novogradnje (interpolacije) koje se svojim oblikovanjem, mjerilom, tipologijom te gabaritima moraju uklopiti u ambijent
- iznimno su dozvoljena rušenja dotrajalih građevina ako nisu ocijenjene kao pojedinačno vrijedne povijesne građevine.

Kontaktne zone vrednuju se kao 3. stupanj zaštite, a obuhvaćaju one prostore koji okružuju povijesnu jezgru naselja i osiguravaju kontrolu mjerila i naslijeđenog obrisa i volumena naselja i omogućuju očuvanje kvalitetnih vizura iz povijesne jezgre i na povijesnu jezgru. U njima preteže nova gradnja, ali se nalaze i pojedinačni primjeri povijesne (tradicijske) arhitekture. Propisuju se sljedeći uvjeti:

- uz pridržavanje osnovnih načela i minimalnih ograničenja dopustivi su i veći građevni zahvati, odnosno novogradnje, uz uvjet da se ne naruše kvalitetni povijesni ambijenti i vizure na njih.

Zona ekspozicije, označava područje krajolika, a obuhvaća šire neizgrađeno područje naselja. Čine je pejzažni ili kultivirani prostori, kojima je naselje okruženo i putem kojih se pružaju na njega karakteristične vizure, bilo da se radi o gradinskom tipu naselja na brežuljku, vizualno sagledivom iz šireg prostora, gdje se u pravilu štite padine brežuljaka u smjeru prilaznih putova naselju.

Za sve građevinske zahvate na građevinama i u prostoru povijesnih jezgri naselja, označenih na kartografskom prikazu i u Popisu kulturnih dobara, u postupku ishoda lokacijske dozvole treba ishoditi posebne uvjete Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Splitu. Na povijesnim građevinama koje su nositelji identiteta, tradicijskim kućama, mogući su radovi konzervacije uz očuvanje izvornog izgleda i oblikovanja, kao i neophodni radovi građevinske sanacije. Građevinska dozvola ne može se izdati ukoliko nije udovoljeno posebnim uvjetima.

U povijesnim naseljima, osim obnove i revitalizacije postojeće građevne strukture, eventualna nova izgradnja (interpolacija) svojom unutarnjom organizacijom prostora, komunikacijom s javnim površinama, gabaritima i namjenom mora biti usklađena s postojećim okolnim povijesnim objektima, ne narušavajući siluetu i osnovne vizure te komunikacijske tijekove unutar povijesne jezgre. Ne preporučuje se izmjena strukture i tipologije postojećih objekata radi funkcionalne fuzije u veće prostorne sklopove koje bi mogle dovesti do gubitka prostornog identiteta pojedinih građevina. Uređivanje svih vanjskih ploha objekata unutar povijesnih poluurbanih i ruralnih cjelina mora se temeljiti na korištenju isključivo lokalnih arhitektonskih izraza i građevinskih materijala.

Za **povijesne urbane cjeline – Selca, Povelja, Sumartin** preporuča se izrada Urbanističkog plana uređenja, u okviru kojeg se mora izraditi odgovarajuća Konzervatorska podloga, te definirati

uvjeti revitalizacije, obnove i uređenja postojeće strukture te propisati uvjeti za novu gradnju. Svako od evidentiranih naselja koja se štite odredbama Plana potrebno je detaljno inventarizirati s obzirom na građevnu strukturu (stambene i gospodarske zgrade) i prostornu matricu, koju čini mreža putova (cesta) i pripadajuća parcelacija. Tradicijsku arhitekturu, stambenu i gospodarsku treba dokumentirati, arhitektonski snimiti i obraditi kako bi se odredili uvjeti i režimi zaštite, te način i metode obnove kojima bi se prilagodili suvremenim uvjetima stanovanja.

Tradicijske građevine moguće je prilagoditi suvremenim stambenim funkcijama, uz očuvanje njihovog vanjskog izgleda. U kontaktnoj zoni povijesne jezgre, u okviru granica naselja, moguća su manja proširenja građevinskih područja naselja, uz uvjet da nova gradnja poštuje oblike tradicijske arhitekture. Prilikom izdavanja lokacijske dozvole za novu izgradnju u ovim zonama potrebno je od Uprave za zaštitu kulturne baštine Konzervatorskog odjela u Splitu ishoditi posebne uvjete građenja. Građevinska dozvola za ove građevinske zahvate u ovoj zoni ne može se izdati ukoliko nisu zadovoljeni posebni uvjeti. Isto se odnosi i na sve zahvate rekonstrukcije i sanacije prenamjene i dogradnje postojećih građevina. Zone označene kao ozelenjene i pejzažne površine treba i nadalje održavati u toj namjeni, bez širenja građevinskog područja, budući da su značajne kao prostori ekspozicije povijesnog naselja.

Na jednoj građevnoj parceli mogu se dozvoliti dvije stambene zgrade u slučaju da se radi o očuvanju vrijedne tradicijske kuće uz koju se, na parceli u graditeljski skladnoj cjelini sa zatečenim ambijentom, može predvidjeti izgradnja nove kuće. Preporuča se staru kuću sačuvati i obnoviti, te ju koristiti za trajno ili povremeno stanovanje, poslovni prostor ili u turističke svrhe (seoski turizam).

Povijesne građevine obnavljaju se cjelovito, zajedno s njihovim okolišem (vrtom, perivojem, voćnjakom, dvorištem, pristupom i sl.): Raznim mjerama na razini lokalne zajednice treba poticati obnovu i održavanje starih, umjesto izgradnje novih kuća; Vlasnici (korisnici) građevina kod kojih su utvrđena spomenička svojstva mogu putem nadležne Uprave za zaštitu kulturne baštine iz državnoga proračuna zatražiti novčanu potporu za održavanje i vrsnu obnovu povijesno vrijednih zgrada.

MJERE ZA PROSTORNO UREĐENJE POJEDINAČNIH SAKRALNIH I CIVILNIH POVIJESNIH GRAĐEVINA

Sve povijesne građevine navedene u Popisu i označene prema vrstama na kartografskom prikazu bez obzira na njihov trenutni pravni status zaštite podliježu obvezama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Kako se osnovna načela zaštite temelje na integralnom sagledavanju spomenika i njegove neposredne okoline, uspostavlja se i zona "zaštite ekspozicije" na prostoru oko pojedinačnog kulturnog dobra u svrhu zadržavanja građevina u okviru njihovog autentičnog okruženja, sprječavanja nove izgradnje u njihovoj neposrednoj blizini, posebno one predimenzioniranih gabarita, neprimjerenih materijala i oblikovanja koje mogu zakloniti vizure na kulturno dobro ili s njega na neposredni kontaktni prostor. Ovo se odnosi na povijesne građevine koje

se ne nalaze u zoni naselja vrednovanog kao kulturno dobro, te na one koje imaju znatnu ulogu u oblikovanju šireg prostora, odnosno kada ovaj prostor sudjeluje u formiranju slike povijesne vrijednosti (crkve s vertikalom tornja ili preslice, tvrđave i sl.).

Sve građevinske i druge intervencije u zoni navedenog režima zaštite podliježu upravnom postupku, tj. potrebno je na temelju odgovarajuće tehničke dokumentacije kojoj će po potrebi prethoditi konzervatorsko-restauratorski istražni radovi, ishoditi posebne uvjete (u postupku izdavanja lokacijske dozvole) i prethodno odobrenje (u postupku izdavanja građevinske dozvole) nadležnog Konzervatorskog odjela. Za svaku pojedinačnu povijesnu građevinu kod koje su utvrđena svojstva kulturnog dobra (prema Popisu kulturnih dobara) kao najmanja granica zaštite utvrđuje se pripadajuća parcela ili, ako je to posebno istaknuto, njen povijesno vrijedni dio.

Osim definiranja režima zaštite prema određenim zonama, predviđaju se smjernice i mjere za zahvate na graditeljskoj baštini, kako bi se zaštitila od daljnjeg propadanja i degradiranja arhitektonskih i stilskih vrijednosti, te uključila u suvremeni život. Od općih intervencija na građevinama, s obzirom na njihovu visoku spomeničku vrijednost kao kulturne baštine, predviđaju se: konzervacija, restauracija, građevinska sanacija, rekonstrukcija. Oko pojedinačnih zaštićenih ili evidentiranih kulturno povijesnih vrijednosti propisuju se mjere zaštite kojima se ne dozvoljava nova izgradnja. Posebne uvjete za zahvate na postojećoj strukturi će propisati nadležna Uprava za zaštitu kulturne baštine.

Sakralni i civilni kompleksi uređuju se isključivo temeljem detaljne planske dokumentacije i projekata, a metodom i sadržajem utvrđenim ovim planom. Sakralni i civilni kompleksi mogu mijenjati namjenu tek temeljem izvršene konzervacije koja može uključivati metodu anastiloze, restauracije i tipološke rekonstrukcije ukoliko se takve metode potvrde kao poželjne u postizanju integriteta kulturnog dobra. Ukoliko se sakralni i civilni kompleksi nalaze unutar područja urbanih, poluurbanih i ruralnih cjelina režime zaštite navedenih kulturnih dobara potrebno je uskladiti na razini detaljnog plana izrađenog metodom i sadržajem utvrđenim ovim planom. Također se određuje da arhitektonski projekti ili projekti uređenja koji se na bilo koji način odnose naspram pojedinačnog nepokretnog kulturnog dobra (registriranog, preventivno zaštićenog ili evidentiranog) trebaju imati posebne uvjete i prethodno odobrenje nadležnog Konzervatorskog odjela, odnosno konzervatorsku suglasnost istog. Projektima uređenja ili arhitektonskim projektima pojedinačnih kulturnih dobara najvišeg (međunarodnog i nacionalnog značaja) trebaju prethoditi konzervatorske studije kao primarni ulazni podatak.

MJERE ZAŠTITE ZA PROSTORNO UREĐENJE FORTIFIKACIJA:

Sustavi fortifikacija moraju se očuvati i održavati u naslijeđenom obliku, te nisu dozvoljene nikakve intervencije kojima se mijenja svojstvo kulturnog dobra. U posljednje vrijeme, zbog intenzivnog razvoja komunikacija kao i zbog svojega strateškog položaja, fortifikacije su ugrožene

postavljanjem različitih odašiljača. Pojedinačni dijelovi fortifikacija mogu se, u izuzetnim slučajevima, rekonstruirati po načelu anastilozije (ako je istražen materijal *in situ* dovoljan za primjenu navedene metode) ili tipološke rekonstrukcije (ako se temeljem povijesno-prostornih istraživanja može nedvojbeno utvrditi oblik i detalji fortifikacije).

Dijelovi fortifikacija ili fortifikacijskih objekata (kule, bastioni, galerije, cisterne, skladišta) mogu se privesti namjeni (metoda revitalizacije) temeljem gore navedenih metoda rekonstrukcije, ali na način da se novom namjenom ne utječe na svojstvo kulturnog dobra, odnosno da se ne oštećuju izvorni dijelovi konstrukcije fortifikacija. Također se određuje da projekti uređenja moraju imati konzervatorski elaborat te da arhitektonski projekti moraju ishoditi konzervatorsku suglasnost.

MJERE ZAŠTITE POVIJESNO MEMORIJALNIH PODRUČJA I OBILJEŽJA (GROBLJA, SPOMEN OBILJEŽJA)

Vrijedne ambijentalne cjeline groblja, okružene kamenim zidovima, s očuvanim starim nadgrobni spomenicima klesanim u kamenu te zelenilom treba održavati i čuvati u okviru prostorne organizacije i kamene plastike nadgrobni ploča. Potrebe za širenjem groblja, rješavati u zoni manje ekspozicije groblja, uz očuvanje intaktnosti postojećeg. Sve zahvate koji se odnose na obnovu i rekonstrukciju postojeće strukture groblja, moguće je rješavati uz posebne uvjete, odnosno prethodnu dozvolu Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Splitu. Preporuka je ako se, u slučaju preuređenja grobnica, stara, likovno i umjetnički kvalitetna spomenička obilježja zamjene novima, neka budu pohranjena u zasebnom dijelu groblja koje se može urediti kao mali lapidarij.

MJERE ZAŠTITE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA

Arheološki lokaliteti koji su istraženi ili potencijalni, predstavljaju važan element kulturne baštine, značajan za povijesni i kulturni identitet prostora. Označeni su približnom lokacijom na karti, a samo ih je vrlo malen broj istražen, dokumentiran i prezentiran. Upravo zbog stupnja neistraženosti svrstavaju se u grupu ugroženih i najmanje zaštićenih kulturnih dobara. Većina lokaliteta indicirana je na temelju slučajnih nalaza, no veći broj čini skupina potencijalnih nalazišta, pretpostavljenih na temelju indikativnih toponima, geomorfološkog položaja, povijesnih podataka, kontinuiteta naseljavanja, te brojna područja uz materijalne ostatke povijesnih građevina.

Na dosad neistraženim arheološkim lokalitetima potrebno je provesti pokusna arheološka sondiranja, kako bi se mogle odrediti granice zaštite lokaliteta. Prioritetna istraživanja provode se na područjima koja se namjenjuju intenzivnom razvoju infrastrukturnih sustava, a radi njihove identifikacije potrebno je obaviti detaljno kartiranje i dokumentiranje, na temelju istražnih radova i rekognosciranja. Na svim rekognosciranim područjima prije građevinskih zahvata izgradnje infrastrukture ili drugih objekata, treba provesti arheološke istražne radove, sondiranja, radi

utvrđivanja daljnjeg postupka. U postupku ishoda lokacijske dozvole treba obaviti arheološka istraživanja. Ukoliko se prilikom izvođenja zemljanih radova naiđe na predmete ili nalaze arheološkog značenja, potrebno je radove odmah obustaviti, a o nalazu obavijestiti najbliži muzej ili Upravu za zaštitu kulturne baštine.

Šire arheološke zone utvrđene ovim planom potrebno je detaljno istražiti, te planskim dokumentima nižeg reda utvrditi način korištenja zona. Unutar izgrađenih područja naselja preporuča se detaljno istraživanje arheoloških zona do sterilnog sloja te, sukladno rezultatima valorizacije, prezentacija nalaza *in situ* koja može utjecati na izvedbene projekte planiranih građevina. Izvan izgrađenih područja preporuča se detaljno istraživanje i konzervacija nalaza uz mogućnost korištenja metode anastilozne a u ekstremnim i temeljito dokumentiranim slučajevima i parcijalne dislokacije, s time da se prethodno na razini prostornih planova općina i gradova detaljno utvrdi obuhvat pojedinih izdvojenih arheoloških nalaza te režimi zaštite istih. U područjima kojima se ovim planom, kao i prostornim planovima općina i gradova, predviđa izgradnja objekata, a prostor nije izgrađen i priveden namjeni temeljem dosadašnjih prostornih planova, obvezuje se nositelj zahvata da tijekom izrade istražnih radova, koji prethode procjeni utjecaja na okoliš, osigura arheološko istraživanje rezultat kojeg mora biti detaljno pozicioniranje arheoloških nalaza u prostoru i njihova valorizacija. Tako istraženi prostori obvezno se prezentiraju *in situ*, a projektu konzervacije i prezentacije nalaza moraju se prilagoditi i planovi i projekti izgradnje objekata i uređivanja zemljišta. Također se propisuje mjera zaštite obvezne izrade detaljnije konzervatorske dokumentacije, kojom će se odrediti - inventarizirati posebno vrijedni prostori i građevine koji se štite kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra.

MJERE ZAŠTITE KULTIVIRANOG KRAJOLIKA

Očuvati tipološki prepoznatljive oblike naselja, tako da se građevinska područja planiraju na način koji će nastaviti povijesnu matricu i karakterističnu sliku naselja. U planiranju širenja građevinskih područja naselja, njihovom dimenzioniranju i prostornom smještaju treba nastojati očuvati njegov karakter, s obzirom na tip (zbijeni zaselak ili longitudinalno selo), i karakter naselja (selo sa središnjim funkcijama, zaselak). Jednako je važno čuvanje kvalitetnog pejzažnog okruženja, poljodjelskih površina, šuma i sl. jer cjelovitu sliku naselja, osim njegove građevne strukture čini i pripadajuće pejzažno okruženje. Ispitati potrebu širenja građevnih područja naselja, budući da većina ima velik broj napuštenih zgrada u povijesnim jezgrama. Razvitak naselja usmjeravati na revitalizaciju postojeće građevne strukture, a iznimno planirati nova građevna područja. Novu građevnu strukturu - stambenu i gospodarsku izgradnju - projektirati na načelu uspostave harmoničnog odnosa s tradicionalnim oblicima. To znači da, svojim gabaritima, oblikovnim karakteristikama i građevnim materijalom, mora uspostaviti harmoničan odnos s postojećim vrijednostima naselja i prostora kao povijesnog kulturnog krajolika. Kod izdavanja uvjeta za

izgradnju bilo koje vrste zgrade potrebno je paziti na mikroambijent naselja, tj. novogradnju uskladiti sa zatečenim tlocrtnim i visinskim veličinama postojeće zgrade (ili postojećih zgrada) kako bi se ustrojio skladan graditeljsko-ambijentalni sklop.

Za svaku novu izgradnju izvan građevinskih područja naselja, kao i građevinske zahvate na već postojećim građevinama, potrebno je ishoditi posebne uvjete Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Konzervatorskog odjela u Splitu.

Kultivirani agrarni krajolik potrebno je očuvati od daljnje izgradnje u najvećoj mogućoj mjeri, te usmjeravati izgradnju objekata na interpolacije unutar izgrađene strukture naselja. Iznimno se dozvoljava izgradnja pojedinačnih stambeno-gospodarskih cjelina u agrarnom prostoru ruralnih naselja, ali na način da izgradnja ne izmjeni tradicionalne osobitosti šireg prostora (terase, suhozidi, vegetacija). Mjere pošumljavanja u agrarnom krajoliku neautohtonim vrstama dopuštaju se samo u neposrednoj provedbi mjera zaštite od erozije. Također se propisuje mjera zaštite obvezne izrade detaljnije konzervatorske dokumentacije, kojom će se odrediti - inventarizirati posebno vrijedni prostori i građevine koji se štite kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra.

Što se tiče planova za uređenje golf terena u predjelu kultiviranog krajolika Rasotica ne smije se dopustiti mijenjanje izvornih geoloških oblika, a preporuča se korištenje i valorizacija starih pristupnih putova i cesta kako bi se sačuvale sve izvorne povijesne vrijednosti pejzažnog okruženja.

MJERE ZAŠTITE ETNOZONA

Etnozone se uređuju stvaranjem mreže naselja u kojima se planskim pristupom revitaliziraju lokalne tradicije. Kako je očuvanje etnoloških vrijednosti neposredno vezano uz očuvanje vitaliteta naselja, potrebno je kroz djelovanje ustanova, zaklada ili fundacija promovirati elemente duhovnosti u kulturnom stvaralaštvu stanovnika etnozona, a razvoj gospodarskih djelatnosti vezati za radne običaje stanovnika (poljoprivredna proizvodnja, obrt, turizam na seljačkim domaćinstvima). U prostor etnozona mogu biti uključena naselja morfološke, tipološke, strukturalne ili funkcionalne osobine tradicionalnog uređenja ruralnog prostora. Unutar prostora etnozona potrebno je uspostaviti posebne mehanizme nadzora građenja van građevinskih područja ili zona izgradnje u agrarnim područjima, te usmjeravati izgradnju objekata unutar područja tradicionalne izgradnje ruralnih naselja. Također se propisuje mjera zaštite obvezne izrade detaljnije konzervatorske dokumentacije, kojom će se odrediti - inventarizirati posebno vrijedni prostori i građevine koji se štite kao pojedinačna nepokretna kulturna dobra.

IZVORI PODATAKA:

1. A. Jutronić, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču*, Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb, 1950
2. *Kulturni spomenici otoka Brača*, Brački zbornik 4, Supetar, 1960
3. Sumartin, Brački zbornik, Supetar
4. S. Piplović, *Izgradnja luka na otoku Braču*, Brački zbornik 19, Supetar, 1997. str. 119. -150.
5. P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Brački zbornik 10, Supetar, 1972.
6. *Vodič - Crkve otoka Brača*, Brač, 1998.
7. D. Vrsalović, *Povijest otoka Brača*, Brački zbornik 6, Supetar, 1968
8. Arhiv i fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, neobjavljeno
9. Državni arhiv, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju
10. Terenski podaci prikupljeni tijekom obilaska